

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1914.

Andra kammaren.

Nr 75.

Lördagen den 29 augusti.

Kl. 11 f. m.

§ 1.

Herr statsrådet *Hasselrot* avlämnade Kungl. Maj:ts proposition, nr 274, med förslag till lag om utsträckt anstånd med betalning av gäld.

Ordet begärdes härefter av

Herr *Pettersson* i Södertälje, som yttrade: Jag hemställer, att denna proposition med hänsyn till sin brådskande natur må omedelbart remitteras till lagutskottet.

Med bifall härtill beslöt kammaren att genast remittera nämnda proposition till lagutskottet.

§ 2.

Föredrogs för remiss till utskott Kungl. Maj:ts å kammarens bord vilande proposition, nr 277, med förslag till lag om förhindran- de av oskäligen prisstegring å vissa varor vid krig eller krigsfara. *Vid remiss av propositionen nr 277.*

Därvid yttrade:

Herr *Hildebrand*: Herr talman! Jag har begärt ordet för att påpeka en fråga, som står i intimt samband med det nu framlagda lagförslaget, och där det förefaller mig, som om en suppling av vad här föreslagits skulle vara synnerligen önskvärd.

Jag vill då inledningsvis påpeka, att prissättning å varor hör till det mest ömtåliga inom det ekonomiska livet, som kan tänkas, och att de senaste århundradena av Europas ekonomiska historia erbjuda många exempel på, hur regeringarna försökt fastställa maxipriser men alldeles misslyckats. Man har exempelvis från slutet av 1500-talet och från 1600-talet ett mycket stort antal exempel därpå. Nu förefaller det mig, att det emellertid kan förekomma fall, då en oskäligen prissförhöjning liknande ocker verkligen kan in-

Andra kammarens protokoll vid senare riksdagen 1914. Nr 75. 1

Vid remiss av
propositionen
nr 277.
(Forts.)

ställa sig, och jag har därför den uppfattningen, att man icke bör motsätta sig en lagstiftningsåtgärd, sådan som här föreslagits. Frågan gäller endast att verkligen få de åtgärder, som här åsyftas, av den korta varaktighet, som ju är avsedd med den kungl. propositionen. Man bör tänka sig, att, om landet kommer i en situation ungefär som den nuvarande och brödspriset stiger, kan Kungl. Maj:t anse sig nödsakad att fastställa maximipris på spannmål, maximipris på mjöl och maximipris på bröd. Då måste allra först detta avvägas synnerligen väl, men sedan så är det mycket möjligt, att, om tiden för krigsfara blir ganska långvarig, det kan inträda helt nya förhållanden, som verkligen göra en viss prisstegring fullt förklarlig. Antag, att under en särskild tid penningvärdet förskjutes så, att penningens köpkraft minskas. Det är mycket lätt tänkbart under en sådan långvarig situation. Om det då har fastställts vissa maximipris på lantmannaprodukter exempelvis, skulle förskjutningen i penningvärdet gå ut företrädesvis över lantmännen med gynnande av alla andra klasser i samhället. På samma sätt förhåller det sig med alla andra varor. Det synes mig därför vara mycket önskvärt och enligt min tanke nödvändigt, att sådana prisbestämmelser, som här är fråga om, inom kort tid underkastas förnyad prövning av Kungl. Maj:t med den påföljd, som Kungl. Maj:t då kan anse vara den riktiga. Nu framgår av det framlagda lagförslaget, att, sedan Kungl. Maj:t har bestämt ett maximipris, skulle detta tills vidare gälla, och då kan man tänka sig, att maximipriser kunna påläggas en höst och komma att gälla oförändrade ända fram till nästa riksdag, om då riksdagen tager itu med saken. Det är för att undvika sådana eventualiteter, som jag tror, att ett tillägg skulle vara synnerligen önskvärt ungefär i det syftet, att sådan av Konungen förordnad prissättning träder ur kraft en månad efter prissättningen, för så vitt ej Konungen ånyo fastställer samma pris eller förordnar om annat högsta pris. Jag får tydligen lägga fram en motion med detta yrkande, men jag har velat redan vid remissen påpeka detta, eftersom en del av det nya förslaget kommer att behandlas ganska hastigt.

Herr S o m m e l i u s: Herr talman, mina herrar! Jag skulle visserligen nu efter det föregående anförandet i denna fråga icke ha behövt träda upp i detta ärende, men jag anser frågan vara av den stora innebörd, att det är nödvändigt, att densamma vid remissen icke helt och hållet förbigås med tystnad.

Det lagförslag, som av Kungl. Maj:t här blivit framlagt, innebär, att ifråga om vissa varor skulle vid krig eller krigsfara Kungl. Maj:t ha rätt att fastställa ett visst bestämt pris för varan. Den föregående ärade talaren har redan omnämnt de stora betänkligheter och svårigheter, som skulle komma att inträffa. Jag ber att villigt och gärna få instämma däri, att det är i högsta grad beklagligt, att sådana fall kunna inträffa som nu vid en hotande krigsfara, då så många förnödenheter, livsförnödenheter, stenkol, koks och dylikt voro föremål för en onaturlig prisstegring. Och det bör

här sägas ifrån, att sådant icke kan i allmänhet av statsmakterna tolereras, utan att en gräns bör sättas för onödig uppskörtning. Men å andra sidan skall man icke därför försöka slå över åt motsatt håll och göra sig till herrar över priserna på marknaden såsom detta lagförslag ger vid handen. Lagförslaget skulle sålunda tillerkänna Konungen rätt att fastställa bestämda priser på vissa varor. Likaledes föreslås, att, om det hos en person finnes i avsevärd myckenhet någon för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej behöflig vara och han icke vill sälja varan, skall Konungens befallningshavande äga befogenhet att på ägarens bekostnad försälja varan efter fastställt pris. Det synes mig vara ett väl hårdhänt ingripande i den privata äganderätten, man skulle tillåta sig även i detta fall. Då det är fråga om krigsfara eller krig, vet jag verkligen icke, varför man stannat vid dessa uppräknade varor och icke gått längre och tagit bankernas räntesatser. Det är lika riktigt att hålla ett öga på dem, som att göra det på priserna på alla andra varor. Men jag anser, att den väg man nu vill slå in på, är i högsta grad betänklig, i synnerhet som herr justitieministern säger, att »då även i framtiden vid krig eller krigsfara kan bliva erforderligt att äga tillgång till en sådan lag, som den jag nu ämnar föreslå, synes det etc.» Lagrådet har emellertid i vissa fall uttalat sina betänkligheter, och jag skall däri be att få instämma. Men jag hemställer, då nu förslaget remitteras till lagutskottet, att lagutskottet åtminstone ville taga hänsyn till den framställning, som nyss blivit gjord av herr Hildebrand, att göra detta lagförslag något kortare till sin effekt.

*Vid remiss av propositionen nr 277.
(Forts.)*

Kammaren beslöt att överlämna ifrågavarande proposition jämte de i anledning av densamma inom kammaren nu avgivna yttrandena till lagutskottet.

§ 3.

Till avgörande förelåg först lagutskottets utlåtande, nr 31, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium).

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

Genom en den 12 augusti 1914 dagtecknad proposition, nr 263, vilken blivit till lagutskottet hänvisad, hade Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga i propositionen intaget förslag till lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium).

Utskottet hemställde, att riksdagen, under förklarande, att det i Kungl. Maj:ts förevarande proposition innefattade förslag till lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium) icke kunnat av riksdagen i oförändrat skick bifallas, i anledning av samma proposition måtte för sin del antaga följande

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Lag

angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium).

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Intill dess lagtima riksdag år 1915 sammanträtt äge Konungen att, efter samråd med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskonkoret, förordna om anstånd med betalning av gäld (moratorium) i den omfattning så prövas oundgängligen nödigt.

Förordnas om anstånd, äge Konungen jämväl besluta anstånd med betalning av offentliga avgifter, vilka icke kunna för gäld anses.

Av Konungen utfärdat förordnande om anstånd skall, där det ej tidigare upphävts och ej heller eljest tiden för dess giltighet redan gått till ända, upphöra att löpa till efterrättelse, då sex veckor förflutit från riksdagens början.

2 §.

I samband med förordnande om anstånd äge Konungen jämväl utfärda de föreskrifter, som i följd av anståndet må anses nödiga, dels rörande inskränkningar i borgenärs rätt att hos domstol, överexekutor och utmätningsman utsöka sin fordran, att söka att gäldenärs egendom avträdes till konkurs samt att i övrigt göra gällande rättsliga verkningar av dröjsmål i avseende å betalningen, dels ock rörande uppskov med försäljning av utmätt eller konkursbo tillhörig egendom.

Under den tid anstånd med växels betalning åtnjutes, må växeln icke till betalning uppvisas eller för bristande betalning protesteras.

Är enligt lag eller författning borgenärs rätt beroende därav, att talan anhängiggöres eller annan åtgärd vidtages inom viss tid, och kan på grund av vad ovan stadgas sådan åtgärd icke företagas, vare borgenärens rätt förvarad, där vad sålunda icke kunnat fullgöras varder fullgjort inom en kalendermånad efter det hindret för åtgärdens vidtagande upphörde; dock att vad växelrättens bevarande angår, gäller vad i 92 § växellagen sägs.

3 §.

Å gäld, för vilken ränta ej är utfäst, men viss förfallodag är föreskriven, beräknas under den tid, anstånd med gäldens betalning åtnjutes, ränta efter den räntefot, Konungen vid förordnandet om anståndet bestämmer.

Denna lag träder i kraft genast efter utfärdandet.

Vid utlåtandet voro emellertid fogade reservationer:

av herr *Holmdahl*, som förklarar, att han för sin del icke kunnat biträda den ändring i Kungl. Maj:ts förslag, som ginge ut på att tillerkänna Kungl. Maj:t rätt att jämväl under nu pågående riksdag utfärda ny moratorielag utan att riksdagen prövade och beslutade om denna lags innehåll;

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

av herrar *Schotte* och *Igel*, vilka i huvudsak instämt med herr Holmdahl och dessutom uttalat betänkligheter mot att riksdagen överlämnade åt Konungen att vidtaga ändringar i av Konung och riksdag gemensamt stiftad lag; samt

av herr *Lindhagen*, som föreslagit,

1:o) att riksdagen ville för laglikmätig behandling till lagutskottet återförvisa ifrågavarande genom propositionen nr 263 framlagda förslag till allmän moratorielagstiftning;

2:o) att riksdagen måtte — med anledning av nämnda proposition samt med hänsyn till en väntad proposition med förslag till en speciell moratorielagstiftning för tillfället och det hinder som genom riksdagens kommande ferier mötte för dess behandling inom erforderlig tid — för sin del antaga den av lagutskottet föreslagna lagen med den ändring, att § 1 erhöle följande lydelse:

»Intill dess erforderlig förlängning av nu gällande moratorium genom lag, stiftad av Konungen och 1914 års senare riksdag, kommit till stånd, äge Konungen att, efter samråd med de av riksdagen valda fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret, förordna om anstånd med betalning av gäld (moratorium) i den omfattning så prövas oundgängligen nödigt.

Förordnas om anstånd, äge Konungen jämväl besluta anstånd med betalning av offentliga avgifter, vilka icke kunna för gäld anses.»

Efter föredragning av utskottets hemställan beslöts på förslag av herr talmannen till en början, att lagförslaget skulle föredragas paragrafvis, att vid 1 § diskussionen finge omfatta förslaget i dess helhet samt att lagtext ej behövde uppläsas i andra fall än då begäran därom framställdes.

I överensstämmelse härmed föredrogs nu 1 § i lagförslaget, varpå

Chefen för justitiedepartementet herr statsrådet *Hasselrot* yttrade: Herr talman, mina herrar! I sitt ifrågavarande utlåtande yttrar lagutskottet bland annat, att »utskottet utgår från att det förordnande om moratorium efter den 6 nästkommande september, vilket under förutsättning av sådant bemyndigande lärer bliva av Kungl. Maj:t utfärdat, kommer att i huvudsak överensstämma med det förslag till lag i sådant hänseende, vilket enligt Kungl. Maj:ts beslut den 24 innevarande augusti blivit för yttrande överlämnat till lagrådet och vilket förslag såsom bilaga finnes fogat till detta utskottets utlåtande.»

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

Med anledning av detta lagutskottets uttalande vill jag, då jag antager, att herrarna icke haft tillfälle att hinna sätta sig in i vad den nu utdelade propositionen innehåller, meddela följande.

Lagrådet, som vid granskningen av ifrågavarande lagförslag varit förstärkt med en särskilt sakkunnig ledamot, nämligen bankdirektör Rabe, har mot förslaget framställt en del erinringar, och Kungl. Maj:t har ansett, att dessa erinringar böra föranleda jämkningar i lagförslaget. Av dessa jämkningar anser jag mig här böra framhålla två.

I 1 § 2 mom. stod i det remitterade förslaget:

»Har gäld tillkommit före den 5 augusti 1914, och förfaller densamma till betalning under tiden från och med den 7 september till och med den 6 oktober 1914, äge gäldenären njuta anstånd med betalningen intill dess en kalendermånad förflutit från förfalldagen.»

Häremot framställdes följande anmärkning.

Bankdirektör Rabe yttrade:

»Det i 2 mom. förekommande stadgandet om anstånd under en kalendermånad från förfalldagen med betalning av gäld förfallande under tiden 7 september—6 oktober har, enligt chefens för justitiedepartementet yttrande till statsrådsprotokollet, tillkommit för att undvika en alltför stor anhopning av gäld, som förfaller till betalning samtidigt. Även med erkännande av det berättigade i stadgandets syfte synes det dock kunna ifrågasättas, huruvida de ekonomiska förhållandena inom landet för detta syftes uppnående nu påkalla ett så avsevärt framskjutande av den tidpunkt, då gäldenärer icke vidare få begagna sig av ett i lag medgivet betalningsanstånd, vilket med hänsyn till de olägenheter, som i andra avseenden äro därmed förknippade, icke bör bibehållas längre, än som är oundgängligen nödigt. Den tid efter den 6 september, varunder förfallande gäld ej behöver betalas förr än efter en månads förlopp, bör utan fara för åsidosättande av nödig varsamhet kunna begränsas till fjorton dagar och således bestämmas till 7—20 september.»

I överensstämmelse härmed står det nu i 1 § 2. stycket:

»Har gäld tillkommit före den 5 augusti 1914 och förfaller densamma till betalning under tiden från och med den 7 till och med den 20 september 1914, äge gäldenären njuta anstånd med betalningen intill dess en kalendermånad förflutit från förfalldagen.»

Den andra jämkningen av betydelse innehålls i 4 §. Där var i det till lagrådet remitterade förslaget stadgat:

»Utän hinder av vad i 1 § stadgas må av medel, insatta hos bolag eller annan, som driver bankrörelse, uttagas, om medlen vid anfordran förfalla till återbetalning, hela tillgodohavandet,

om de äro insatta hos sparbank eller å sparkasseräkning eller därmed likartad räkning, 100 kronor i veckan å varje räkning samt, om de eljest äro insatta att återbetalas viss tid efter

upsägning, i varje vecka tio för hundra av den behållning, som å *Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.*
räkning inestod den 5 augusti 1914.»

Häremot anmärker bankdirektör Rabe:

»Då i bank insatta medel, som efter uppsägning förfalla till betalning under moratorietiden, i själva verket, sedan de förfallit, äro likställda med medel inestående å vista, lära dylika medel i förevarande avseende efter förfallotidens inträde böra behandlas på enahanda sätt som de sistnämnda och sålunda kunna av insättare till fullo uttagas. En behandling av medel, insatta å sparkasseräkning, på enahanda sätt som medel, insatta i sparbank, torde dock av praktiska skäl kunna försvaras.»

(Forts.)

Med anledning av denna anmärkning innehåller nu 4 § i propositionen följande:

»Utan hinder av vad i 1 § stadgas må medel, insatta hos bolag eller annan, som driver bankrörelse, uttagas; äro medlen insatta hos sparbank eller å sparkasseräkning eller därmed likartad räkning, äge dock insättaren ej utbekomma mer än 100 kronor i veckan av sitt tillgodohavande.»

Det var endast detta meddelande jag ville lämna.

Vidare anförde

Herr Holmdahl: Herr talman, mina herrar! Såsom synes av min vid betänkandet fogade reservation har jag icke kunnat biträda den av utskottet föreslagna ändringen i Kungl. Maj:ts förslag. Detta förslag går ut på, att Kungl. Maj:t skulle i händelse av krig eller hotande krigsfara äga rätt att förordna om moratorium, men *endast under förutsättning att riksdagen ej är samlad.*

När detta ärende förekom till behandling i lagutskottet, upplystes det, att ett förslag till lag om nytt moratorium, utarbetat av Kungl. Maj:t, och avsett att träda i kraft den 7 nästa september, förelåg till granskning i lagrådet. Det uppgavs också, att detta lagförslag skulle ligga på riksdagens bord i dag, något som ju också inträffat. Med något forcerat arbete hade mycket väl detta förslag kunnat föreligga färdigt till avgörande i kamrarna onsdag eller torsdag i nästa vecka. Men så kom meddelandet i lagutskottet, att riksdagens ledamöter ämnade taga ledigt iså stor utsträckning, att det bleve nödvändigt att under nästkommande vecka nedlägga riksdagsarbetet. Som det emellertid var av allra största vikt, att det nya moratoriet omedelbart anslöte sig till det nu löpande, så beslöt utskottet att ändra Kungl. Maj:ts förslag därhän, att Kungl. Maj:t skulle få rätt att även under nu pågående riksdag förordna om moratorium.

Det är således uteslutande den ifrågasatta ledigheten för riksdagsmännen, som föranlett utskottet att föreslå denna ändring i Kungl. Maj:ts förslag. Det synes mig emellertid, att den omständigheten, att riksdagens ledamöter taga ledighet från

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

arbetet icke bör föränleda därtill, att man, medan riksdagen ännu är samlad, överlämnar åt Kungl. Maj:t att ensam stifta en lag, som grundlagsenligt förutsätter Kungl. Maj:ts och riksdagens gemensamma beslut. Det är enligt min uppfattning desto mera betänkligt att riksdagen i detta speciella fall avhänder sig sin prövnings- och beslutanderätt, som det här gäller ett lagförslag av betydande räckvidd och som djupt griper in i hela vårt ekonomiska liv.

Då det nu emellertid knappast är troligt, att herrar riksdagsmän vilja avstå från den planerade ledigheten, har jag vid sådant förhållande för närvarande intet yrkande att framställa.

Herr Lindhagen: För närvarande ligga på kammarens bord förslag till två moratorielagar, den ena om ett allmänt moratorium, vilken lag är avsedd att gälla för all framtid, och det är över den som lagutskottet nu avgivit utlåtande. Den andra, som vi ha fått i dag, är en speciell moratorielag, som avser att på ett mera eftertänksamt sätt efter träda den moratorielag, som för närvarande gäller. Det har varit regeringens avsikt, att denna speciella lag skulle kunna behandlas under nästa vecka och sålunda komma i tillämpning när det nu gällande moratoriet utgår. Det är således klart, att riksdagen skulle bedöma båda dessa förslag.

Nu har emellertid inträffat, att det genom talmanskonferensen anordnats så, att riksdagen skall ta sig en veckas ferier. Meddelandet härom kom som en bomb in i lagutskottets behandling av det första kungliga lagförslaget. Detta har därigenom blivit alldeles åsidosatt. Man hinner icke antaga den speciella moratorielagen nu nästa vecka, så att den kan träda i kraft omedelbart som den förra upphör. Vad var då att göra? Lagutskottet har nu blandat ihop de båda lagarna på ett sätt, som är ganska dunkelt. I själva verket har utskottet underlåtit att yttra sig om den allmänna lagen och i stället förvandlat den till en speciell moratorielag, som skulle efterträda den tillämnade av Kungl. Maj:t i dag för riksdagen framlagda moratorielagen. Det är verkligen ganska ovanligt att på det sättet helt och hållet undanskjuta ett kungligt förslag och icke låtsas om det, det är enastående under min riksdagspraktik. Men nöden har ingen lag, och nu för tiden får man ju göra vad som helst bara man kan hålla sig å nivå med tidsförhållandena.

Men ännu betänkligare är, att lagutskottet på samma gång ansett sig tvunget att föreslå riksdagen att icke alls ingå i bedömande av den speciella moratorielag, som i dag inkommit på kammarens bord, utan överlämna den också åt Kungl. Maj:t. Följden har blivit, att riksdagen varken prövar den ena eller den andra moratorielagen, utan för att få sina ferier — vilka ju för resten ha en viss valteknisk befogenhet — söker riksdagen sin tillflykt hos Kungl. Maj:t och överlåter alltsammans åt honom. Någon generell moratorielag att gälla för all framtid kan Kungl. Maj:t visserligen icke stifta, men lagutskottet föreslår, att Kungl. Maj:t må stifta en generell

moratorielag, som gäller ända till sex veckor in i nästa riksdag, och här har lagutskottet i brist på eftertanke gått mycket längre än Kungl. Maj:t, och föreslagit obegränsad fullmakt för Kungl. Maj:t, under det att i den nu föreliggande propositionen fullmakten begränsats till det, som verkligen vederbör. Lagutskottet har föreslagit något som Kungl. Maj:t icke alls tänkt sig, och som helt säkert riksdagen icke heller tänkt sig, nämligen att Kungl. Maj:t, även när riksdagen är samlad, skulle få utfärda en moratorielag, som skulle gälla sex veckor in i nästa riksdag. Det har uppstått mycken tveksamhet om det över huvud taget är grundlagsenligt att uppdraga åt Kungl. Maj:t att å riksdagens vägnar stifta civillag, men jag tycker, att det i varje fall är väl mycket oförligt att bemyndiga Kungl. Maj:t att göra detta medan riksdagen är samlad. Mig gör det ingenting, jag kan i nödfall vara med även därom. Vi få inrätta oss efter omständigheterna. Men jag menar, att om man kan undvika det och låta riksdagen ha kvar sin prövningsrätt i dessa säkerligen ingalunda oviktiga frågor, så vore det bra i alla fall.

Min reservation går ut på att få en grundlagsenlig behandling av frågan. Därför har jag föreslagit, att detta betänkande skulle återremitteras till lagutskottet, så att vi först och främst verkligen få ett utlåtande av lagutskottet över den allmänna moratorielagen. Ingen i lagutskottet har på något sätt yttrat sig om, huruvida en sådan lag är lämplig eller icke och ännu mindre om, huruvida de åtgärder som äro föreslagna i den kungl. propositionen äro lämpliga eller icke. Därför yrkar jag återremiss.

Nu sägs det, att första kammaren i alla fall kommer att taga det föreliggande utskottsforlaget. Ja, det går självfallet igenom i första kammaren, ty dess medlemmar i lagutskottet äro med på det, och dessa äro för första kammaren sådana auktoriteter, att kammaren tar det av dem tillstyrkta forslaget, det må vara hurudant som helst. Under sådana förhållanden skulle det icke tjäna någonting till att återremittera ärendet, det medger jag, ty då kommer frågan i alla fall igen i oförändrat skick. Därför skulle enda sättet vara att yrka avslag, ty den allmänna moratorielagen, som skulle gälla för all framtid, är ju icke så viktig. Huvudsaken är att vi få en just nu till nästa riksdag.

Vidare föreslås att, med hänsyn till att man icke hinner få saken färdig till den 7:de september, riksdagen i alla fall icke skulle underlåta att ingå i prövning av de viktiga detaljerna i den nu i dag framlagda moratorielagen, utan den prövningen skulle förbehållas oss, så att den icke kommer att helt och hållet försummas. För min del hade jag gärna velat ha litet betänketid bland annat för att försöka — så gott jag förmår utan att vara sakkunnig — bedöma, huruvida det i denna lag kunde införas några bestämmelser för att förhindra, att en och annan bank, såsom man har hört klagas över, söker begagna sig av moratorielagen för att för sina egna spekulationer innehålla de pengar, som behövas för näringarna och för folkets dagliga levnadsbehov. Det är viktigt att se upp med den saken.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Men, som sagt, vi behöva nu i alla fall en moratorielag på en vecka eller två, och därför har jag föreslagit, att riksdagen skulle antaga lagutskottets förslag, dock med den begränsning att lagen endast räcker till dess att Kungl. Maj:t och riksdagen vid denna riksdag hunnit stifta en definitiv speciell moratorielag.

Man kan som sagt säga, att det är en oförmlighet, att man på detta sätt uppdrar åt Kungl. Maj:t att medan riksdagen är samlad stifta en civillag å riksdagens vägnar, fastän den visserligen inskränker sig till 6 veckor in på 1915 års riksdag.

Nu är det också en detalj, som jag anser vara anmärkningsvärd och som jag skall be att få framhålla. Den spelar icke någon egentlig roll, men den visar, huru samvetsgrant lagutskottet utstrukt de konstitutionella garantier, som Kungl. Maj:t ansett sig böra införa i sitt förslag till riksdagen. Det står i Kungl. Maj:ts förslag, att den moratorielag, som Konungen fått i uppdrag att utfärda skulle ske efter samråd med de av riksdagen valda fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret. Det står exempelvis i grundlagarna, att det är endast de av riksdagen valda medlemmarna i riksbanken och riksgäldskontoret, som i riksdagens ställe utöva riksdagens rätt att tillsätta justitieombudsman mellan riksdagarna. Förmodligen har regeringen, när den föreslagit enahanda bestämmelser här menat att de borde gälla här i fråga om stiftandet av lag mellan riksdagarna. Men detta har lagutskottet ansett sig böra ändra så, att även den av Kungl. Maj:t utsedde ordföranden skulle vara med. Det spelar ju ingen roll, men det visar, huru konungskt lagutskottet är, mera konungskt än konungen själv.

Nu finnes emellertid vid sidan av mitt förslag en annan utväg, om man icke vill beröva riksdagen ifrågavarande prövningsrätt, och denna utväg kunde kanske också förtjäna att tagas i övervägande, nämligen att man avslöge lagutskottets hemställan helt och hållet. Då blir riksdagen tvungen att nästa vecka sammanträda för att behandla den av Kungl. Maj:t i dag framlagda propositionen. Det är visserligen sagt, att riksdagen skulle ha ferier under denna vecka, men bättre är säkerligen att riksdagen sammanträder än med frånträdande av alla konstitutionella principer upphör att fungera under denna ferietid.

Jag skall därför, herr talman, be att få yrka bifall till reservationen, men framkommer yrkande om avslag under den förutsättning, som jag nämnt, så kanske jag frånträder mitt nu gjorda yrkande och instämmer i ett dylikt avslagsyrkande.

Herr Petersson i Lidingsö villastad: Herr talman! Det är med verkligt bekymmer, som jag förnimmer de synnerligen oklara och oriktiga föreställningar som i förevarande ärende synas förekomma till och med hos dem, som deltagit i utskottets förhandlingar, jag måste verkligen ställa mig skeptisk till frågan, huruvida det över huvud skall vara möjligt att i denna sista timma klara upp saken, och utreda vad det i verkligheten är fråga om. Till och med reservanterna synas missuppfatta

förhållandena, och fara är att de nu draga med sig flera av kammarens ledamöter. Den enda reservation, som betecknar en klar linje, är herr Holmdahls. Hans mening är: när riksdagen är samlad, så skall den arbeta; riksdagen har ingen rättighet att taga ferier, då ett allvarligt riksintresse kräver ett hastigt riksdagsbeslut. Ja, det är ju riktigt, och jag har icke något emot att den parollen följes. Men fara är, att lagutskottet kommer att sammanträda med några få ledamöter och att dess utlåtande behandlas i kamrarna med ett fåtal ledamöter i vardera kammaren. För min del får jag säga, att jag anser att ett sådant förlopp icke vore riksdagen värdigt, och riksdagen kan riskera sitt anseende, om den behandlar en lag på det sättet. Detta ha vi också framhållit i lagutskottet. Där ha vi sökt frågans lösning på ett annat sätt, det som närmare angives i yttrandets utlåtande. Jag skall ock söka visa, såväl att utskottets förslag låter sig konstitutionellt försvaras, som att det är praktiskt och lämpligt under de exceptionella förhållanden, i vilka vi befinna oss.

Om lag angående förordnande om anstånd om betalning av gäld.

(Forts.)

Jag borde kanske först något gå in på herr Lindhagens reservation, som gnisslar på flera väsentliga punkter, men det skulle antagligen föra för långt — den kritiken kommer kanske sedan — och jag skulle säkert trötta herrarna. Jag vill därför gå en annan väg, och försöka positivt klara ut, huru saken förhåller sig, jag vore synnerligen tacksam, om herrarna ville söka följa, vad jag kan säga, ty jag är fullt och fast övertygad om, att de enkla och klara fakta, som jag tänker komma med skola leda till en riktig uppfattning av utskottets förslag.

Vilka äro nu de positiva förutsättningar, som vi i detta ärende ha att gå ut ifrån? Jo, att vi ha en av Kungl. Maj:t och riksdagen utfärdad moratorielag, som räcker till den 7 september men icke längre. Den lagen är icke bra, och sådant må vara förlåtligt, då lagen utarbetades i lagutskottet på två eller tre timmar en kväll och vi naturligtvis icke hade möjlighet att på denna korta tid överblicka alla de olika detaljer, som böra tagas i övervägande vid en dylik lagstiftning. Vad är det då för fel med denna lag? Jo, felet är, att lagen kom att omfatta ett alltför vidsträckt område och verka på den dagliga rörelsen och samfärdseln i det lilla, om jag så får säga, under det att en moratorielag bör och behöver röra endast de stora affärerna. I fråga om den har den sin givna uppgift att fylla. Om jag tänker på exempelvis vår exportindustri och vår importrörelse, så är det klart, att, om här inträder ett sådant tillstånd, att utlänningar kunna draga in sina tillgodohavanden men å andra sidan vi icke kunna få ut våra tillgodohavanden från utlandet, så kommer detta att sätta riksbankens guld-kassa i fara, så att det ekonomiska livet här kommer att lida brist på behövt omsättningskapital. Detta är den egentliga bärande grunden för moratorielagen.

Nu har jag förut sagt, att den nuvarande moratorielagen

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

icke är bra. Nästa fråga blir: behöver denna moratorielag överhuvudtaget förlängas? Därtill kan jag svara, att detta var den första fråga, jag gjorde den person, som föredrog ärendet för oss i utskottet, och han svarade, att från allt sakkunnigt håll uttalas den uppfattningen, att det är oundgängligt för vårt ekonomiska liv, att moratoriet blir förlängt. Härom är ju också lagutskottet ense; icke ens reservanterna ha satt ifråga annat än att moratoriet bör förlängas.

Så kommer jag till den tredje frågan: *huru* skall denna förlängning ske? Då vill jag säga, att vi icke ansett oss kunna ifrågasätta att utan vidare prolongera den moratorielag, vi nu ha, ty som jag förut sagt, är den behäftad med åtskilliga brister. Vid en prolongering bör man undantaga den mindre dagliga rörelsen och betalningsanstånd inskränkas till större gäld, sådana som sammanhänger med de stora affärerna. Om herrarna behaga se på det förslag, som av Kungl. Maj:ts remitterats till lagrådet, och såsom bilaga avtryckts i utskottets utlåtande, så se ni, att en hel del sådana inskränkingar i moratoriet äro gjorda.

Om jag nu tänker mig, att den proposition om ny moratorielag, som i dag lagts på riksdagens bord, kunde i laga ordning behandlas, så kunde den dock icke givas större giltighetstid än, låt mig säga, en månad. Den blir då moratorielagen nr 2. Men så behövs det kanske en moratorielag nr 3, i vilken göras ännu mindre inskränkingar i skyldigheten att i laga ordning betala gäld och möjligen en dylik lag nr 4, med ytterligare minskad omfattning. Idén med en sådan avveckling är, mina herrar, att det skall ske en successiv minskning i moratorierna, så att man till sist kommer in i normala förhållanden med så litet brytningar och svårigheter som möjligt — för så vitt det icke skulle inträffa något exceptionellt åt andra hållet, så att vi komme in i ett ännu mer kritiskt förhållande, och därom vet man ju intet. I sådant fall måste det finnas möjlighet att strama till moratoriet och göra det ännu kraftigare. Med andra ord: Med hänsyn till de förhållanden, som denna lag skall reglera, och den situation, vari vi nu befinna oss, är det nödvändigt att så ordna saken, att det finnes möjlighet att handla både på det ena och det andra sättet, och så att denna möjlighet omedelbart och utan omgång och formaliteter kan anlitas när den behöves.

Men därför — och nu kommer jag ett steg längre i mitt resonemang — därför behöva vi *två* lagar; *en* lag som träder i stället för det nuvarande moratoriet, som ersätter det och reglerar förhållandena i detalj. Det är den lagen, som i dag kommit på riksdagens bord genom Kungl. Maj:ts proposition. Om den kunde behandlas i vanlig ordning, skulle den naturligtvis bliva avgjord i nästa vecka, ty längre tid ha vi icke. Skulle detta ske, då komme förslaget antagligen att ägnas den mindre lämpliga behandling, som jag förut omnämnt, ett fåtaligt ut-

skott och fåtaliga kamrar. Tycker riksdagen att detta är bra, så skall jag för min del göra vad jag kan, för att ärendet må komma fram i laga tid. Men, mina herrar, vi behöva också *en annan lag, en lag*, som ger Konungen befogenhet att intill nästa riksdag, utfärda sådana tilläventyrs behövlige successiva moratorielagar, som jag förut talat om, nr:is 3, 4, 5 o. s. v. och som krävas för att få till stånd en småningom fortgående avveckling av moratoriet eller om sådant skulle bliva behöfligt utfärda de strängare föreskrifter, som tidsförhållandena kunna föranleda. Den lag, som skall giva Konungen en sådan befogenhet, är den, som nu ligger på riksdagens bord i lagutskottets utlåtande. Därför skall jag be herrarna observera, att hur herrarna än besluta med avseende å detta utskottsutlåtande, så går det icke an att stanna vid ett rent avslag, ty därmed är denna kungl. proposition för denna riksdag behandlad, och möjligheten avskuren att giva Kungl. Maj:t ett enligt min uppfattning nödvändigt bemyndigande till nästa riksdag. Skulle därför det yrkande, som framställts av herr Lindhagen om rent avslag bifallas, så komme hela denna fråga i en sådan återvändsgränd, att jag icke vet, hur det skulle vara möjligt att reda upp den då inträdande situationen.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Därefter kommer frågan: *huru* skall man göra denna lag, på vad sätt skall detta bemyndigande lämnas till Kungl. Maj:t. När vi i utskottet talat om detta hava vi funnit synnerligen önskvärt, att den nya lag, som ger Konungen bemyndigande att utfärda nödiga moratorier, kunde bli föremål för en grundligare utredning och en mera omfattande behandling, än vad som hittills varit möjligt. Det skulle särskilt vara önskvärt, om man vid utfärdande av den lagen kunde tillgodogöra sig de erfarenheter, som vi göra under nuvarande kritiska tider. Särskilt har man därvid tänkt på möjligheten av att i denna lag — den lag, som giver Konungen förutnämnda bemyndigande — införa vissa restriktioner av materiell innebörd, möjligen något i den vägen, som finnes i den speciella moratorielag, som nu ligger på bordet.

Hur hava vi nu förfarit i utskottet? Jo, vi ha icke ansett oss beredda, att i närvarande ögonblick gå med på den åt Konungen *för obestämd framtid* i 1 § uppdragna rättigheten att förordna om svenskt moratorium om »i främmande europeisk stat till följd av krig eller krigsfara förordnats om anstånd med betalning av gäld (moratorium) eller om Sverige befinner sig i krig eller krigsfara» utan i stället ha vi velat, att Konungen skulle få denna rättighet *till början av nästa riksdag*. För närvarande äro förhållandena sådana, att Konungen ej gärna kan sakna denna rätt till nästa riksdag, och vid nästa riksdag kan ett nytt förslag ligga på bordet, ett förslag som kan taga hänsyn till alla omständigheter. Jag tror, att om vi vilja se saken såsom sådan, är lagutskottets utlåtande klokt och välbetänt, och det är mycket svårt att förstå, att någon betänklighet skulle

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

kunna möta emot att giva Konungen ett dylikt bemyndigande för tiden intill nästa riksdag i stället för att giva den för obestämmd framtid.

Nu kan jag nämna, att första kammaren tagit utskottets förslag, och det vore därför önskvärt om denna kammare ville ståna vid samma beslut.

Jag har nu talat om den tid, för vilken lagen om bemyndigande för Konungen att utfärda moratorier skulle räcka. Men när bör nu en sådan lag *örja* gälla? Kungl. Maj:t har själv föreslagit, att lagen skall *örja* gälla vid riksdagens slut, och detta är även fullt tillräckligt, under antagande av att riksdagen kommer att i tid behandla den speciella moratorielagen. Men svårigheterna därvidlag har jag förut talat om. För att undgå dessa har utskottet föreslagit, att Kungl. Maj:ts befogenhet må *örja* genast, ännu medan riksdagen är samlad. Däri ligger alltså med hänsyn till nuvarande förhållanden att Kungl. Maj:t skulle under nästa vecka utfärda den speciella moratorielagen, den som skall efterträda den nu gällande. Mot detta förslag att giva Konungen sådan befogenhet medan riksdagen är samlad har opposition avhört från olika håll. Vill man undersöka, om sådant kan gå för sig, så uppstå två frågor: 1) är det konstitutionellt möjligt och 2) är det lämpligt? Något konstitutionellt hinder finnes icke, såvitt jag kan se mot detta. Vi veta att Konungen under den tid riksdagen *icke* är samlad har vissa befogenheter, som han icke har under den tid riksdagen är samlad. Men vad därom är bestämt åsyftar allena, att riksdagens medbestämmanderätt i vissa frågor icke skall på något sätt kunna sättas åsido, varemot det icke, såvitt jag kan se, finnes något hinder för, att riksdagen själv i ett visst speciellt fall, överlämnar bestämmandet till Kungl. Maj:t. Det är något som icke gärna bör kunna väcka betänklighet eftersom det beror på riksdagen själv, om den vill lämna ett sådant medgivande. Nu finnas visserligen icke några lagar, som äro fullt analoga med den om vilken vi nu debattera, ty dessa moratorielagar äro någonting alldeles exceptionellt, men det gives dock vissa stadganden som ha civilrättslig verkan och som Konungen har rätt att utfärda även under det riksdagen är samlad såsom i vissa frågor som skola behandlas efter patentlagen eller varumärkeslagen eller därmed sammanhängande lagar. Men vore härmed huru som helst så måste välen sak under alla förhållanden vara klar och viss, och som jag tycker avgörande för denna fråga, och det är, att *om* riksdagen har rätt att delegera sin lagstiftande makt till Konungen ifråga om utfärdande av moratorium, under det riksdagen *icke* är samlad — och annat har hittills ingen ifrågasatt — så har riksdagen samma rätt, även medan riksdagen är samlad, om den så vill. Genom att så vilja skulle riksdagen på ett enkelt sätt komma ifrån de svårigheter, som nu finnas, för den nya moratorielagens behandling i vanlig ordning.

Men säger man: då skulle riksdagen avsäga sig möjligheten att pröva den nya moratorielagen. Ja, den invändningen är i viss mån sann, men kanske icke alldeles oöverkomlig. Jag kan nämligen icke se något hinder för att när lagutskottet behandlar den kungl. propositionen om det förnyade moratoriet, utskottet liksom sedermera riksdagen kan framställa önskemål och anmärkningar om, vad man kan önska annorlunda. Då är det ju givet, att om vi komma till en moratorielag nr 3 eller 4, så iakttages vad riksdagen önskat om det finnes befoget, och i realiteten vinnes vad som bör vinnas.

Ou lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Vad jag nu har sagt syftar till att visa möjligheten av det förfarande som utskottet föreslagit. Vad åter angår frågan om lämpligheten, så tycker jag, att det skulle vara mycket lämpligt att under nuvarande exceptionella förhållanden ordna allt på ett, såvitt jag förstår, formellt oantastligt sätt som lämnar det reella slut, vartill vi vilja komma.

Härmed har jag sagt vad jag har att säga, och jag tillåter mig hemställa till kammaren att gå med på lagutskottets förslag.

Till sist torde jag få göra en anmärkning mot herr Lindhagen. Han säger, att utskottet har förvandlat den allmänna moratorielagen till en speciell sådan. Det har utskottet visst icke gjort. Vi ha endast föreslagit, att den allmänna moratorielagen skall gälla allenast till nästa riksdag. Han anser, att utskottet minskat de konstitutionella garantierna genom att i förslaget föreslå fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret i stället för såsom Kungl. Maj:t föreslagit, »de av riksdagen valda fullmäktige i riksbanken», och man kan tycka, att det är egendomligt av oss. Nej, det är det icke. I andra fall som hr Lindhagen talat om, då riksdagen skall företrädas av fullmäktige i riksbanken, då är det fråga om saker, som icke beröra riksbanken såsom bank eller den ekonomiska ställningen. Men är det fråga om moratorium, då gäller det bankens ställning och inflytande såsom bank och då bör yttrande avgivas av styrelsen för riksbanken i sin helhet. I sådant hänseende är det naturligt och rimligt, att styrelsen i sin helhet bör vara med om att uttala sitt omdöme och icke bara en del av densamma.

Då jag antager, att herrarna äro nu trötta, skall jag för närvarande icke längre besvara, utan slutar med att yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman! Jag har icke haft tillfälle att deltaga i lagutskottets behandling av detta ärende, och jag vill därför tillkännagiva, att jag ansluter mig till den reservation, som avgivits av herr Holmdahl.

I överensstämmelse med den uppfattning jag sålunda hyser skall jag bedja att få framställa några erinringar mot det anförande som lagutskottets ordförande nyss hållit. Den ärade talaren sade, att han hyste tvivel om möjligheten av att kunna bibringa kammaren en riktig föreställning om det invecklade

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

ämne, som här vore fråga om, men att han i alla fall skulle försöka bibringa kammaren en sådan föreställning. Men trots den formella klarhet och den grundlighet, som utmärkte hans anförande, tvivlar jag på att detsamma verkligen var ägnat att bringa kammaren en i alla avseenden riktig föreställning om den föreliggande frågan. Sålunda yttrade den ärade talaren i början av sitt anförande, att om nu kammaren skulle avslå lagutskottets hemställan och det sålunda bleve nödvändigt att taga under saklig behandling det förslag till moratorium, som Kungl. Maj:t i dag har avlämnat, skulle vi få ett sammanträde med lagutskottet, till vilket endast två eller tre ledamöter skulle komma tillstädes. Det förvånade mig, att den ärade talaren kunde göra sig skyldig till en sådan överdrift, i synnerhet som det ej var längre sedan än i går som han i egenskap av ordförande i lagutskottet förberedde oss alla på att vi skulle få ett sammanträde i afton, för den händelse andra kammaren komme att avslå detta förslag, och därför utsattes också ett sammanträde eventuellt till kl. 6 i. e. m. Det står anslag härom på våra anslagstavlor, och det skulle vara bra illa ställt med ordförandens auktoritet, om denna kallelse, som dels på vanligt sätt är kungjord, dels muntligen ytterligare hos oss inskräpts av ordföranden, endast skulle hörsammas av två eller tre ledamöter. Och på samma sätt förhåller det sig också enligt min tanke med den ärade talarens antagande, att i händelse kamrarna skulle inlåta sig på att sakligt behandla Kungl. Maj:ts i dag avlämnade proposition om moratorium, endast ett tiotal ledamöter skulle komma tillstädes här i kammaren. Det innebär ett påtagligt underskattande av möjligheten att kunna samla riksdagens ledamöter. Det är visserligen sant, att många komma att resa hem och att ett eventuellt sammanträde ej blir så talrikt besökt, men nog komma åtskilligt flera än tio att infinna sig. I alla händelser har det ju ofta hänt och brukar t. o. m. hända i allmänhet i slutet på riksdagarna, att här fattas mycket viktiga beslut, exempelvis om riksstaten, med ett mycket litet antal av ledamöterna närvarande.

Den ärade talaren gick sedan in på själva saken och utvecklade, att den nuvarande moratorielagen ej är bra, den behöver förlängas, och det går inte an att utan vidare prolongera den. Allt detta torde vara alldeles riktigt, och jag vill ge honom alldeles rätt i dessa stycken. Jag vill också erkänna, att ställningen är kritisk och att det gäller att handla snabbt och raskt. Men därför, kan jag ej finna, att vi alldeles behöva sätta vår lagbundna samhällsordning ur funktion, och det är just någonting sådant, som här ifrågasättes. Vi veta, att det står i 87 § regeringsformen, att riksdagen har makt att gemensamt med konungen stifta allmän civillag. Det kan icke ha varit grundlagstiftarnes mening att denna befogenhet skulle utövas så, att medan riksdagen ännu är samlad, riksdagen överlämnar åt Kungl. Maj:t att i ett mycket viktigt ärende stifta lag på

egen hand, och det kan ej heller ha varit meningen hos dem, som valt oss att sitta i denna kammare, att vi skulle på det sättet handhava förtroendet, att vi under pågående riksdag överlämna vår grundlagsstiftande myndighet åt Kungl. Maj:t. Vad jag nu sagt innebär ej det ringaste misstroende till Kungl. Maj:ts rådgivare, men det innebär en erinran om att vår plikt är att utöva vår grundlagsenliga befogenhet själva och icke överlämna den åt andra.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Nu säger den ärade föregående talaren, att ett beslut i överensstämmelse med utskottets förslag medför inga som helst konsekvenser. Jag vill fråga er, mina herrar, om det icke tvärtom är så, att varje beslut, som på något sätt tangerar grundlagen, medför konsekvenser för framtiden i det att det kan komma att åberopas såsom precedensfall. Jag vågar i strid med lagutskottets ordförande hålla före, att ett beslut av den art här ifrågasatts verkligen kan ha mycket allvarliga konsekvenser.

Lagutskottets ordförande säger vidare, att vi behöva dels en lag, som avlöser det nuvarande moratoriet, vilket löper tillända med den 6 september, och dels behöva vi en lag, som bemyndigar Kungl. Maj:t att förordna om successiv avlösning av det moratorium, som konung och riksdag beslutar skall träda i stället för det nuvarande. Utgående härifrån förklarar han så, att ifall kammaren nu skulle falla på den olyckliga idén att avslå utskottets betänkande, så ha vi avskurit oss från möjligheterna att i år få till stånd en lag, som ger Kungl. Maj:t ett sådant bemyndigande att stifta nya moratorier, som successivt avlösa det i laga ordning genom konungs och riksdags samverkan åstadkomna moratoriet. Jag kan för min del ej riktigt gå med på den tankegången, ty vad som här föreligger till avgörande är ett förslag av lagutskottet, som egentligen går på sidan av Kungl. Maj:ts förslag. Men om riksdagen nu skulle avslå det, är detta ingalunda något absolut hinder för, att riksdagen, när den sedermera beslutar över den proposition, som Kungl. Maj:t i dag har framlagt och vars närmare innehåll jag ej känner till, på samma gång i omedelbar anslutning till det moratorium, som med anledning av denna proposition kan beslutas, också förordnar om i vilken ordning detta moratorium skall successivt avlösas, eventuellt genom ett Konungens beslut. Jag tror icke, att man emot en sådan anordning skulle kunna invända, att riksdagen då hade beslutat två gånger om samma sak.

Herr Lindhagen har avgivit en reservation, vars motivering jag för min del finner synnerligen beaktansvärd, men mot hans förslag kan, som han själv redan anmärkt, göras ett par invändningar. Det är visserligen logiskt riktigt, som herr Lindhagen föreslagit i första punkten, att riksdagen nu borde till lagutskottet återremittera detta ärende, för att lagutskottet skall till verklig behandling i detalj få upptaga det förslag, Kungl. Maj:t framställt. Men ett beslut om återremiss av andra kam-

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

maren kan ju ej leda till något resultat, eftersom första kammaren redan fattat *definitivt* beslut i ärendet.

Vad sedan andra punkten av herr Lindhagens reservation angår, skulle den ju innebära, att Kungl. Maj:t fick befogenhet, att under det riksdagen nu är samlad, besluta en fortsättning av det nuvarande moratoriet under en kortare tid. Naturligtvis kan även gent emot en sådan befogenhet riktas de principiella invändningar, som man kunde rikta mot utskottets förslag, ehuru de visserligen då ha mindre styrka, än när de riktas mot detta.

Jag tror således, att den riktigaste och klaraste vägen är att här helt enkelt avslå utskottets förslag. Det är sant, att detta medför den olägenheten, att utskottet får hålla ett sammanträde i dag och att definitivt beslut i ämnet torde komma att fattas av en ganska fåtaligt besatt andra kammare. Men jag vågar hålla före, att de olägenheterna äro mindre än de konstitutionella vanskligheter, till vilka lagutskottet genom sitt förslag inbjuder oss. Jag ber sålunda att få yrka avslag på utskottets hemställan.

Chefen för justitiedepartementet, herr statsrådet Hasselrot: Herr talman! Sedan lagutskottets ordförande yttrat sig, anser jag det ej vara av nöden att mera ingående uttala mig i denna fråga, utan jag kan i allt väsentligt ansluta mig till honom. Jag vill emellertid framhålla, att i det förslag till lag om anstånd med betalning av gäld, som i dag framlagts för riksdagen, är fråga om sådan gäld, som förfaller till och med den 20 september 1914. Nu är det långt ifrån säkert, att vi efter denna dag kunna undvara ett moratorium. Detta gäller särskilt den utländska gälden. Om det skulle visa sig, att moratorium även sedermera är av behovet påkallat, kan ett sådant ej åstadkommas, därest ifrågavarande av lagutskottet behandlade proposition nu avslås. Det är säger jag, ej möjligt att åstadkomma ett nytt moratorium med mindre riksdagen sammankallas till urtima möte, och då det ligger i sakens egen natur, att ett moratorium måste vara av kort varaktighet, är det måhända ej nog med att riksdagen får sammanträda en gång till urtima möte, utan riksdagen riskerar att nödgas sammanträda ända till tre gånger före den 15 januari endast för att behandla samma fråga.

Nu säger visserligen herr Pettersson i Södertälje att saken kan ordnas på det sättet, att riksdagen vid behandling av den proposition, som i dag framlämnats, gör ett tillägg, innehållande en del anvisningar på hur moratoriet skall så småningom avvecklas. Detta är dock, enligt vad finansmän försäkrat mig och enligt vad jag själv förstår, icke möjligt, ty man kan ej den ena dagen säga, hur förhållandena komma att gestalta sig den andra. Det kan hända, att vi kunna undvara moratoriet helt och hållet, men det kan också hända, att vi få utvidga det. Jag tror sålunda, att det vore olyckligt, om denna proposition avsloges.

Herr Lindhagen: Jag begärde ordet med anledning av vad

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

lagutskottets ordförande yttrade, varvid han, såsom ej är ovanligt, när han vill kritisera en motståndare, tog stora ord och i detta fall dekreterade han utan att inlåta sig på saken, att det *gnisslade* om vad jag föreslagit. Jag vill inte säga detsamma om hans anförande, ty jag är ense med honom, att om man ordnar saken på sätt som han föreslagit, vinnas de åsyftade fördelarna. Jag anser emellertid, att mitt yttrande ej heller innehöll något oegentligt, herr Petersson i Lidingö, ty det rörde sig om de konstitutionella betänkligheterna, och det innebar ett försök att förena de reella vinsterna, som man vill göra, med ett bevarande av det konstitutionella behandlingssättet. Jag anser, att man kan mycket väl göra, som lagutskottet föreslagit, om man fullt litar på Kungl. Maj:t, och det kan man kanske göra i detta fall. Men vill man bevara åt riksdagen dess rätt att också få behandla dessa saker, kan detta — och det är helt enkelt det jag har förordat — ej gå till på annat sätt, än genom att vi för det första återförvisa frågan om den allmänna moratorielagen till lagutskottet, så att den blir behandlad där och kommer fram efter en ordentlig behandling, och vidare att vi i riksdagen lagligen pröva också den speciella moratorielagen. Det sades av herr ordföranden, att det skulle ej vara riksdagen värdigt att behandla det senare ärendet vid ett fåtaligt möte. Ja, detta tal om vår värdighet, som vi alltid begagna såsom en skylt, när vi vilja ha våra egna meningar igenom, kan jag ej gilla. Men däremot vill jag medge, att det kanhända för många förefaller betänkligt. Man slarvar emellertid i så många andra fall, så att inte tycker jag det är ovärdigare att göra det i detta fall än i många andra. Men vilja vi nu taga hänsyn till dessa betänkligheter, och detta har också skett i min reservation, kunna vi utfärda ett bemyndigande för detta exceptionella nödfall, ifall nu riksdagen ej vill fungera nästa vecka, och ge Kungl. Maj:t i uppdrag att fungera den veckan i vårt ställe. Slutligen, när vi komma tillbaka, behandla vi lagenligt de båda propositionerna om moratorielag.

Jag vill fråga lagutskottets ordförande: vad är det som gnisslar i detta? Det gnisslar icke alls. Man iakttaga därigenom de konstitutionella formerna och vinner i sak detsamma som herr ordföranden vill vinna.

Nu vill jag emellertid säga, att i dessa tider är allting ungefär hugget som stucket, och, uppriktigt sagt, tror jag, att det är lika bra eller lika dåligt, vilket beslut man än fattar. Det blir så där på en sinkadus ändå det hela. Men när det nu finnes en stark opinion för att vi skola bevara de konstitutionella formerna — särskilt inom det parti jag tillhör har man gjort ett nummer av att riksdagens värdighet i detta hänseende ej blir åsidosatt — finns ej något annat sätt att gå tillväga än detta. Och det uppfyller, som sagt var, allan rättfärdighet. Det enda oformliga härvidlag är, att vi få en provisorisk lag på två veckor och att Kungl. Maj:t själf får ordna om denna saken och detta jämväl medan riksdagen är samlad. Men det beror på det vanskliga beslut som riksdagen

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

fattat, då den förklarar sig ej ämnat fungera en vecka. Mig är det alltså absolut likgiltigt, herr talman, vad som går igenom. Jag har här bara gjort ett försök, det enda som skett, att förena sakfrågan med de konstitutionella formerna.

Herr Adelsvärd: Herr talman, mina herrar! Vid bedömandet av nu föreliggande fråga utgår jag ifrån två givna förutsättningar. Den ena är den, att på grund av de förestående valen det blivit nödvändigt, att riksdagen får ferier nästa vecka och sålunda endast till ett ringa antal är samlad. Den andra förutsättningen är den, att under nu rådande ekonomiska förhållanden det är alldeles nödvändigt, att inom kort vissa ändringar i nu gällande moratoriebestämmelser göras och det sålunda lämnas Kungl. Maj:t nödigt bemyndigande att utan riksdagens hörande genomföra sådana ändringar. Men jag kan å andra sidan icke se, att det är nödvändigt, att detta bemyndigande ifrån riksdagens sida till Kungl. Maj:t lämnas på så lång tid, som vare sig Kungl. Maj:t förutsatt, för all framtid, eller på så lång tid, som utskottet förutsatt, till lagtima riksdagen 1915. Det förefaller mig nämligen, som om det vore alldeles givet att under nu rådande utrikespolitiska förhållanden riksdagen måste vara samlad ännu lång tid, en tid, vars längd vi icke kunna beräkna, men i varje fall under vida längre tid än som erfordras för att nu kända riksdagsärenden skola hinna slutbehandlas. Under den förutsättningen att riksdagen, vare sig det blir den nuvarande riksdagen fortfarande samlad eller en urtima, varar, finns ju god tid att i lugn och ro vid tillfälle besluta en ytterligare förändring i de speciella moratorielagarna eller en ytterligare behandling av denna allmänna moratorielag, som föreligger. Jag anser sålunda, att det riktiga vore, att den lag, som vi nu ha att behandla, den allmänna moratorielagen, visserligen antages, men icke att gälla så lång tid, som av utskottet föreslagits, utan så lång tid, som erfordras, för att Kungl. Maj:t skall bli i tillfälle att utfärda den ändring, som nu närmast förestår — den, som är framlagd i den proposition, som i dag kommit in på riksdagens bord, och för att riksdagen skall få tid att i lugn och ro behandla så väl den ena som den andra moratorielagen.

Intet av de yrkanden, som äro framställda i form av reservation eller eljest, torde fullt sammanfalla med det yrkande, jag skulle vilja framställa; men jag vill bara uttala den mening, att i det beslut, som jag anser bör fattas, tiden för lagens giltighet bör begränsas till en kortare tidrymd än den, som av utskottet föreslagits. Jag torde möjligen senare bliva i tillfälle att föreslå en formulering av detta yrkande.

Herr Branting: Herr talman! När jag begärde ordet, var det oaktat de argument, som här framförts, min mening att vidbliva den uppfattning, med vilken jag kom hit i dag, näm-

ligen att det under nuvarande förhållanden icke fanns någon annan väg att gå än den, som utskottet anvisat, som visserligen innebär ett ganska betänkligt befullmäktigande åt Kungl. Maj:t, men som i alla fall genom sin provisoriska karaktär icke kan anses vara fullständigt oantagligt. Är jag icke allt för illa underrättad, har ju denna lag i lagutskottet fått den formulering, som den har, genom en där redan träffad kompromiss emellan betänkligheten mot att ge Kungl. Maj:t denna befogenhet och det regeringsförslag, som är framställt. Emellertid må jag säga, att beklagligtvis har herr justitieministern senaste anförande i detta fall undanryckt grunden för den ståndpunkt, som jag ämnat ställa mig på, då jag icke kunnat fatta de ord, som fälldes av honom, på annat sätt än som ett utslag av en ganska klar tankegång, att denna riksdag skall, så fort som de nu återstående ärendena äro behandlade, skyndsamt hemsändas och sedan Kungl. Maj:t operera i denna fråga på det sätt, som lagen ger befogenhet till. Ja, är det meningen, får jag säga, att jag anser det vara nödvändigt, att riksdagen genom sina åtgärder nu, medan den är samlad, visar Kungl. Maj:t alldeles tydligt, att en sådan väg icke är i överensstämmelse med riksdagens önskan. Det är ju klart, att den nuvarande kritiska situationen, varav denna lag såväl som mycket annat härflyter, är sådan, att den borde — synes det mig — mana regeringen att alltjämt kunna ha stöd utav samverkan med folkrepresentanterna vid dess handhavande av landets angelägenheter. Skulle däremot — och tyvärr fick jag den uppfattningen genom herr justitieministerns yttrande — Kungl. Maj:t icke ha den uppfattningen utan önska att så snart som möjligt fullt ensam få styra och ställa, utan att ha denna riksdag så sammanträdande att den alltjämt befinner sig i funktion — låt vara att dess medlemmar kunna vara skingrade rätt långa tider, men att de alltjämt kunna efter någon tids varsel, ifall omständigheterna det kräva, återkomma — är detta Kungl. Maj:ts mening, så går det icke att undvika att visa Kungl. Maj:t, att så är i varje fall icke andra kammarens uppfattning.

Under sådana förhållanden och ensamt med anledning av denna enligt min mening högst uppseendeväckande förklaring nödgas jag i detta ögonblick yrka avslag på utskottets hemställan.

Chefen för justitiedepartementet, herr statsrådet Hasselrot: Med anledning av herr Brantings anförande vill jag meddela, att jag naturligtvis icke avsett att uttala min och ännu mindre regeringens mening om, när riksdagen skall avslutas. Jag har talat hypotetiskt, såsom de föregående talarna gjort. Jag utgick i likhet med den kungl. propositionen ifrån den möjligheten att riksdagen icke skulle vara samlad hela året. Om riksdagen skall vara samlad hela denna tid, är ju särskilt bemyndigande för Kungl. Maj:t i den fråga, som nu föreligger, av

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Om lag angående förordnande om anstånd med betänning av gäld.

(Forts.)

mindre vikt. När riksdagen skall upplösas, därom har jag emellertid, som sagt, icke velat uttala någon som helst mening.

Herr Staaff: Herr talman! Denna fråga befinner sig i sanning i ett synnerligen bekymmersamt läge. Antingen skall man här fatta ett beslut, som efter min och mångas mening innebär en i sig betänklig åtgärd och ett farligt prejudikat för framtiden, nämligen att riksdagen i ett ärende, som i den allra egentligaste mening måste betraktas såsom av civillags natur, skulle avhända sig den rätt och den plikt, som grundlagarna ålägga riksdagen, nämligen att uti en sådan sak själva besluta. Detta är åtminstone till den grad grannlaga och svårt, att man måste söka snart sagt varje annan utväg för att kunna slippa ifrån en sådan åtgärd. Eller också skall man låta beslutet anstå till nästa vecka oaktat det är tillkännagivet, att riksdagen den veckan kommer att ha ferier — det vill säga sådana slags ferier, som över huvud taget vår riksdag kan ha, det är nämligen meddelat, att det icke är avsikten att hålla några diskussionsplena. Men jag måste säga, att då jag skall välja mellan dessa två alternativ, synes mig likväl det senare vara att föredraga. Det synes mig — i likhet med herr Pettersson i Södertälje — vara att föredraga, att kammaren nu avslår utskottets hemställan, att utskottet därpå ånyo får taga ärendet i övervägande, och att ett beslut må fattas, då det är nödvändigt, även med ett ringa fåtal av kammarens ledamöter under nästkommande vecka. Jag kan icke se annat än att, som sagt, detta är det enda riktiga.

Beträffande den fråga, som här till följd av chefens för justitiedepartementet yttrande varit på tal, skall jag be att något få meddela min uppfattning om, huruvida riksdagen bör eller icke bör vara samlad. Jag har den åsikten, att flera bestämmelser i grundlag och lag uppenbarligen syfta till att vissa lägen kunna vara så kritiska, att riksdagen bör vara samlad. Ett sådant stadgande förekommer ifråga om rekvisitionslagen, detta skarpa undantag ifrån medborgares vanliga fri- och rättigheter. När det står, att rekvisitionslagen icke får tillämpas annat än efter riksdags kallelse, kan jag för min del icke förstå, att detta kan betyda annat än att, medan den är i tillämpning, bör också riksdagen vara samlad. Då det heter, att andra uppbudet eller någon del därav icke får inkallas, innan det utgår kallelse till riksdagen, för den händelse den icke är samlad, kan jag icke finna, att meningen är någon annan än att riksdagen också skall fortfarande vara samlad under den tid, de kritiska förhållanden råda, som föranlett ett inkallande av densamma. Vad vore det egentligen för mening i dessa stadganden, ifall avsikten endast vore, att riksdagen skulle komma tillsammans och sedan efter någon tid när som helst åtskiljas? Det kan jag icke förstå.

Härtill kommer, att Kungl. Maj:t av riksdagen äskat särskilda deputerade. Så vitt jag förstår, har det varit Kungl. Maj:ts

åsiikt, att dessa särskilda deputerades rådslag kunna vara av värde under den kritiska tid, som nu kan följa. Jag har även ur den synpunkten synnerligen svårt att förstå, att riksdagen skall kunna utan vidare bli upplöst. Jag menar dock icke att det skulle vara nödvändigt, att den nuvarande riksdagen fortfarande vore samlad, utan när dess ärenden äro avslutade, synes det mig, att den bör efterträdas av en urtima riksdag. Det är ju endast en formalitet, man behöver uppfylla för att låta den ena övergå till den andra. Jag menar icke heller, att riksdagsmännen skulle behöva vara samlade i huvudstaden, under det att inga ärenden förekomma, utan jag menar, att riksdagen formellt skall vara sammankallad, så att en kallelse endast behöver utgå för att plenum må kunna hållas på andra dagen efter denna kallelse ifrån talmannen. Jag är för min del fast övertygad om att detta under det nuvarande läget skulle vara det enda riktiga, och jag tror, att tillämpningen av en annan mening skulle med rätta verka ganska stor oro ute i landet.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Jag behöver knappast säga att vad jag yttrat på intet sätt avser att uttrycka någon misstro mot det sätt, varpå den nuvarande ansvariga regeringen skött de svåra angelägenheter, som uppkommit under det nuvarande läget. Jag hyser tvärtom förtroende till regeringens avsikter och till dess hittills vidtagna åtgärder. Men jag tror, att det även för regeringen själv kan komma att bli av den största betydelse, att den äger stödet av en samlad riksdag, ty under sådana förhållanden som nu råda och som kunna väntas i Europa, kan man aldrig veta, vilka omkastningar, som kunna äga rum uti tänkesätten. Det är då gott, om riksdagen med dess så bestämda, fasta och klara vilja med avseende å vår utrikespolitik är samlad, ifall någonting sådant skulle inträffa. Jag kan icke förstå annat, än att denna lags avfattning sådan den här föreligger tyder på, att en annan åsiikt skulle vara gällande, d. v. s. att riksdagen icke skulle vara samlad, även om läget är aldrig så kritiskt, så snart som dess närmaste ärenden äro avslutade. Och jag har funnit denna fruktan bekräftad genom herr justitieministerns näst sista anförande och icke funnit den hävd av hans sista.

Vid sådant förhållande är det även ur denna synpunkt, som jag för min del vill ansluta mig till yrkandet om avslag.

Herr *Petrén* instämde häruti.

Chefen för finansdepartementet, herr statsrådet *Vennersten*: Herr talman! Jag skall naturligtvis icke besvara kammaren med att uppträda i denna fråga, sedd från den konstitutionella synpunkten. Jag skall blott be att på grund av ärendets utomordentliga vikt få betona något, som jag tror, att vi alla äro ense om, men som nu hotar att undanskymmas på grund av den vändning som debatten tagit.

I förbigående vill jag emellertid säga, att jag, på grund av vad

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

jag erfarit, icke haft den ringaste anledning att antaga, att det skulle finnas någon motsättning mellan regeringens och riksdagens önskemål i fråga om det sätt, varpå samarbetet skall ordnas under de kritiska tiderna. Jag är tvärtom fullt övertygad, att i det stycket liksom i alla andra viktiga avseenden, som i dessa dagar äro i fråga, fullt enig uppfattning skall vara rådande. Jag är icke befogad att yttra mig beträffande den fråga, som den siste ärade talaren berörde, men jag är alldeles viss om, att det icke föreligger någon som helst fara för att olika meningar i det avseendet skola göra sig gällande.

När jag nu går att tala om huvudsaken, så gör jag det därför, att, såsom jag nämnde, frågan är av utomordentligt stor betydelse. Jag skulle vara synnerligen glad, om riksdagens andra kammar kunde finna ett sätt att tillmötesgå de krav, som nu särskilt från det ekonomiska livets, från näringslivets sida måste ställas på riksdagen, och samtidigt även behörigen beakta de övriga synpunkter, som här varit på tal. Själv kan jag i närvarande ögonblick icke se, hur detta bäst skall ske, men jag tror, att man utan någon risk skulle kunna gå med på utskottets förslag i denna sak. Därom är jag emellertid icke i tillfälle att närmare yttra mig.

Det har under den gångna tiden visat sig nödvändigt att anordna det moratorium, under vilket vi nu leva, och detta icke minst med hänsyn till de krav, som från utlandet ställas på oss. I utlandet har man gent emot oss liksom även mot andra länder nödgats anordna ett liknande moratorium, och för den skull var det naturligtvis även för oss alldeles nödvändigt att vidtaga åtgärder för att skydda oss i samma avseende. Moratoriets egenskap att vara en extra ordinarie åtgärd medför emellertid naturligtvis, att det icke från alla sidor sett och ur alla synpunkter är lika nyttigt och lämpligt. Olika intressen känna sig av en sådan anordning på olika sätt berörda. Så mycket är emellertid säkert, att detta moratorium under nuvarande utomordentliga förhållanden varit behövt såväl med avseende å förhållandet till utlandet som även för att reglera det ekonomiska livet inom landet.

Nu efter någon tids erfarenhet finner man emellertid, att den första moratorielagen, som visserligen väl fyllde sitt ändamål i stort sett — jag bortser från de divergenser, vilka jag nyss antydde och som alltid måste förefinnas — att den första moratorielagen, säger jag, på grund av förhållandenas utveckling, vilken man icke kunnat förutse, fått en onödigt lång giltighetstid, att man måhända kunnat nöja sig med någon vecka mindre. Hur förhållandena hädanefter komma att utveckla sig, därom vet man faktiskt ingenting. Ett enda vet man, och det är, att den nuvarande moratorielagen måste efterträdas av någon annan anordning. Man kan icke helt enkelt utan vidare återgå till normala förhållanden. Vad som bör komma efter är, efter vad vi i närvarande stund tro oss kunna förutse, en avveckling av det nuvarande moratoriet. Gent emot utlandet är dess bibehållande fortfarande av behovet påkallat, men i fråga om de inre förhållandena, kan man skrida till en avskrivning. Emellertid vet man icke, huru länge en sådan ny anordning kan behöva räcka, utan

det kan inom kort visa sig nödvändigt att vidtaga anordningar för avskrivning i ytterligare mån, eller måhända för en sådan begränsning som herr justitieministern i sitt anförande nyss talade om. På grund av de skiftande krav, som kunna komma att ställas på ett moratorium, är det omöjligt att nu förutse, vare sig när ändringar böra företagas, eller för huru lång tid nästa moratorielag bör bli gällande, och det är även omöjligt att säga, vilken omfattning uppåt eller nedåt den lämpligen bör ha. På grund härav synes det vara alldeles nödvändigt att ordna saken så, att det under alla förhållanden blir möjligt att här i landet lika väl som i andra länder snabbt och effektivt vidtaga de åtgärder, som för tillfället äro behöfliga. Och jag tror, att det ur såväl riksdagens som Kungl. Maj:ts och hela landets synpunkt är alldeles nödvändigt att inga hinder stå i vägen härför, vare sig riksdagen är samlad eller icke.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Jag vill sluta med att nämna, att jag för en stund sedan blev utkallad till ett samtal med en av de ledande männen för en sammanslutning av importörer här i landet. Det handlade om tillgången på utländsk valuta. Detta sammanhänger på det allra intimaste med den fråga, som här är före. Möjlighet till snabb handling under alla förhållanden är alldeles nödvändig för att skydda denna tillgång till utländsk valuta. På denna tillgång hänger hela vårt ekonomiska liv, och jag inser icke, huru denna sak skulle kunna ordnas, därest icke obetingad möjlighet bereddtes till den nuvarande moratorielagens ersättande med en efter förändrade förhållanden mera lämpad anordning, för den händelse ställningen skulle befinnas i ett eller annat avseende ohållbar.

Jag har ansett mig skyldig att göra dessa meddelanden, och jag motser med lugn utgången av denna debatt, då jag är viss om, att riksdagens andra kammare skall veta att fatta ett beslut, som både tillgodoser de krav, som härvid äro alldeles oeftergivliga, och samtidigt också tillvaratager de konstitutionella intressen, som man här velat skydda.

Herr Lindhagen: På grund av den vändning, diskussionen nu tagit, är jag beredd att göra den frontförändringen, att jag återtager mitt yrkande om bifall till min reservation och i stället instämmer i yrkandet om avslag.

Herr Petersson i Lidingö villastad: Herr talman, mina herrar! Jag kan icke nog beklaga den situation, som uppstått genom den siste talarens anförande och som bragt ärendet i ett läge, som sannerligen är ganska betänkligt. I debatten om denna fråga har nu indragits en annan och vida större fråga, nämligen den, huruvida och huru länge riksdagen skall vara samlad i anledning av det nuvarande utrikespolitiska läget. Då vill jag säga, att den frågan kommer naturligtvis att bedömas efter de utrikespolitiska förhållandena, och därvidlag kommer regeringen att handla efter vad den anser vara nödigt och nyttigt ur utrikespolitiska synpunkter. Men med denna fråga om riksdagens fortfarande samvaro

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.
(Forts.)

eller icke har förevarande lag intet att göra; ty, mina herrar, det måste vi väl åtminstone vara på det klara med, att icke kan och bör riksdagen hållas samlad endast och allenast för att bli i tillfälle att besluta förnyade moratorier. Det är nu icke fråga om något annat än att för tiden intill nästa riksdag ge Konungen bemyndigande därtill. Jag tror därför, att det vore ytterst olyckligt, om avgörandet av denna sak skulle påverkas av den andra stora politiska frågan, hur i närvarande stund bör förhållas med riksdagens fortvaro.

Både herr Pettersson i Södertälje och herr Staaff hava talat om att utskottets förslag ej instämmer med stadgandet i 87 § regeringsformen som bestämmer det sätt, på vilket civillag skall stiftas. Härtill vill jag säga, vad jag betonade redan i mitt förra anförande, att det är lika mycket eller lika litet stridande mot 87 § regeringsformen, att riksdagen lämnar Konungen ett bemyndigande att mellan riksdagarna utfärda sådana förordningar, som det är att lämna ett dylikt bemyndigande för den tid riksdagen är samlad; ty 87 § regeringsformen gör ingen skillnad mellan dessa tider, utan föreskriver allenast, att civillag skall stiftas av Konung och riksdag gemensamt. Kan detta stadgande inte tolkas så, att det innefattar rätt för riksdagen att uppdraga åt Konungen att i ett speciellt fall utfärda speciella förordningar, då omständigheterna därtill föranleda, så kan riksdagen icke heller lämna åt Konungen en sådan makt mellan riksdagarna. Däför har 87 § regeringsformen i detta fall ingen avgörande betydelse.

Jag skall icke uppehålla herrarnas tid längre, jag har blott velat uttala mitt beklagande, att i denna debatt kommit in något, som icke bort här dragas in, som avgöres efter helt andra synpunkter och helt andra skäl, än vad som gäller om moratorielagen, och som hotar att snedvrída beslutet i det ämne, varom vi nu förhandla.

Herr Pettersson i Södertälje: Herr talman! Den föregående ärade talaren sade, att det vore lika mycket stridande mot 87 § regeringsformen, att riksdagen uppdrager åt Kungl. Maj:t att å tid, då riksdag icke är samlad, utfärda civillag, som att riksdagen ger Kungl. Maj:t en sådan befogenhet, även medan den är samlad. För min del får jag säga, att det dock förefaller att vara någonting mera, att riksdagen på detta sätt avhänder sig sin egen lagstiftningsmakt, medan den själv är samlad, än att riksdagen gör det för den tid, då den icke är samlad. Emellertid, om det vore så, som den ärade talaren säger, att det ena lika mycket som det andra står i strid mot grundlagens bestämmelse, så skulle därav enligt min mening konsekvensen bli, att det är nödvändigt, att riksdagen sammankallas, därest den icke förut är samlad, för att besluta om moratoriets avveckling. Detta ligger ju heller icke utom det möjligas område, i synnerhet som det kan vara önskvärt, att riksdagen i samband därmed får yttra sig även om åtskilliga andra angelägenheter.

Herr finansministern sade, att frågan var av ytterligt stor vikt och lade riksdagen på hjärtat att taga sig an denna angelägenhet.

Jag tror, att herr finansministern kan vara övertygad, att vi alla, vilka olika meningar vi än må ha i den speciella fråga, som nu föreligger, dock äro ense därom, att denna angelägenhet är av den allra största vikt. Men jag ber att få erinra dem, som möjligen icke lagt märke därtill, att här finnes ingen som helst anledning att betvivla, att det är möjligt för utskottet att på lagenligt sätt och med fulltalig besättning behandla ärendet, och att det icke heller är omöjligt att åstadkomma beslut i bägge kamrarna vid så pass talrikt besökta plena, att man kan säga, att riksdagen fattat beslut i saken.

Om lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld.

(Forts.)

Jag ber, herr talman, att få vidhålla mitt yrkande.

Herr Lindman: Herr talman, mina herrar! Jag skall icke alls gå in i något bedömande beträffande själva lagförslaget, utan jag skall allenast be att få säga, att det på grund av den debatt, som förekommit, synes mig nödvändigt, att man fattar ett beslut, som icke innebär något förhastande. Detta synes mig kunna ske allenast om ärendet återremitteras till lagutskottet. En sådan återremiss medför naturligtvis i realiteten, då första kammaren redan fattat beslut, att ärendet kommer tillbaka till kammaren med uppmaning, att kammaren måtte fatta beslut i frågan. Men vad som vinnes är tid för överläggningar om saken, vilket jag anser nödvändigt i ärendets nuvarande stadium. Och dylika överläggningar böra kunna äga rum redan denna dag. Härav följer emellertid, att det blir nödvändigt att under nästa vecka anordna ett arbetsplenium, då ju ett beslut måste vara fattat före den 6 september. Och det är att hoppas, att det skall bli möjligt att, oaktat det gjorda tillkännagivandet om uppehåll i riksdagsarbetet under nästa vecka, få till stånd ett sådant arbetsplenium av kort varaktighet under fredag nästa vecka.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka, att ärendet återremitteras till lagutskottet.

Herr Adelswärd: Herr talman! Då jag nyss hade ordet, var jag icke i tillfälle att formulera det yrkande, som jag då ville framställa. Jag har nu försökt göra detta och ber därför att få framställa det yrkandet, att första paragrafen måtte så ändras, att dess första mening i olikhet mot utskottets förslag får följande lydelse: »Intill dess nu pågående riksdag eller urtima riksdag under år 1914 annorlunda beslutar, äger Konungen att» etc.

Herr Staaff: Herr talman! Då jag finner det av herr Lindman framställda förslaget vara välbetänkt i sakens nuvarande läge, anhåller jag att få avstå från mitt eget yrkande och i stället förena mig med herr Lindmans yrkande om återremiss, under uttalande av den förhoppningen, att det måtte lyc-

Om lag angående förordnande om anställning med betalning av gäld. kas att genom ömsesidiga ansträngningar på det viset åstadkomma ett gott slut på saken.

(Forts.)

Häruti instämde herrar *Branting* och *Zetterstrand*.

Herr *Thorsson*: Herr talman! Även jag får säga, att jag finner det vara riktigast, att kammaren bifaller återremissyrkandet, så att tid vinnes att arrangera denna sak så, att när det nu gällande moratoriet upphör, det må finnas något annat i stället. Jag ber därför att få instämma i yrkandet om återremiss.

Herr *Christiernson*: Herr talman! Med anledning av herr *Lindmans* förmodan, att det skulle kunna anordnas ett arbetsplenium i nästa vecka, så vill jag säga för min del — och jag tror, att jag därmed icke blott uttalar deras mening, som rest hem, utan även deras, som tänka resa hem för att begagna ledigheten — att man knappast har råd att komma upp hit till ett kortare arbetsplenium för att sedan återigen omedelbart vända tillbaka; jag har därför på förhand velat säga ifrån, att här kommer endast ett fåtal ledamöter att vara närvarande. Nu har man visserligen med sådan styrka betonat, att det gör ingenting, huvudsaken är att riksdagen är samlad. Jag har för min del velat uttrycka den meningen, och jag vill särskilt understryka det, att riksdagen icke är samlad, därför att vissa herrar äro här uppe, utan riksdagen är samlad endast då dess ledamöter äro här uppe.

Herr *Lindhagen*: Med anledning av vad som nu förekommit, nödgas jag att som en skottspole återgå till mitt första yrkande och ber därför att få yrka bifall till den första punkten i min reservation.

Härmed var överläggningen slutad. Herr talmannen framställde propositioner på: 1:o) godkännande av utskottets förslag till lydelse av förevarande paragraf, 2:o) bifall till det av herr *Adelsvärd* under överläggningen framställda yrkandet i fråga om paragrafen, 3:o) avslag å ifrågavarande lagförslag i dess helhet samt 4:o) bifall till yrkandet om hela ärendets återremitterande till utskottet för ny behandling; och fattade kammaren beslut i enlighet med innehållet i sistnämnda proposition.

§ 4.

Ang. lån till statens livsmedelskommission.

Vid nu skedd föredragning av statsutskottets utlåtande, nr 100, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående lån till statens livsmedelskommissions förfogande, yttrade:

Herr *Hamrin*: Ja, herr talman, jag anser det icke alltför önskligt att yttra mig i denna fråga och detta av två skäl. Det

första är, att statsutskottet är aldeles enhälligt i sitt utlåtande, och det andra är visserligen ett mera personligt skäl, nämligen att ett uppträdande av en enskild affärsman lätt får ett sken av partiskhet, då det gäller en fråga som denna.

Jag kan dock icke underlåta att göra några erinringar, som jag tror äro befogade och som borde beaktas vid den fortsatta behandlingen av denna fråga.

Som herrarna behagade finna av statsutskottets utlåtande, föreligger ingen som helst utredning om, i vilken omfattning och i vilken utsträckning det återopade lantmännens riksförbund har sin organisation utbredd över landet. Man har sålunda härutinnan endast att gå efter vad man själv erfarit och efter den uppfattning, som gör sig gällande inom vissa delar av vårt land. Jag vågar då för min del påstå, att genom ett överlämnande av ifrågavarande anslag till den nämnda organisationen kommer man att i ganska stor utsträckning gynna just den grupp av lantbrukare, som minst är i behov att bli ekonomiskt gynnad. Jag tror nämligen att man genom ett oförsiktigt förfarande åtminstone kommer att understödja de stora lantbrukarna, de stora godsägarna, under det att i mindre omfattning de verkligt behövande småbrukarna och hemmansägarna i landet bli gynnade. Denna erinran har jag sålunda icke kunnat underlåta att göra med avseende å det föreliggande förslaget. Nu är det ju också så, att den summa det här rör sig om visserligen i och för sig är ganska stor och betydande, men dock är ofantligt liten, när det gäller att tillgodose ett så starkt behov som här är fråga om; och då det därtill är så, att de stora lantbrukarna och de stora godsägarna, som ha de största behoven, också bäst kunna hålla sig framme, då kommer resultatet att gå ännu mera i den riktning, som jag antydde, eller att de små lantbrukarna och hemmansägarna bli satta å sido. Åtminstone inom mitt län och de trakter jag känner till handhaves och ledes denna riksorganisation av dessa stora lantbrukare, och till den ansluta sig blott i mindre omfattning de små hemmansägarna och jordbrukarna.

För övrigt synes det mig, som om denna proposition och grunderna för densamma något stå i strid med uttalanden, som blivit gjorda i bevillningsutskottet i samband med en fråga, som vi om någon liten stund komma att behandla. Jag syftar härmed på bevillningsutskottets utlåtande, nr 32, om tillfälligt förbud mot brännvinsbränning. Man har där haft att fatta ståndpunkt till en motion av herr Bäckström, gående ut på en skrivelse med yrkande om tillfälligt förbud för brännvinsbränning. Man har då inom utskottet hävdad den uppfattningen, att här inom landet skulle finnas tillräckligt icke blott med potatis, utan jämväl med spannmål, som också fastän i mindre omfattning användes vid brännvinsbränning, och man har vidare framhållit, att en sådan sträng och extraordinär åtgärd i synnerhet med hänsyn till lantbrukarna i de södra delarna av vårt land skulle bliva riskabel, därför att särskilt småpotatisen i så fall icke skulle få några avnämare. Är det emellertid så, att man behöver vidtaga särskilda åtgärder för att tillgodose behovet av fodervaror

*Ang. län till
statens livs-
medelskommis-
sion.*

(Forts.)

Ang. lån till
statens livs-
medelskommis-
sion.
(Forts.)

för lantmännen, så synes mig, att man i första rummet — och jag kommer kanske att yttra mig därom något längre fram — bör tillse, att man använder vad som kan användas av fodervaror inom landet, innan man vidtager sådana särskilda åtgärder, som här äro ifrågasatta.

Nu är jag för min del ingen moståndare till förslaget i fråga, och jag är det så mycket mindre, som jag i långliga tider sympatiserat med dessa strävanden — jag säger det rent ut — att genom kooperation tillvarataga konsumenternas intressen. Men jag har, som sagt, icke kunnat underlåta att göra dessa erinringar i syfte att de små behövande lantbrukarna och hemmansägarna verkligen må få nytta och gagn av de fördelaktiga priser, som här ifrågasättas, och att icke hela denna förmån kommer de stora godsägarna och lantmännen till godo.

Herr Lindberg: Herr talman, mina herrar! Det är stora anspråk, som ställas på staten i dessa tider ifrån än den ena och än den andra kategorien här i landet. Jag vill emellertid hoppas, att om riksdagen, såsom jag förmodar, nu beslutar i enlighet med statsutskottets tillstyrkande, detta kommer att verka därhän, att den hjälp, som staten här räcker åt de intressen, som det här är fråga om, skall komma landet och befolkningen i dess helhet till godo och att den skall, såsom det är uttryckt i betänkandet, i den mån det är möjligt bidraga till att förhindra livsmedelsprisernas fördyrande och detta icke till nytta för endast en viss kategori av landets befolkning och kanske till nackdel för en stor del av folket i övrigt.

Jag har anledning tro, att man inom vissa grupper här i landet hyser den förhoppningen, att man skall kunna så att säga sko sig på det allmännas bekostnad. Jag såg för ett par dagar sedan i en skånsk tidning några reflexioner, som gjorts med anledning av vad man kallat den felslagna skörden, och jag kan icke underlåta att till kammarens protokoll anföra vad man tydligtvis på vissa håll tänker i denna sak. Där står i denna tidning, som jag talar om, följande: »Betänken att när vetet ej giver mer än 10 säckar pr tunnland å de jordar, där vi äro vana att få 20 säckar, när havren lämna 8 säckar, där det normala är 16 säckar, då ligger det väl ganska nära att vi i stället för de annars om åren erhålla 16 kronor pr säck vete och 10 kronor pr säck om 100 kg. havre i år ej nöja oss med mindre än att vi få 24 kronor pr 100 kg. vete, och att vi ej släppa en enda säck fodersäd med mindre vi erhålla 18 kr. pr 100 kg. för densamma.» Och så talar man om att man skall betänka, att det blir icke några nya skördar förrän nästa år, varefter man fortsätter: »Därför böra priserna å dessa edra produkter från början ställas så, att allmänheten, och därtill hören I ju själva också, från början har klart för sig att spannmål i år är en rar vara, som bör betalas med sitt fulla värde. Säljen därför

icke en säck vete med mindre I fån 24 kr., ej en säck fodersäd med mindre I fån 18 kronor.»

Nu tror jag ju icke, att det i allmänhet bland Sveriges jordbrukare råder den uppfattningen, att man skall så prompt och bestämt hålla på att man skall ha det dubbla värdet för den säd, som finnes och som vuxit på jorden i denna sommar, men jag fruktar för att vad här tagit sig uttryck i denna tidnings-upsats, som från redaktionellt håll försäkrats ha kommit från lantmannahåll, är tankar och funderingar, som man har i stora kretsar av jordbrukarbefolkningen i landet, och det är mot detta, som jag skulle vilja nedlägga en allvarlig protest.

Den olycka, som går över stora delar av vår jord och i mångt och mycket, åtminstone i ekonomiskt avseende, kommer att beröra vårt folk, få vi försöka dela på i den mån den berör oss; och vi få icke styra och ställa så, att det endast skall bli en del, den medellösa delen av befolkningen, som skall få känna av den, under det att en annan del skall styra och ställa det så för sig, att den blir fullständigt oberörd därav.

Herr talman! Jag har icke annat yrkande att göra än om bifall till utskottets hemställan.

Vidare anfördes ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 5.

Statsutskottets utlåtande, nr 101, i anledning av väckt motion om bestridande i vissa fall genom statsmedel av kostnaden för resa, som till krigstjänstgöring inkallad värnpliktig måste företaga för deltagande i förestående allmänna val till riksdagens andra kammare, föredrogs härpå; och biföll kammaren vad utskottet i nämnda utlåtande hemställt.

§ 6.

Justerades protokollsutdrag angående de i §§ 1—5 här ovan omnämnda ärendena.

§ 7.

Härefter föredrogs konstitutionsutskottets utlåtande, nr 30, i anledning av väckt motion om höjning av riksdagsmännens arvoden, och gav herr talmannen därvid på begäran ordet till *Om höjning av riksdagsmännens arvoden.*

Herr Waldén, som anförde: Herr talman! Tillsammans med en annan ledamot av utskottet har jag vid detta utlåtande avgivit en blank reservation. Vi ha nämligen ej i allo kunnat gilla den motivering, varpå utskottet bygger sitt avslagsyrkande. Att motionen angående riksdagsarvodenas höjande sålunda enligt utskottets mening skulle ha blivit väckt alltför sent för att utskottet skulle ha kunnat giva den en så grundlig behandling

Om höjning av
riksdagsmän-
nens arvoden.

(Forts.)

och utredning, som frågans vikt påkallar, kan väl ändå inte anses riktigt, då motionen är daterad den 24 juli och vi ännu inte kunna säga, när riksdagen kommer att sluta. Utskottet borde trots den arbetsbörda, som påvilat detsamma, dock haft både tid och möjlighet att giva motionen en så grundlig behandling, som den förtjänat.

Att jag dock icke vare sig i utskottet eller här i kammaren ansett mig kunna yrka bifall till motionen, beror uteslutande på det skälet, att den nuvarande politiska och ekonomiska situationen är sådan, att det icke är lämpligt att för närvarande upptaga denna fråga till avgörande. Utskottet borde dock enligt min mening gjort ett mera bestämt uttalande i den riktningen, att denna fråga, så snart lugnare förhållanden inträtt, vilket vi väl få hoppas skall ske under loppet av nästa treårsperiod, bör tagas under förnyad omprövning. Jag vill också uttala den förhoppningen, att man då skall kunna framföra och avgöra denna fråga icke såsom en partifråga utan såsom en för hela riksdagen lika angelägen lämplighetsfråga och ingenting annat. Jag har, herr talman, icke något yrkande att framställa.

Vidare yttrades ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 8.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

Å föredragningslistan fanns härefter upptaget konstitutionsutskottets memorial, nr 31, angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Efter föredragning av utskottets anmälan, att anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeeringsformen, lades berörda anmälan till handlingarna.

Utskottets anmälanden jämlikt § 107 regeeringsformen.

Punkten 1:o).

Utskottet hade under denna punkt funnit de regeeringsbeslut, som omförmäldes i protokollen över civilärenden den 19 september 1913 nr 45 samt över ecklesiastikärenden samma dag nr 42, vara av beskaffenhet att bära för riksdagen anmälas.

Sedan utskottets anmälan blivit föredragen anförde:

Herr Petré: Herr talman, mina herrar! Såsom förutvarande medlem av den ministär, under vilkens tillvaro de åtgärder vidtagits, som föranlett nu ifrågavarande anmälan mot två dåvarande departementschefer, skall jag be att få yttra några få ord.

Vad jag har att säga syftar ingalunda till att hävda en annan uppfattning än den konstitutionsutskottet i den föreliggande sakfrågan uttalat, utan endast att åt kammarens när-

varande ledamöter och till dess protokoll lämna en uppgift om de yttre förhållanden, under vilka de klandrade åtgärderna tillkommit.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Såsom memorialet visar gäller det här två av fjolårets riksdag i anledning av motioner beslutade ändringar i kommunalförfattningarna, syftande till att kommunernas och församlingarnas utgifts- och inkomstförslag skola viss tid före oktoberstämorna hållas tillgängliga för allmänheten. På sätt utskottet med rätta anmärkt, är det otvivelaktigt så, att riksdagen vid stadgandenas antagande utgått från den förutsättningen, att de skulle komma att bringas i tillämpning redan vid oktoberstämmorna samma år. I övlig ordning inforrades yttranden över riksdagens skrivelser från vederbörande länsstyrelser, respektive domkapitel; och utsattes därvid tiden för remiss-svarens avgivande så kort som till den 1 augusti, just i syfte att författningarna skulle i god tid hinna promulgeras före oktoberstämmornas utsättande. Då efter utgången av den för remiss-svarens avgivande utsatta tidpunkten från ecklesiastikdepartementet anmäldes till avgörande den riksdagens skrivelse, som avsåg ändring i kyrkostämmoförordningen, uppgavs det vid förfrågan i civildepartementet, till vars handläggning hörde den andra skrivelsen om motsvarande ändring i förordningen om kommunalstyrelse på landet, att endast ett mindre antal av länsstyrelsernas utlåtanden ännu inkommit. Vid förnyade förfrågningar från statsrådsberedningens sida under tiden därefter lämnades av vederbörande enahanda uppgift, att från flertalet av länsstyrelserna utlåtanden ännu ej inkommit. Under förra hälften och mitten av september månad inkommo från skilda delar av landet förfrågningar och framställningar till chefen för civildepartementet angående författningsförslagens promulgerande, alla vittnade om en livligt närd önskan, att de av riksdagen beslutade föreskrifterna snarast måtte bringas i tillämpning. Vid förnyade efterforskningar angående remiss-svaren från vederbörande länsstyrelser befanns det då, att sådana i själva verket hade inkommit från samtliga länsstyrelser — inom parentes torde vara skäl nämna, att ej alla utlåtandena voro tillstyrkande — men att utlåtandena, till följd av ombyte av befattningshavare å vederbörande byrå på grund av semesterförhållanden, kommit att genom ett förbiseende läggas i två skilda konvolut. Så snart kännedom härom vunnits, företogos ärendena så skyndsamt sig göra lät till avgörande.

Jag har, herr talman, ansett mig böra lämna dessa uppgifter med anledning av utskottets uttalande, att det ville synas som om de nya bestämmelserna bort kunna bringas i tillämpning i god tid före oktoberstämmornas hållande utan tillgripande av den anlitade utvägen. Av det sagda torde framgå, att jag delar denna uppfattning, men, såsom herrarna också torde finna, har det icke, såsom av ett visst pressorgan antytts, varit dröjsmål och söleri, utan omständigheter av beskaffenhet att kunna

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

betecknas såsom ren olyckshändelse, vilka i förevarande fall övat sin verkan.

Skulle jag, herr talman, tillägga något till det sagda, så skulle jag utan att ifrågasätta anmärkningens berättigande vilja hava sagt, att till min kännedom icke bragts något fall, då de klandrade åtgärderna föranlett trassel, men däremot mer än ett uttryck av tillfredsställelse över att inkomsts- och utgiftsförslagen under sistlidna höst, mot vad tidigare varit sed, före stämmorna hållits tillgängliga för den intresserade allmänheten.

I själva saken har jag, herr talman, givetvis ej något yrkande att framställa.

Herr Edén: Herr talman! Såsom framgår av den formulering, som konstitutionsutskottet givit åt sin anmälan i denna punkt, är det uppenbart, att utskottet självt, när det gjort denna anmälan, egentligen därmed icke avsett att på något allvarligt sätt rikta något klander mot de statsråd, som blivit föremål för anmälan. Utskottet har mycket väl kunnat förstå de skäl till förfarandet, som den föregående talaren anförde. Emellertid ligger saken så, att i alla händelser ett formellt överträdande skett i fråga om lagens promulgering, och konstitutionsutskottet har icke ansett sig kunna underlåta att fästa uppmärksamheten på detta förhållande. Att emellertid ingen verklig skada är skedd har utskottet haft fullt klart för sig, och likaså att riksdagens egentliga avsikt är vunnit med den åtgärd, som de båda statsråden tillstyrkt. Utskottet har dock också haft klart för sig, att, såsom också nämnts, syftet att få de nya lagarna i tillämpning till oktoberstämmorna 1913 hade bort kunna vinnas utan att man behövt tillgripa denna åtgärd.

Jag anhåller, att utskottets memorial i denna del lägges till handlingarna.

Vidare yttrades ej. Ifrågavarande anmälan lades till handlingarna.

Punkten 2:o).

Under denna punkt hade utskottet funnit en utav förutvarande chefen för lantförsvarsdepartementet statsrådet D. Bergström vidtagen, i punkten omförmäld åtgärd vara av beskaffenhet att böra för riksdagen anmälas.

Reservation hade emellertid avgivits av herr *Edén m. fl.*, vilka ansett departementschefens ifrågavarande åtgärd icke vara av beskaffenhet, att den bort föranleda utskottet att därom hos riksdagen göra anmälan enligt 107 § regeringsformen.

Efter föredragning av utskottets anmälan lämnades ordet till

Herr Petré, som anförde: Herr talman! Den nu föreliggande punkten innefattar en anmärkning mot förutvarande chefen

för lantförvarsdepartementet doktor David Bergström. Då han icke själv är i tillfälle att kunna yttra sig i frågan i denna kammare, har han anmodat mig att uppläsa det yttrande han vid denna punkt avgivit i medkammaren. Detta hans yttrande var av följande lydelse:

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

»Utöver vad konstitutionsutskottets ordförande och jämte honom nio av utskottets ledamöter vid denna punkt i avgiven reservation anfört, anhåller jag för min del få tillfoga följande.

Jag är något oviss, huruvida konstitutionsutskottet i sitt nu avgivna memorial velat hävda, att en departementschef icke äger befogenhet att själv upptaga ett ärende och därefter på övligt sätt bereda detsamma för föredragning hos Konungen i statsrådet, samt sålunda velat fränkänna honom eget praktiskt initiativ. Om så skulle vara konstitutionsutskottets mening, anhåller jag att emot en sådan uppfattning få ställa den tillämpning av hithörande bestämmelser i 1809 års regeringsform, varom statsrådsprotokollen under årtionden bära vittne. Det vore ju också sällsamt, om vederbörande departementschefer, vilka det jämlikt ingressen till ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter åligger att självkravda påminna om rikets rätt och bästa, icke skulle äga enahanda rätt, som tillkommer varje annan medborgare i Sveriges land, att påkalla Kungl. Maj:ts uppmärksamhet för en viss angelägenhet, och lika sällsamt vore ju, om den omständigheten att en departementschef själv upptagit ett ärende skulle utgöra hinder för honom att vid dess beredning före ärendets föredragning hos Konungen i statsrådet från vederbörande myndigheter inhämta nödiga upplysningar i samma ordning, som om frågan väckts av annan svensk medborgare. Ett försök att göra gällande en slik mening faller på dess orimlighet, och fåfängt lär man också få leta efter något stöd härför i gällande grundlag.

Med det nu sagda har jag redan besvarat såväl den anmärkning i sak som den anmärkning i form konstitutionsutskottets memorial i nu föredragna punkt torde avse att framställa. Klart är nämligen vad formen angår, att det skulle innebära ett rent spegelfakteri, om man skulle vilja göra gällande att vid infordrande av upplysningar uti ett ärende från vederbörande myndigheter formeln »på nådigste befallning» skulle kunna användas, då annan svensk medborgare än chefen för det departement, vartill ärendet hör, bragt detsamma å bane, men däremot icke vara användbar, därest denna chef själv ansett sig böra för saken påkalla Kungl. Maj:ts uppmärksamhet. Sagda form eller formel betyder ju, när den användes i remisser eller skrivelser, som utgå jämlikt § 10 regeringsformen, detsamma som *på Kungl. Maj:ts uppdrag, ett uppdrag*, som generellt gives alla departementschefer i och med deras utnämning, och på grund varav de sedermera kunna i kraft av sitt ämbete infordra alla i och för de olika ärendenas beredning nödiga upplysningar.

Att ett dylikt departementschefens upptagande av eller initiativtagande i även de viktigaste frågor, respektive användande jämväl i sådant fall av berörda form vid upplysningars inhämtande från vederbörande myndigheter, icke utgör någon nyhet inom det

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

departement, vars chef jag varit, därom saknas icke belysande vittnesbörd. Jag skall här anföra ett exempel. När på sin tid dåvarande chefen för lantförsvarsdepartementet tog initiativ till de grundläggande förarbetena till 1901 års härordningsreform, skedde detta, såsom av sagda års riksdagshandlingar framgår, genom en av departementschefen avlåten departementalämbetsskrivelse till chefen för generalstaben, innefattande de allmänna grunder, varefter sistnämnde chef anmodades att låta utarbета förslag till ny härordning m. m., och denna skrivelse avläts jämväl — utan att frågan på detta beredningens stadium blivit inför Kungl. Maj:t föredragen — under användande av formeln: på nådigste befallning.

Att i en så viktig fråga överläggningar därförinnan ägt rum inom statsrådsberedningen, är ju sannolikt, men användningen redan på detta stadium av denna, av grundlagen okända metod för ärendenas beredande kan naturligtvis lika litet i detta fall som i det nu av konstitutionsutskottet anmärkta göra något till eller ifrån i avseende å bedömandet av huruvida departementschefens förfarande vid frågans upptagande och de nödiga utredningarnas införskaffande stått i överensstämmelse med gällande bestämmelser eller icke.

Av konstitutionsutskottets memorial i denna punkt synes framgå, att utskottet befarat, att jag såsom chef för lantförsvarsdepartementet skulle velat vid sidan av grundlagen inleda något slags ministerstyrelse. Den tanken har varit mig fullkomligt främmande. Fastmera har jag — såsom också ledamöterna av detta års och de båda nästföregående årens konstitutionsutskott vid läsningen av statsrådsprotokollen varit i tillfälle att konstatera — på ett område, där konstitutionsutskottet på sin tid framfört åtskilliga klagomål över bristande aktsamhet vid tillämpningen av gällande grundlags föreskrifter, och där man med en viss rätt kunnat tala om ett tillvällande av en obehörig maktfullkomlighet åt chefen för lantförsvarsdepartementet, nämligen i fråga om iakttagandet av gränserna mellan kommandomålen och övriga regeringsärenden, vinnlagt mig om att till handläggning hos Konungen i statsrådet återföra vissa viktiga ärenden och grupper av ärenden, som där oförtydligt bära föredragas och avgöras. De kraftiga gensagor mot öppna eller förtäckta försök till införande av ministerstyrelse, som under vårt nu gällande statsskick förekommit, hava också riktat sig mot helt andra slags föremål än det av konstitutionsutskottet nu anmärkta förfarandet.

Då konstitutionsutskottet till sist i sitt memorial framhållit, att ett förfarande sådant som det av utskottet anmärkta skulle kunna undandraga sig den konstitutionella kontrollen, äity att det bleve beroende på tillfälligheter, om saken ens komme till konstitutionsutskottets kännedom, tillåter jag mig framhålla, att användandet av formeln »på nådigste befallning» just utgör en garanti i detta avseende. Svaren å de departementala remisser och ämbetsskrivelser, som utgå under denna form, ställas nämligen till Konungen, de skola följaktligen hos Konungen i statsrådet föredragas och ärendena

i fråga komma sålunda alltid förr eller senare under konstitutionsutskottets prövning.»

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Herr talman! Jag har härmed bringat till kammarens medlemmars kännedom det yttrande, som doktor Bergström i anledning av anmärkningen avgivit i medkammaren. På grund av min ställning såsom förutvarande medlem i den ministär, under vars tillvaro den åtgärd vidtagits, som utgör föremål för anmärkningen, skall jag självfallet för egen del icke framställa något yrkande vid den föreliggande punkten.

Med herr Petrén förenade sig herrar *Janson* i Bråten och *Leander*.

Vidare yttrade:

Herr Edén: Herr talman! Det är med en viss överraskning jag finner, att de ärade ledamöter av konstitutionsutskottet, som genom lottens tillhjälp blivit majoritet i utskottet, icke haft något att säga med anledning av det svar, som av förra statsrådet Bergström genom en av hans kamrater blivit avlämnat. Det har dock icke förr varit vanligt, att konstitutionsutskottets majoritet, vare sig den vunnits med lottens tillhjälp eller ej, betraktat sina egna anmärkningar såsom varande av den beskaffenhet, att denna majoritet icke tilltrött sig att upptaga någon diskussion om desamma, när vederbörande statsråd försvarat sig. Man kan visserligen sammanställa denna hållning från utskottets majoritet i dag, med den taktik, som under de senaste riksdagarna praktiserats från denna samma sida, nämligen, att anmärkningar blivit framställda inom utskottet, som sedan framkommit som reservationer, men att därefter icke alls någon diskussion inom kamrarna blivit upptagen. Jag tror emellertid, att detta är en i hög grad olämplig taktik, en taktik, som naturligtvis kan vara ur partisynpunkt gynnsam, ifall man vill giva sina egna tidningar tillfällen att utveckla vissa partisändpunkter, utan att de bliva bemötta inom riksdagen, men olämplig därför, att det är inom *riksdagen*, som anmärkningarna göras, och att det är riksdagen, som också bör ha något att säga angående deras beskaffenhet.

Sålunda, ehuru ingen representant från utskottet yttrat sig, skall jag taga mig friheten att till den kritik, som från statsrådet Bergströms sida genom herr Petrén här lämnats över utskottets hållning, lägga ytterligare några anmärkningar. Det synes mig nämligen, att några punkter i konstitutionsutskottets memorial verkligen äro av beskaffenhet, att de icke inom andra kammaren böra få passera, utan att kammaren tar ståndpunkt till desamma.

Det är allt för väl bekant, att det ärende, som genom utskottets anmärkning lagts inför riksdagen, egentligen vann sin ryktbarhet på grund av den häftiga pressdiskussion, som uppkom, när krigsministerns ifrågavarande skrivelse blev offentlig.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

liggjord. Och jag tror icke, att jag misstager mig, om jag säger, att det som i den diskussionen framför allt ådrog sig uppmärksamhet, var den omständigheten, att uti denna krigsministerns skrivelse var använd formeln »på nädigste befallning». Det var mot användningen av denna formel tidningarna vände sig av en allbekant särskild anledning, och diskussionen rörde sig framför allt därom, huruvida formeln kunde användas i det föreliggande fallet eller icke.

Man väntar sig då naturligtvis, när årets konstitutionsutskott har gjort denna skrivelse till föremål för anmärkning, att konstitutionsutskottet skulle ha bestämt preciserat, huruvida utskottet ansåg, att ett fel, en förseelse var begången genom användningen av denna formel, eller huruvida det är i något annat avseende som utskottet anser, att departementschefen överskridit sin befogenhet eller icke väl skött sitt ämbete. Men vänder man sig till utskottets memorial, så skall man finna, att utskottet har lyckats skriva sin anmärkning så, att — så vitt jag kan döma — ingen kan avgöra, vad det egentligen är som utskottet anmärker på. Det är icke klart, huruvida utskottet gör till föremål för sin anmälan formeln »på nädigste befallning», det är icke klart, huruvida utskottet i något annat avseende — och i så fall vilket — finner departementschefens skrivelse vara oriktig, olaglig eller icke lämplig. Utskottet har insvept sig i uttryckssätt så utomordentligt inkrånglade, att åtminstone jag icke har varit i stånd att få fram vad det egentligen är som utskottet vänder sig emot.

Jag skall be att få belysa detta genom att i sammanfattning läsa upp de viktigaste punkterna i utskottets memorial. Utskottet redogör på sid. 4 först för krigsministerns skrivelse och tillägger sedan: »Någon rätt för en departementschef att i sådana fall som det förevarande på eget bevåg utfärda skrivelser av denna karaktär känner vår författning icke.» Man frågar sig genast: vad är det då som utskottet här klandrar? Det säger, att departementschefen icke får »i sådana fall som det förevarande på eget bevåg utfärda skrivelser av denna karaktär». Utskottet borde väl då hava något klargjort, vad det menar med »sådana fall som det förevarande» och »skrivelse av denna karaktär». Men det har utskottet alldeles icke gjort.

Om man vänder på bladet, finner man på sid. 6 ett ytterligare principuttalande. Där refereras till ett beslut av år 1842 angående vissa departementsskrivelser, till vilket jag strax skall återkomma, och så fortsätter utskottet: »Någon rätt att därutöver göra detta» — utfärda ämbetsexpeditioner på nädigste befallning, innehållande föreskrifter angående åtgöranden för underordnad myndighet — »är honom» — departementschefen — »icke tillerkänd genom § 10 regeringsformen, vars stadganden om regeringsärendens beredning icke ger honom befogenhet att på eget initiativ träffa förordnanden om vissa ärendens upptagande såsom regeringsärenden». Återigen en sådan hänvisning: »göra

detta». Vad »detta» är, får man icke veta. Bara ett allmänt underkännande!

Min första anmärkning mot konstitutionsutskottet är sålunda den: utskottet har, när det riktat denna anmärkning mot en förutvarande medlem av ministären, icke ens utfört sin anmärkning så pass klart, att man vet, vad det är anmärkningen egentligen avser. Det må jag säga, att den första fordran, som bör kunna ställas på konstitutionsutskottet, när det fyller en så grannlaga och viktig uppgift som protokollsgranskningen, väl måste vara den, att utskottet skall fullt göra klart, vad det är, som det anmärker på. Annars veta ju statsråden icke, vad utskottet vill att de skola för framtiden taga sig till vara för.

Om jag emellertid efter denna översikt över utskottets oklara allmänna formulering av sin anmärkning försöker att ändå följa utskottets tankegång, tycks denna ligga så, att utskottet nog icke i huvudsak vänt sig mot formeln »på nådigste befallning». Denna formel omnämnes endast i förbigående på sid. 6, och vid densamma fästes, såvitt man kan finna, ganska liten vikt. Utskottet har försökt att över huvud taget rikta sig mot förfoganden av den art, som departementschefen enligt dess mening här har träffat. Detta ligger i utskottets uttalande, att vederbörande departementschef ej skulle äga »befogenhet att på eget initiativ träffa förordnanden om vissa ärendens upptagande såsom regeringsärenden».

När så är förhållandet, behöver jag icke länge uppehålla mig vid formeln »på nådigste befallning». Jag skall om den bara göra ett par korta anmärkningar.

För det första är det något överraskande, att när konstitutionsutskottet för sin uppfattning angående departementschefens begränsade rätt att använda denna formeln åberopar ett statsrådsprotokoll av år 1842, utskottet endast åberopar departementschefens *motivering* i detta statsrådsprotokoll, men alldeles hoppar över det beslut, vartill Kungl. Maj:t kommit. Utskottet resonerar så, som om Kungl. Maj:t hade bestämt och ovillkorligt begränsat departementschefens rätt att avlåta ämbetsskrivelser med sagda formel till vissa fall, omnämnda i departementschefens motivering. Men det *beslut*, som Konungen fattade 1842, löd: att detta expeditionssätt skulle få användas icke blott i anförda utan också »i likartade fall» i samtliga statsexpeditioner. — Man kunde ha väntat, att konstitutionsutskottet skulle ha observerat denna omständighet.

För det andra är det alldeles uppenbart, att just det protokoll, som utskottet här hänvisar till, uttryckligen självt visar, att det icke vill och icke kan uttömma alla regler för expeditionen av ämbetsskrivelser från departementen. Detta protokoll omnämner självt — det står på sid. 9 i utskottets betänkande — att det som departementschefen 1842 föreslog »alltid tillföre varit brukligt». D. v. s. de regler, som infördes 1842, hade tillämpats förut, utan att Kungl. Maj:t hade gillat dessa regler.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Detta visar ju bäst, att på dessa områden någon alldeles fast och uttrycklig kutym icke utvecklats, utan 1842 års beslut avsåg att giva närmare stadga åt en praxis, som redan var utvecklad utan något särskilt beslut av Konungen, men tydligen icke att fullständigt uttömma alla regler för förfarandet med ämbetskriveler.

För det tredje kunde utskottet, om det hade velat, uti vad som förekom i pressen i oktober och november månader i höstas ha fått upplysning om, att man kände till ifrån tiden för 1842 års beslut dessa växlingar i praxis, att i själva verket praxis gått något fram och tillbaka, och att man på den tiden ingalunda tog den saken så allvarsamt, att därav skulle behöva föranledas anmärkningar från konstitutionsutskottet.

Slutligen och för det sista skall jag påpeka, att det verkligen även under senare tid har förekommit fall, som visa, att icke heller nu praxis är alldeles enhetlig. Detta kom fram i tidningsfejden i höstas, och det har nu blivit ytterligare bestyrkt genom ett mycket uppseendeväckande exempel, som blivit framlagt i förra statsrådet Bergströms förklaring.

Under sådana förhållanden tror jag, att litet var skall känna på sig, att formeln »på nådigste befallning», vare sig den nu har använts i överensstämmelse med den allmänna regeln eller den har använts i överensstämmelse med vissa fall, som mera sällan hava förekommit, men dock förekommit, verkligen ej bör behöva framkalla någon anmärkning från konstitutionsutskottets sida. Allra minst borde den framkalla en anmärkning mot ett försök till »ministerstyrelse», såsom utskottet sagt. Ty just denna formel i och för sig bör vara bästa beviset för att statsrådet i allo försökt vidhålla den grundläggande uppfattningen av Konungens regeringsmakt, då ju återopandets av »nådigste befallning» uttrycker denna regeringsmakt. Jag kan därför icke finna annat än att konstitutionsutskottets anmärkning i vad den kan avse användningen av den omskrivna formeln är synnerligen omotiverad.

Allvarligare blir emellertid saken, om man vänder sig till den andra sidan av utskottets memorial, den sidan nämligen, att utskottet tillåtit sig, att säga, att departementschefens ifrågavärande skrivelse skulle på något vis överskrida hans befogenhet i sak, att § 10 regeringsformen icke skulle giva en departementschef »befogenhet att på eget initiativ träffa förordnanden om vissa ärendens upptagande som regeringsärenden». Därmed kommer man i själva verket in på något, som i visst avseende kan sägas vara livsnerven i hela en departementschefs möjlighet att sköta sina åligganden, att taga initiativ och att verkligen med drift och skicklighet sköta sitt ämbete.

Utskottets tankegång tycks vara, att departementschefen icke får begära in upplysningar i andra fall än om ett initiativ är taget antingen utifrån eller av underordnad myndighet, eller om det gäller sådana ärenden, där Konungen redan i statsråd har beslutat, att man skall företaga sådana remisser, eller slut-

Igen naturligtvis där det gäller verkställighet av fattade beslut. Detta blir en fullständig absurditet. Det strider fullkomligt mot § 10 regeringsformen, som ordagrant säger: »Innan ärendena hos Konungen i statsrådet föredragas, skola de, genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk, av den föredragande beredas.» D. v. s., *innan* ärendena bli regeringsärenden utav den art, att de föreligga i statsrådet, skola de beredas utav departementschefen genom upplysningars inhämtande. Man måste fråga: hur tänker sig utskottsmajoriteten, att över huvud taget det skall vara möjligt för en departementschef att sköta sitt värv, om hans eget initiativ skall bindas så fullständigt, att det icke får göras gällande annat än när Konungen i statsråd redan godkänt upptagandet av en fråga? Det vore att alldeles slå benen undan varje självständig och varje fruktbarande verksamhet av en departementschef. Jag skulle kunna våga mig på att bedja utskottets ledamöter av majoriteten att fråga exempelvis de män, som nu sitta i ministären, huru de skulle kunna reda sig, om de tillämpade dessa utskottets fullkomligt omöjliga regler.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Det är på denna punkt som utskottets memorial enligt mitt förmenande är av den beskaffenhet, att man icke blott får lov att, såsom vi reser vanter gjort, vägra att gå med på det, utan också bör och måste uttryckligen reagera emot det. Ty skulle det bli förhållandet, att en dylik uppfattning av en departementschefs möjlighet att taga initiativ skulle få passera oanmärkt i denna kammare, då hade vi så vitt jag kan finna alldeles undergrävt en av de viktigaste förutsättningarna för en initiativkraftig och verksam rgering.

Vid jämförelse med dessa utskottets uppseendeväckande positiva uttalanden torde det väl icke finnas tillräcklig anledning att för mycket erinra om själva den sak, som framkallade krigministerns skrivelse. Jag kan dock icke underlåta att bringa i kammarens hägkomst, att då krigsministern begärde *de* upplysningar, varom det är tal i hans skrivelse, så skedde detta efter meddelande i pressen av så uppseendeväckande art, att efter mitt förmenande krigsministern skulle hava försummat sin plikt, om han icke sökt taga reda på huru det verkligen gått till vid ifrågavarande tillfälle och om någonting hade skett, som borde framkalla ett ingripande från regeringen. Kanhända också, att i ljuset av det läge, vari vi nu befinna oss, till och med de, som på den tiden mest togo parti för det beryktade talet i Falu officersmäss, litet var inse, att det talet icke var av beskaffenhet att böra få passera. Jag påminner om, vad talaren för resten själv erkänt, att han talade om vårt särskilda förhållande till »germanerna» och om faran för att vi skulle »kastas i armarna på slaverna». Finnes det nu någon som förnekar, att här förelågo utrikespolitiska yttranden av den art, att de verkligen icke borde få förekomma i ett tal i en officersmäss.

Det må nu emellertid med den saken vara huru som helst.

Ang. fullbordad granskning' av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Med vad jag i denna del har sagt har jag endast avsett att i korthet giva skäl för att krigsministerns ingripande verkligen var påkallat. För mig står huvudsaken så, att utskottets memorial såsom sådant i denna punkt icke bör av andra kammaren bara läggas till handlingarna, utan bör *med ogillande* läggas till handlingarna. Detta för det första därför, att konstitutionsutskottet har i hela anmärkningen visat en oklarhet, en brist på precision, som icke är tillbörlig, när man vänder sig emot ett statsråd; för det andra därför, att om nu anmärkningen skulle gälla användningen av formeln »på nådigste befallning», denna användning icke borde kunna föranleda någon anmälan; och för det tredje och framför allt därför, att konstitutionsutskottets principiella uttalanden angående gränserna för departementschefs initiativ i fråga om inhämtande av upplysningar äro så betänkliga, att dessa uttalanden skulle kunna leda till en mycket allvarsam förlamning av en departementschefs hela förmåga att sköta sitt ämbete som sig bör.

På dessa grunder anhåller jag, herr talman, att få yrka, att utskottets memorial i denna punkt måtte läggas med ogillande till handlingarna.

Herr Lundström i Göteborg: Herr talman! Jag blev något förvånad, att herr Edén i sitt anförande beklagade sig över att ingen hunnit förekomma honom att begära ordet. Jag tänker, att de, som varit med i utskottet, ganska allmänt varit övertygade om att han ämnade framkomma och göra det yrkande, som han nu också mycket riktigt har gjort; och det var då god tid att begära ordet efter detta.

Konstitutionsutskottets ärade ordförande, som i detta fall också är första reservant, har gjort sig mycken möda att bevisa att utskottets memorial på denna punkt skulle vara synnerligen oklart och att han fåfängt hade sökt att fatta, vad som egentligen menades med detsamma. Ja, det är ju så, herr talman, att liksom det heter att människan kan vad hon vill, så händer det också, att människan icke kan vad hon icke vill; och det torde nog vara så, att huvudsaken av detta, enkannerligen efter de mycket långa debatter, som förekommit om denna fråga i utskottet, icke bör vara så alldeles främmande för utskottets ärade herr ordförande, som han här sökt att framställa det. Huvudsumman av det hela är ju i alla fall det, att utskottet har velat hävda att här är företagen en expedition »på nådigste befallning», och att utskottet desslikes har velat hävda, att en sådan expedition kan förekomma endast i de två fallen antingen att en föregående föredragning har skett, vare sig i statsrådet eller i kommandoväg, eller också att expeditionen kan innefattas i det allmänna bemyndigande för vissa dylika fall, som Kungl. Maj:ts genom föregående beslut har givit respektive departementschefer.

Att det förra fallet icke föreligger, det är ju fullt konstaterat och av ingen bestritt. Det andra fallet återigen regleras av de två Kungl. Maj:ts beslut, som här återfinnas såsom bilagor till utskot-

tets memorial, nämligen utdrag av protokollen för den 12 mars 1828 och den 29 oktober 1842. Att protokollet för 1828 skulle på något vis kunna berättiga till en expedition sådan som den nu ifrågavarande, det har, så vitt jag vet, ingen velat påstå. Vad beslutet av 1842 angår, så är det lika klart av den allmänna motivering, som departementschefen där har givit för det allmänna bemyndigande som skulle ges åt departementscheferna, att ett sådant ärende som detta icke på något vis kan inneslutas i detta bemyndigande; och det förhållandet ändras icke därav, såsom utskottets ordförande och reservanterna påstå, att i själva beslutet, i vilket Kungl. Maj:t säger sig nådigt gilla det omnämda expeditionssättet, gives tillstånd till detta expeditionssätt »i anförda och likartade fall». Ty detta fall är så långt ifrån att vara likartat med alla de fall, som nämnas här i föredragande departementschefens utlåtande av den 29 oktober 1842, att tvärtom alla där framställda fall, i vilka Kungl. Maj:t ger tillstånd till en dylik expedition, förutsätta, att ärendet antingen skall vara grundat på ett föregående Kungl. Maj:ts beslut eller också vara remiss av en inkommen handling, med andra ord att ärendet under alla omständigheter skall *föreligga* hos Kungl. Maj:t. Här hava vi tvärtom ett helt annat ärende, så långt ifrån likartat med dessa, att det är till arten fullkomligt grundskilt från dem. Vi hava här ett ärende, som icke på något vis förelåg vare sig genom något Kungl. Maj:ts beslut ej heller genom någon till Konungen ingiven skrivelse.

Men, säger man då, det har sedan utbildat sig en praxis, varigenom departementschefer även i sådana fall skulle kunna »på nådigste befallning» utfärda expeditionen. Man hörde länge mycket talas om denna praxis både i pressen och nu under debatten i konstitutionsutskottet, men man lyckades aldrig få några fler verifikationer på denna praxis än det fall, som nyss anförts i det yttrande i första kammaren av doktor Bergström, som här upplästs, samt ett annat liknande fall, vilket skulle inträffat även det under doktor Bergströms statsrådstid. En praxis, grundad endast på dessa två fall, kan jag för min del icke godkänna. Ej heller har den genom den förseglade sedeln till majoritet blivna delen av konstitutionsutskottet kunnat godkänna, att därigenom en praxis blivit skapad. Hava en eller två gånger uppenbara överträdelser av klart föreliggande fakta och rättigheter i detta fall skett, så konstituerar det naturligtvis icke någon tillåtlig praxis; ej heller ger det konstitutionsutskottet någon som helst rättighet att, då det stöter på ett dylikt fall, underlåta att fylla sin plikt som anmärkare.

Jag kan därför, herr talman, icke finna annat än att konstitutionsutskottet här har både klart sagt ifrån, vad det har menat, och även fyllt sin plikt som granskare; och jag ber därför, herr talman, att få yrka, att betänkandet utan det tillägg, som av den siste ärade talaren gjordes, måtte få läggas till handlingarna.

Herr Edén: Herr talman! Den ärade talaren från Göteborg började sitt anförande, såsom han tycks älska, med ett slags sentens: människan kan vad hon vill; men människan

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

kan inte vad hon inte vill. — Det tror jag är ganska riktigt. Men om vi fortsätta på de självgjorda sentensernas väg, så skulle vi kanske också kunna säga, att människan kan understundom icke ens vad hon vill; ty icke tyckes åtminstone herr Lundström ha kunnat visa upp, att det är någon verklig klarhet i konstitutionsutskottets utlåtande. Detta kan nog emellertid bero på en omständighet, som också skulle kunna formuleras i en sentens: det är icke gott för människan att kunna, när hon inte vet vad hon vill. Det tycks vara förhållandet med konstitutionsutskottets majoritet.

Här har nu denne ärade representant för utskottet stått upp och fört ett resonemang, som uteslutande, jag ber kammaren lägga märke till det, fäster sig vid användningen av formeln »på nådigste befallning». Det är om denna formel, som han nu har yttrat sig. Han har försökt att visa, att den icke kunde användas i detta fall, och *därför* är det sålunda som han hävdar, att före statsrådet Bergströms ämbetsskrivelse skulle vara oriktig. Jag ber att få fråga: hur kan det vara möjligt, att om detta är konstitutionsutskottets mening, utskottet uttrycker den meningen på ett så utomordentligt invecklat sätt, att det icke står till att ur utskottets memorial läsa ut, att det var mot den formelns användning som man riktade sig. Eller, om jag vänder på saken: om detta var utskottsmajoritetens mening, vad har då utskottet avsett med att på sidan 6 upptaga den satsen att § 10 regeringsformen icke ger en departementschef befogenhet att på eget initiativ träffa förordnanden om vissa ärendens upptagande såsom regeringsärenden? Där är aldrig tal om »på nådigste befallning». Där dekreterar utskottet, vare sig det gäller termen »på nådigste befallning» eller icke, att över huvud taget en departementschef icke får på eget initiativ träffa förordnande om att vissa ärenden skola upptagas såsom regeringsärenden.

Jag tillåter mig att säga den ärade representanten för utskottsmajoriteten, att saken nog ligger så, att man, när det gällde att skriva detta memorial, ändå tör ha funnit, att det icke var mycket att komma med, om man skulle anmärka på formeln »på nådigste befallning», i synnerhet som det kunde visas, dels att praxis icke varit fullt klar, och dels att Kungl. Maj:t aldrig hade uttömmande reglerat denna praxis. När utskottets på lotten konstituerade majoritet skulle skriva memorialet, gick den därför på den bogen, som är så vanlig på denna sida inom utskottet och gjorde en stor principfråga av det hela. Man skulle ovillkorligen draga in i saken det gamla spöket »ministerstyrelse». Och för att kunna få in detta, gällde det att försöka visa, att statsrådet överskridit sin befogenhet *i realitet* och icke blott i form.

Men när man kom in i den tankegången, gick man också så långt, att man inför landet och riksdagen blottade, att dessa medlemmar av utskottsmajoriteten icke väjde tillbaka för att

inskränka departementschefernas initiativ på det sätt jag nyss sökt åskådliggöra. De ord i utskottets memorial, som jag uppläst, och den tankegång jag återgivit med utskottets egna ord, kunna icke bortförklaras. Det är framför allt dessa ord och denna tankegång, som göra utskottsmemorialet så betänkligt, och som göra, att jag vidhåller mitt yrkande, att detta memorial lägges med ogillande till handlingarna.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Herr Hildebrand: Herr Edéns anmärkning mot vad utskottet sagt är dels av reell och dels av formell natur. Jag skulle vilja, åtminstone i någon grad, ge herr Edén rätt i att utskottets betänkande i denna punkt icke är så klart avfattat som önskligt varit. Men jag tror däremot icke alls, att det är så svårfattligt för vanligt folk, som det varit för honom, utan att det mycket klart måste framgå, att det är mot formeln »på nådigste befallning», som utskottet riktat sig. Jag finner därför alla hans svartmålningar att utskottets mening här skulle innebära att departementscheferna undandroges allt initiativ, betydligt överdrivna.

Innan jag går in på själva punkten, borde jag kanske i allra största korhet nämna något om hur jag ser på ett dechargebetänkande och en dechargedebatt, emedan det innebär en viss förklaring till det slut jag kommer till. Vad jag uttalat här, har jag förut uttalat vid flera olika tillfällen, ehuru icke här i kammaren.

Enligt min oförgrifliga mening överdrives betydelsen både av dechargebetänkandets innehåll och av de debatter, som därvid hållas och de beslut som fattas med anledning därav. Man har på vissa håll den meningen, att man här finner formen för det konstitutionella ansvarets utkrävande. Detta är naturligtvis alldeles oriktigt. En ministärs konstitutionella ansvar utkräves på helt annat sätt i vårt nuvarande konstitutionella liv. Det utkräves därigenom, att riksdagen mer eller mindre villigt går med på vad en regering hemställer om. Det utkräves av den allmänna opinionen och det utkräves framför allt, när nyval till särskilt andra kammaren äga rum, genom de förskjutningar åt ett eller annat håll, som då uppträda.

Jag tror man kan draga upp en jämförelse mellan detta och revisionen av ett större affärsföretag. Där har man dels revisorernas uttalanden om finansförvaltningen och dels — åtminstone plägar detta förekomma på flera håll — en sifferrevision, en detaljgranskning, där det naturligtvis ibland kan förekomma anmärkningar av mer eller mindre vittgående betydelse. Det förefaller mig, att konstitutionsutskottets granskning av statsrådsprotokollen motsvarar en sådan detaljgranskning inom ett enskilt bolag, och att man icke bör uppfatta detta betänkande annorlunda. Vad jag sålunda kommer till, är det, att det för en ministärs verkliga konstitutionella ansvar, för bedömandet av huruvida denna ministär handlat till landets sannskyldiga nytta eller icke, är av oväsentlig betydelse, om anmärkning göres av konstitutionsutskottet eller ej, eller om en sådan anmärkning lägges med gillande eller ogillande eller utan något

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

tilllägg till handlingarna. Jag kan mycket väl tänka mig att en regeringsledamot har begått en del formfel, som göras till föremål för anmärkning, men dock tillvaratagit landets sannskyldiga nytta. Jag kan också tänka mig, att han är formellt oantastbar men däremot icke har fullgjort sitt verk så, att han kan påräkna eller åtminstone borde kunna påräkna någon erkänsla av landet.

Jag menar med dessa ord, att flertalet av de anmärkningar, som kunna göras i ett dechargebetänkande, icke alls har med det verkliga ansvaret att göra.

Nu åligger det emellertid konstitutionsutskottet att granska protokollen och göra anmärkningar, och vad jag därför sagt innebär sålunda icke något angrepp mot att anmärkningar förekomma. Det måste helt enkelt enligt gällande grundlag så vara. — För att nu komma över till denna anmärkning, så har jag icke kunnat bilda mig någon annan mening av de för mig tillgängliga källorna än att anmärkningen i detta fall varit befogad. Jag känner mig övertygad om att tillräckligt med bevismateriel förefinnes.

I herr Bergströms här upplästa skriftliga förklaring hänvisas till en åtgärd av en förutvarande krigsminister. Därvid är emellertid att märka dels, att denne krigsminister hade befälsrätt, och dels att det i den upplästa skrivelsen icke finnes något om huruvida icke det beslutet kunde ha fattats i kommandoväg. Hela denna åtgärd ligger alltså helt och hållet vid sidan av vad det här är fråga om. Jag kan icke heller läsa protokollet av 1842 på samma sätt som herr Edén utan måste läsa det så, att användningen av formeln »på nådigste befallning» verkligen strider mot vad som där stadgats. Först och främst gäller nämnda protokoll civildepartementet och avser vissa beslut eller åtgärder, vidtagna på grund av beslut i vissa angivna fall, där en förändrad expedition kunde äga rum. Sålunda skulle anteckning om gillandet av vissa bilagor, kartor m. m. kunna ske med begagnande av termen: »På nådigste befallning». Sedan kommer på slutet — herr Edéns anmärkning mot utskottet att beslutet icke är medtaget synes mig vara av jämförelsevis liten innebörd —: »Kongl. Maj:t tacktes, med Nådigt gillande af omförmälda i Civil Departementets Expedition vidtagna expeditionssätt, såsom med 10 och 38 §§ Regeringsformen förenligt, i Nåder förordna att enahanda expeditionssätt i anförda och likartade fall må i samtliga Stats Expeditionerne framdeles iakttagas.»

Jag kan icke finna, att vad som här förekommit, är ett likartat fall med vad som omnämnes och refereras i detta protokoll, utan det förefaller mig att det är tämligen klart, att det bör utbildas vissa bestämda former för denna formels användning. Nu var det inga inkomna handlingar, som skulle refereras, och saken var icke ens så känd, att det i departementschefens skrivelse kunde hänvisas till ett så enkelt faktum som dag och månad. Departementschefen hade tvärt om så bråttom, att han den ena dagen utfärdade en skrivelse daterad med orätt månad och nästa dag fick utfärda en lika lydande skrivelse med den riktiga månaden.

Det kan ju hända, att det förut funnits något likartat exempel, ehuru som sagt icke det av herr Bergström i skrivelsen anförda kan anses tillräckligt belysande. Men nog förefaller det mig, att vad som här framförts, ådagalägger, att ett sådant exempel måste vara undantag och icke borde vara prejudicierande. Nu är det emellertid min mening, att en del anmärkningar, som framföras av konstitutionsutskottet, få en viss betydelse endast därigenom att de framföras. När nu konstitutionsutskottet kommit med denna anmärkning, tror jag verkligen följderna härav kommer att bli, att man inom departementen närmare övertänker i varje fall, om formeln »på nädigste befallning» skall användas eller icke. Jag tror med andra ord, att anmärkningen kommer att föranleda till större varsamhet.

Hur andra kammaren än gör här, vare sig den lägger denna punkt till handlingarna med gillande eller med ogillande, så ber jag för min del, då jag icke kan ogilla anmärkningen och icke heller vill på något sätt bidra till att betydelsen av en sådan anmärkning från konstitutionsutskottet onödigt överdrives, att få hemställa liksom herr Lundström i Göteborg, att anmärkningen lägges till handlingarna.

Herr Waldén: Jag delar fullständigt den uppfattning, som uttalats av utskottets ärade ordförande beträffande den rent formella sidan av saken nämligen angående det sätt, varpå hela frågan behandlats av det förutvarande statsrådet. Att jag emellertid icke kan fullt instämma med herr Edén beror därpå, att jag beträffande själva sakfrågan har en något avvikande mening.

Jag anser nämligen att hela denna Faluhistoria verkligen icke är värd att man rör i den. Det är dock en sak alldeles för sig själv, och när den nu i alla fall blivit upptagen av statsrådet och behandlats på detta sätt, så kan jag icke finna, att statsrådet i något avseende gått utom sin befogenhet. Jag skall icke ingå i detaljer ytterligare, då ju dessa av utskottets ordförande redan närmare berörts, men jag kan icke se annat än att det är en ytterst formalistisk ståndpunkt, som utskottsmajoriteten liksom de ärade högertalarna här ställa sig på, när de anse att man i detta fall icke skulle kunna använda formeln »på nädigste befallning». Jag vill bara framställa den frågan: Om icke detta »på nädigste befallning» stått på ifrågavarande remsa, hade statsrådet även då förfarit oriktigt, om han gjort en dylik hemställan till översten i Falun? Det är av ganska stor betydelse, att man får svar på den frågan. —

Jag ber få instämma i herr Edéns yrkande, att denna anmärkning måtte med ogillande läggas till handlingarna.

Herr Räf: Herr talman! Då det vill förefalla av ordförandens i konstitutionsutskottet framställning, som om dessa an-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

märkningar skulle ha varit alldeles obefogade och jag följaktligen skulle ha deltagit i en alldeles obefogad anmärkning, känner jag mig tvingad härav att säga några ord.

Jag vill då till en början säga, att om herrarna gå igenom konstitutionsutskottets handlingar, skola ni finna, att jag ingalunda inom konstitutionsutskottet ställt mig på en trång partiståndpunkt, utan tvärt om, att jag till och med gått med herr Waldén i vissa anmärkningar och med högern i andra, och att jag alltså tagit saken från rent praktisk synpunkt och sett den mycket sakligt. Huruvida jag därvid lyckats så väl i den för mig mest avgörande angelägenheten, nämligen jämförelsen av statsrådets handlingar med gällande grundlag för att därutav få fram den verkliga anledningen till anmärkning, därom kan ju disputeras. Och vem vill därvidlag säga sig vara alldeles ofelbar? Emellertid vill jag också i detta sammanhang säga, att den ledamot utav den förra regeringen, som jag velat minst göra en anmärkning mot, har verkligen, om jag tager det rent subjektivt, varit statsrådet Bergström. Och jag har också svart på vitt sedan föregående tid, att jag varit synnerligen belåten med honom, ända tills den nu föreliggande händelsen inträffade.

När jag granskat statsrådsprotokollen tillsammans med det övriga, har jag, som sagt, försökt att jämföra handlingarna med gällande grundlag, och jag vet ej, om en konstitutionsutskottsmedlem egentligen har någon annan uppgift i dessa avseenden. Därvid har jag alltid utgått ifrån 84 § i regeringsformen, och jag tänker, att herrarna skola hålla mig räkning för detta. Där heter det ju, att »grundlagarna skola efter deras ordalydelse i varje särskilt fall tillämpas». Och jämför jag med en annan paragraf, vad det vill säga, så är det, att grundlagens bokstavliga föreskrifter skola följas. Detta är den linjal, jag har lagt på saken, och då en viss handling ej stämt med gällande grundlag, har jag funnit anledning till anmärkning, i all synnerhet om jag ansett, att handlingen kunnat medföra mer eller mindre farliga praktiska konsekvenser i det politiska livet.

När jag då följer den grundsatsen, läser jag i regeringsformen 4 §, att »konungen äger att *allena* styra riket på det sätt denna regeringsform föreskriver». Ser jag så på vad statsrättsläraren Hagman säger härom — och det är den enda auktoritet vi ha på konstitutionsutskottets bord, och jag ser, att till och med herr ordföranden allt emellanåt behöver titta i Hagman — så säger han, att detta uttryck har just att göra med *initiativet*, det söker upprätthålla initiativet i Konungens hand. Detta är också den åsikt man utan någon förklaring läser sig till i grundlagen, men får man då stöd av en sådan statsrättslärare, känner man sig ytterligare trygg.

Nu har här icke någon förnekat, att här föreligger verkligen ett initiativ. Detta är taget ej av Konungen i statsrådet, utan det är taget av en utav hans ministrar. Det är den första

punkten, som alltså för mig varit avgörande, då jag instämt i anmärkningen i fråga.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Vidare, när jag i detta sammanhang frågar, vilka ärenden som på det sättet skola behandlas, så heter det i 7 §: »*Alla* regeringsärenden, med undantag av sådana som i 15 § omförmålas, d. v. s. ministeriella mål och kommandomål, skola inför Konungen i statsrådet föredragas och där avgöras.» Frågar jag då i sin ordning Hagman, vad han därmed menar, finner jag, att han anser, att även detta uttryck i grundlagen är ett vapen just emot ministerstyrelse. Alltså förstår jag, att den paragrafen — och jag kan förresten läsa ut det omedelbart ur grundlagens bestämmelser också — riktar sig mot det fall, som här efter min uppfattning föreligger. Ty det är här att märka, att en enskild statsrådsledamot har tagit initiativet i fråga; det kan ju inte förnekas.

Vidare har jag jämfört saken med 9 § regeringsformen, där det heter: »*Uti alla* mål, som hos Konungen i statsrådet förekomma, skall protokoll föras.» Och denna omständighet är sannolikt ej den minst viktiga i detta ärende. Hur tänka herrarna, att det skall vara möjligt att granska den enskilda departementschefens skrivelse i ett sådant fall som detta? De av herrarna, som ej sitta i konstitutionsutskottet, kanske ej ha fullt klart för sig, hur det går till, när det är fråga om att granska regeringsärenden. Alla statsrådsprotokoll komma nämligen in till konstitutionsutskottet och ligga till granskning på dess bord, men en sådan handling som denna kommer aldrig inför konstitutionsutskottet, såvida det nämligen ej genom någon tillfällighet får reda på handlingen ifråga. Och att vi i dag kunna diskutera över huvud taget om denna handling, beror på tillfälligheter, som förut av herr ordföranden också blivit framhållet.

I den tionde, nu mycket omdebatterade paragrafen, heter det: »*Innan* ärendena hos Konungen i statsrådet föredragas, skola de, genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk, av den föredragande beredas.»

Denna allmänt giltiga regel har dock några av Konungen godkända men fullt bestämda undantag. Då tiden icke medger uppräknade dessa undantag nödgas jag hänvisa herrarna till sista raderna på sidan 9 i föreliggande memorial. Alla övriga ärenden och således även det föreliggande skola föredragas inför Konungen i statsråd.

En talare sade, att denna sak ej vore värd att röra vid. Men var den verkligen ej värd att röra vid, synes det mig, att man icke heller behövt vidtaga så stora åtgärder, att den snart sagt upprört hela landet. Att taga initiativ i en sådan sak, som en konstitutionsutskottsmedlem till och med påstår ej vara värd att röra vid, synes mig vara att gå litet för — ja, litet för lågt ned i ett visst avseende.

Då frågar man: hur har saken kommit före hos statsrå-

Andra kammarens protokoll vid senare riksdagen 1914. Nr 75. 4

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

det? Jo, det fanns en *tidningsnotis*, som talade om den. Liksom regeringsmedlemmar skulle ha att på nu föreliggande sätt sysselsätta sig med, vad som förekommer i tidningarna! Den ena gången står det i »Falu-Kuriren» någonting om en regementschef, en andra gång står det kanske i »Stormklockan» och tredje gången kanhända i »Brand» — och jag vill säga, att det är sannerligen icke så långt emellan de tillfällen man får läsa dylikt i dessa tidningar. Alltså skall en departementschef följa detta exempel, om det blir godkänt i dag, och i anledning av en dylik notis kunna infordra yttrande av en överste eller till och med en arméfördelningschef. Vart skall detta taga vägen? Och vad skola ämbetsmännen i vårt land säga, om de råka ut för en departementschef — i vilket departement som helst — som börjar behandla ämbetsmännen på detta sätt? Man får väl lov att tänka litet på de praktiska konsekvenserna också, och andra kammaren, som sannerligen brukar hålla på sin värdighet och ha ett allvarligt öga på att icke någon departementschef springer över gårdsgårdarna, varken hit eller dit, har i första rummet att akta sig för de konsekvenser, som följa av det beslut som måhända fattas här idag. Ty ehuru det, som jag förstår, här för många gäller en partifråga, och det kommer att göras gällande, att vi här skulle anfalla en viss person, vilket dock ingalunda för mig är händelsen, så gäller det dock i första rummet något helt annat och mera.

Men, säger någon, om det verkligen hade förelegat en fara, huru hade då departementschefen skolat bära sig åt? Jag svarar, att han därvid hade haft flera andra vägar att gå i detta avseende än dem han nu följt? Det finns säger jag flera sådana, och för övrigt ser man ju rätt ofta, att justitieombudsmannen nog är vaken, ifall det är någonting allvarligt, som han behöver ingripa emot. Och man skall därvid ej säga, att justitieombudsmannen ej har någonting på det militära området att göra, ty det verkliga förhållandet är alldeles raka motsatsen, enligt vad vi nyligen sett här i kammaren.

Vidare är det den 38 §, som har med saken att göra. Och när jag läser den, heter det där, att »*alla* ifrån Konungen utgående expeditioner och befallningar, utom i kommandomål, skola, för att vara gällande vara försedda med Konungens underskrift» o. s. v. De skola alltså vara undertecknade av Konungen. Så kan ej ha skett i detta fall. Och hade handlingen gått ut från kommandoexpeditionen, hade den ej kunnat bliva på det sätt som här skett undertecknad.

Sedar förekommer i 38 § också, i mitten på samma paragraf den bestämmelsen, att »*alla* föreskrifter och erinringar om *verkställighet* av utfärdade beslut må av departementschefen kunna utfärdas». Ett sådant fall föreligger icke här; det veta alla. Jag undrar om det till äventyrs skulle komma till stånd en högerregering än en gång och andra kammaren nu fattade beslut i överensstämmelse med herr ordförandens i konstitutions-

utskottet mening i denna sak, hur detta skulle komma att verka i fortsättningen.

Nu säger herr ordföranden i utskottet att det funnits ett liknande fall förut. Ja, skall man alltså till detta omnämnda fall, om det strider mot grundlagarna eller går vid sidan av dem, lägga ytterligare ett så eklatant fall som detta? Synes det verkligen vara rim och reson i ett sådant tillvägagående? Konstitutionsutskottet granskar ju då åt riksdagen dessa papper rent av för ro skull. Någon uppgift i detta hänseende anser jag dock, att konstitutionsutskottet bör ha.

Ser jag dessutom på ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter och jämför dess ordalydelse med de grundlagsparagrafer jag här talat om, är det alldeles bestämt, att det gäller för vederbörande att »sig vårda om *Konungens* makt samt *inbyggarnes* fri- och rättigheter». Jag undrar, hur det i detta fall gått med dessa fri- och rättigheter. Jag betackade mig, ifall jag skulle råka ut för sådana åtgärder emot mina fri- och rättigheter, som härvidlag vederbörande råkat ut för mot *sina* fri- och rättigheter. Svenska folket vill verkligen behålla de fri- och rättigheter det har, och jag gratulerar, ifall det skall gå i den riktningen, som här till äventyrs antytts.

Slutligen står det i samma paragraf, och jag tror den blivit återopad förut, att det ej tillåtes någon att jämte Konungen regera i landet, utan den saken, vore det än frågan om en aldrig så mäktig departementschef, förbehåller Konungen sig själv.

Jag hemställer om bifall till herr Lundströms i Göteborg yrkande.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad samt herr talmannen givit propositioner å de därunder framställda yrkandena, beslöt kammaren att med ogillande lägga förevarande punkt till handlingarna.

Härefter lämnades ordet på begäran till

Herr Waldén, som anförde: Herr talman, mina herrar! Av det föreliggande memorialet från konstitutionsutskottet angående granskningen av statsrådsprotokollen framgår, att jag i tvenne fall har ansett mig ha anledning inom utskottet framställa yrkanden om anmärkning enligt § 107 regeringsformen, vilka yrkanden emellertid icke vunnit majoritet inom detsamma, men som jag dock ansett vara av den betydelse, att de reservationsvis bort komma till riksdagens kännedom.

Det ena fallet avser protokollet över finansärenden den 31 oktober 1913, och har jag närmare redogjort för detta ärende i den reservation som återfinnes å sid. 21 i dechargebetänkandet. Av redogörelsen framgår, att vissa utskänkningsrättigheter, avsedda att utövas för kortare tid, växlande från 1½ till 5 månader, blivit av Konungens befallningshavande beviljade

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

enligt § 16 mom. 4 i brännvinsförsäljningsförordningen. Dessa beslut hade överklagats hos Kungl. Maj:t, som på föredragande departementschefens hemställan förklarade, att dessa rättigheter icke bort beviljas, då det åberopade lagrummet icke vore tillämpligt på dessa fall, men att då tiden för rättigheternas utövande redan tilländagått, besvären icke skulle föranleda något Kungl. Maj:ts vidare yttrande.

I alla dessa fall jag anført, har Konungens befallningshavande således enligt Kungl. Maj:ts utslag förfarit oriktigt, men de olagliga rättigheterna ha fått utövas under hela den beviljade tiden, därför att man legat på dessa ärenden inom departementet ända till den 31 oktober, då de först av departementschefen föredrogos och Kungl. Maj:t fattade sitt beslut. Ett sådant dröjsmål fanns det, så vitt jag kan se, ej något fog för, allra helst då det redan från 1908 fanns ett prejudikat i ett liknande ärende och man således i de nu omnämnda målen kunde presumera, att Konungens befallningshavande förfarit oriktigt. Jag anser däremot, att såväl den förberedande behandlingen av dessa ärenden som deras slutliga avgörande bort påskyndas, så att olagligheten ej fått fortgå, tills tiden för rättigheternas utövande gått till ända. Då nu Kungl. Maj:ts utslag föll så sent som den 31 oktober, hade ju detta ej någon reell betydelse vad dessa rättigheter beträffar.

Jag ber emellertid få betona, att då jag framställt yrkande om anmärkning beträffande dessa ärendens behandling, har det icke varit min avsikt att rikta denna så mycket emot föredragande departementschefen som fast mer mot de underordnade myndigheter, som haft dessa ärenden om hand. Jag har härmed velat reagera mot vad man brukar kalla Kungl. Maj:ts nådiga tågordning, som enligt mitt förmenande många gånger är alltför långsam, då man åtminstone i vissa fall allt för länge uppskjuter behandlingen av ärenden, som äro av den natur, att de kräva en skyndsammare behandling, och till dessa höra just de i min reservation berörda ärendena.

En alldeles speciell anledning till mitt anmärkningsyrkande har emellertid varit, att, trots de prejudikat, som nu genom Kungl. Maj:ts beslut beträffande dessa utskänkningsrättigheter äro givna, åtskilliga länsstyrelser alltjämt fortsätta att bevilja sådan enligt § 16 mom. 4 i brännvinsförsäljningsförordningen. Sålunda har Konungens befallningshavande i Ostergötlands län, som dock redan en gång fått bakläxa av Kungl. Maj:t, även i år beviljat ytterligare två sådana rättigheter och samma är förhållandet med minst tre andra länsstyrelser. Antingen veta dessa myndigheter ingenting om Kungl. Maj:ts utslag, eller också ignorera de dem. I vilket fall som helst böra de erhålla en erinran om sitt olagliga förfarande.

Det är väsentligen detta jag avsett med mitt yrkande på anmärkning och någon annan form härför har ej stått mig till buds än den, som angives i § 107 regeringsformen.

Jag övergår nu till att något närmare beröra det andra fallet, i vilket jag ansett mig ha anledning att yrka anmärkning, och för vilket jag lämnat en redogörelse i den reservation, som återgives på sid. 24 i memorialet.

Samma ärende har även blivit avhandlat i en annan reservation, fastän från helt andra utgångspunkter, vilka jag i likhet med utskottets majoritet ej funnit riktiga, och har jag därför ej för närvarande någon anledning att inlåta mig härpå. Jag förmodar, att den eller de, som ha särskilt intresse härav, komma att göra detta.

Vad jag i min reservation liksom genom mitt anmärkningsyrkande velat vända mig mot och ansett vara värt det allvarligaste beaktande, är det beklagliga förhållandet, att handlingar, som blivit stämplade såsom hemliga, kunna komma till obehörigas kännedom. Det är enligt mitt förmenande fullständigt ansvarslöst av dem, som haft dessa handlingar i sitt förvar eller närmare kännedom om deras innehåll, att på det sätt, som här skett, låta dem komma till utomståendes kännedom.

Visserligen anser jag för min del, att dessa papper, av vilka professor Mittag-Leffler i ett bestämt partipolitiskt syfte sökte göra ett så stort nummer, inte ens tillnärmelesvis hade den betydelse, man sökte med tillhjälp av ovederhäftiga intyg o. s. v. inbilla en lättrogen allmänhet. Jag har ju ingen rätt att ens antyda innehållet i dessa handlingar, men jag är förvissad om att, om dessa aktstycken och särskilt det, som herr Staaß hade i sitt förvar, här inför kammaren kunnat uppläsas och herrarna möjligen väntat sig få höra någonting av riksviktig betydelse, besvikenheten skulle blivit rätt stor. Ty vad där stod, skulle nära nog vilken som helst, som läst litet historia — t. o. m. Odhners lilla — kunna skrivit ned nästan lika bra och lika utförligt. Och vad de marina myndigheterna skulle kunnat ha för nytta att få del av denna handling, kan ingen människa med vanligt sunt förnuft fundera ut.

Men det må vara härmed huru som helst. Hemliga handlingar, om än så betydelselösa, böra dock icke få komma utanför den krets, dit de höra, och det måste betecknas som ett grovt tjänstefel, att vederbörande här gjort sig skyldiga till denna indiskretion. Man har ju ingen säkerhet för, att inte handlingar av verklig och kanske stor betydelse för vårt försvar lämnas ut till obehöriga och rikets säkerhet härigenom äventyras.

Jag anser därför, att det varit statsrådets skyldighet att med anledning av Mittag-Lefflers skrift låta undersöka och utröna, vilka som gjort sig skyldiga till denna indiskretion, samt ställa de skyldiga till ansvar. Det hade säkerligen inte varit så svårt att få tag i dessa, så mycket mindre som Mittag-Lefflers skrift ger en ganska god vägledning härutinnan.

Nu har, så vitt jag kunnat finna, statsrådet underlåtit att vidtaga några sådana åtgärder, som skulle kunnat för framtiden hindra eller förebygga ett upprepande av dessa tilltag, beträf-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

fande hemliga handlingar, och detta har redan i och för sig varit anledning nog för mig att yrka anmärkning mot föredragande statsrådet.

En ytterligare anledning härtill har jag dock funnit däri, att statsrådet vid föredragningen av detta ärende icke förfarit med den ovöld, man har rätt att fordra. Naturligtvis var det alldeles riktigt att avstyrka tillsättandet av den begärda undersökningskommissionen. Härtill har Kungl. Maj:t ingen laglig befogenhet. Men jag anser, att statsrådet hade lika liten befogenhet att i detta sammanhang anvisa Mittag-Leffler en utväg att någorlunda helskinnad söka komma ifrån en sak, som började bli mest obehaglig för honom själv.

Ett sådant förfarande, som statsrådet här gjorde sig skyldig till, kunde knappast uppfattas såsom annat än ett partitagande för Mittag-Leffler. Och härigenom blev det på samma gång ett partitagande för den smutsiga valtaktik, som högern drev under vårens valkampanj och som nära nog kulminerade just i detta försåtliga användande av hemliga handlingar som utgångspunkt för utslungandet av äreröriga beskyllningar mot den förutvarande regeringen. Och det är just detta, som är det mest upprörande i hela denna historia, att det här tydligen var högre ämbetsmän i ansvarsfull ställning, som på detta rent av lömska sätt sökte sätta en fläck på den förutvarande regeringens medlemmar genom beskyllningar, som gingo på heder och ära — naturligtvis också i det vällovliga syftet att därmed söka skrämma folk över i högerfällorna och till gagn för den »heliga» försvarssaken. Jag tycker dock, att ett statsråd i en regering, som själv ville beteckna sig såsom stående över eller utom partierna, skulle reagerat emot hela denna trafik. Det hade varit ett lämpligt tillfälle att visa detta just vid föredragningen av detta ärende, på samma gång som en handläggning av samma ärende på det sätt jag antytt varit att iakttaga rikets sannskyldiga nytta. Detta anser jag statsrådet har underlåtit och jag har därför också ansett mig ha fullt fog att yrka anmärkning enligt 107 § regeringsformen, även om jag, herr talman, av formella skäl icke har rättighet att här i kammaren framställa detta yrkande.

Vidare yttrade.

Herr Staa ff: Herr talman, mina herrar! Den andra reservationen i ordningen, avgiven av tio av konstitutionsutskottets ledamöter och utmynnande i en åstundan om anmärkning mot förutvarande chefen för sjöförvarsdepartementet, statsrådet Larsson, ger mig anledning att här anhålla om kammarens uppmärksamhet för någon stund.

Bland de åtgärder ifrån högerhåll, som under den sista valrörelsen väckte det allra största uppeende och förvisso spelade

en stor roll, var det angrepp, som av professor Mittag-Leffler riktades mot mig i ett tal, som han den 17 mars höll till Stockholms studenter. Det är nödvändigt att något återkalla i minnet, vad han i detta tal yttrade beträffande den sak, som är berörd i nyssnämnda reservation. Han sade bland annat följande: »Herr Staaff, regent och diktator, samt övertygad om sin skicklighet att under sin vilja kuva de olika partierna inom andra kammaren, har uppenbarligen ansett, att nu kunde han ansvarslöst förfoga även över sådana frågor, som gällde vårt Sveriges yttersta väl eller ve, dess vara eller icke vara som ett självständigt land.»

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Han yttrar vidare något längre fram i talet, efter att ha berört en sak, som icke hör till nu föreliggande ämne: »Man ansåg sig kunna för den militära ledningen hemlighålla de mest viktiga meddelanden utifrån, vilka landets försvar fordrat, att denna ledning omedelbarligen beaktat.»

»Om jag nu,» fortsätter han, »i det närmast följande kommer att uttrycka mig med en viss försiktighet, så beror det uteslutande därå, att i grunden varje folk har den styrelse det själv förtjänar, och att jag blyges däröver, att vi så länge tillåtit ovarsamma händer att handlägga vår viktigaste fråga, försvarsfrågan. Chifferade depescher från de framstående representanter, vilka stormakterna allt sedan unionsbrottet funnit klokt att sända till vår huvudstad, frambara varje dag under den nuvarande tiden till maktens centra redogörelse för vad här passerar, och samtidigt också en opartisk och kallblodig värdesättning av vårt svenska samhälle och dess blivande plats vid och efter den av alla väntade världskatastrofen. Den tanken är därför helt naturlig, att det vore mera fosterländskt att ej beröra de förhållanden, för vilka jag ett ögonblick vill påkalla Eder förstående uppmärksamhet, men då valstriden, som nu, gäller landets högsta intressen, och seger endast kan vinnas genom sanning till dem, som ej hittills förstått eller vetat, och vilka dock ha avgörandet i sin hand, då blir det synes mig, en plikt att tala. Jag skall emellertid, bunden av de hänsyn jag antytt, inskränka mig till anförande av endast ett par exempel på herr Staaffs regemente.»

Till en viss av statsrådets medlemmar inkom från utlandet en handling av den betydelse för landets försvar, att den omedelbarligen till beprövande och efterrättelse bort till dem överlämnas, som vid krigsutbrott övertaga den militära ledningen. Vederbörande överlämnade i stället handlingen till herr Staaff och densamma förblev nu i hans enskilda förvar under 14 hela månader, ända till den tidpunkt, då han avträdde från sitt ämbete.»

Längre fram sammanfattade han sina anklagelsepunkter mot undertecknad, och den tredje av dessa lyder så: »Med ett lätt-sinne och ett självförtroende, vilket jag, bunden av de hänsyn jag vidrört, avstår att med klara ord brännumärka, har han undan-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

hållit eller förfogat över handlingar, som omedelbart bort komma till försvarsledningens kännedom.»

För att rätt förstå hela den oerhört hätska tonen i detta föredrag måste man även återgiva de sista styckena av detsamma, som lyda på följande sätt:

»Sedan de ord jag nu talat redan blivit för tryck nedskrivna, ha under tvenne former herr Staaffs senaste program nått mig, den ena broschyren 'Det konstitutionella styrelsesättet', den andra norrköpingstalet. Av de rättroende skall givetvis detta program liksom de föregående okritiskt anammas. Ty tvelselutan räknar herr Staaff i sina leder ärliga själar, som tro sig av övertygelse omfatta ett sådant program. Arma dårar, se de icke, huru de i ett hus, som redan omvärves av den framstormande eldens tungor, kallblodigt överlägga om husets möblering, höra de ej knastret från de lågor, som redan gripa mot byggnadens knutar, har deras sjätte sinne blivit så förlamat, att ingen viskning från framtiden stört deras natters ro med budskap om nalikande ofärd, och om det förakt och den förbannelse, med vilka kommande släkten skall minnas deras gärning!

I truppen torde dock även finnas de, som se och känna faran, och vilkas innersta tanke, eller kanske hos någon blott känsla, är den: måhända kommer olyckan dock icke i min tid, och efter mig gärna syndafloden; kommer den åter, då jag är med, alltid finnes för mig en hedersplats i erövrarens rike. Läsen historien från våra sista ofärdsår, och Ni skola på varje sida möta denna tankegång och denna känslöstämning. Må vredens gissel redan nu drabba alla dem, som så tänka eller blott känna, och må Runcbergs gripande kväde ljuda i deras öron under dagens och nattens alla timmar:

Den, som förrått sitt land, han har
Ej ätt, ej stam, ej son, ej far.»

Det är helt naturligt, att detta tal väckte det allra största uppseende. Jag befann mig, då det hölls, på en resa i landet för hållande av valtal och erhöj, redan innan jag sett det i tidningarna, telefon- och telegraafförfrågningar, vad i all världen det var för handlingar som avsågos i talet. Jag var emellertid i okunnighet därom och kunde icke veta, vad talet syftade på. I det avseendet kan det vara lämpligt att upplysa om, att under min statsministertid det alltid gick så till, att alla depescher, som inkommo från våra ministrar eller våra militärattachéer i utlandet, när de voro av politisk betydelse, överlämnades även till statsministern för genomläsning. I de allra flesta fall kommo de till mig i det skick, att maskinskrivna kopior voro tagna, och i sådan händelse hade jag icke att återlämna dem, utan blott att efter tagen kännedom i sinom tid behörigen förstöra dem. I undantagsfall hände det, att skrivelserna överlämnades i original, och i sådant fall var det meningen, att de

skulle återgå till vederbörande departement, i det övervägande antalet fall naturligtvis utrikesdepartementet. Det hände ju, att några samlades och återsändes på en gång. Om det dröjde för länge, plögade påminnelse göras från vederbörande departementstjänsteman, som hade dessa handlingar i sin vård. Detta till upplysning om, att jag således understundom kunde ha en rätt stor mängd sådana handlingar i mitt förvar.

Sedan jag emellertid återkommit till Stockholm, skyndade jag genast att förskaffa mig reda på vad meningen var och vad det var för handlingar, som åsyftades. Sedan jag här erhållit kännedom därom, fann jag, att den åsyftade handlingen långt ifrån att, såsom professor Mittag-Leffler falskeligen uppgivit, vara av stor vikt för landets försvar, tvärtom saknade all betydelse för detsamma. Jag skrev därför ett offentligt meddelande, där jag betecknade den såsom fullständigt betydelselös för »dem, som vid krigsutbrott övertaga den militära ledningen» — professor Mittag-Lefflers eget uttryck — men framhöll att den däremot för mig ur andra synpunkter kunde äga ett visst intresse, varpå jag dock i anseende till handlingens hemliga natur ej kunde vidare inlåta mig. Handlingens betydelselöshet för de militära myndigheterna, tillade jag, utgjorde naturligtvis förklaringen till, att densamma icke av vederbörande departementschef eller departementsämbetsman återfordrats från mig för vidtagande av någon på deras ansvar beroende åtgärd.

Sedan jag givit detta meddelande i pressen, gjorde professor Mittag-Leffler ett nytt meddelande, däri han åberopade ett intyg, utgivet av inspektören för flottans övningar herr amiral Dyrssen, i vilket intyg denne förklarade, att det ifrågavarande dokumentet enligt hans uppfattning var av »utomordentlig »vikt», som det hette. Jag vände mig då till chefen för marinstaben amiral Sidner, som ju hade handlingen om hand, för att erfara hans uppfattning i detta fall. Han delgav mig denna uppfattning och tillät, att jag offentliggjorde den. Den gick ut på att ifrågavarande dokument vore fullständigt betydelselöst för dem, som vid krigsutbrott övertaga den militära ledningen, alldeles såsom jag förklarat.

Det var klart, att den press, som stod på högerpartiets sida, till vars tjänst ju professor Mittag-Leffler hade gjort sitt angrepp, det var klart, att den pressen med synnerlig energi bemäktigade sig detta fynd. Två dagar efter det att talet var hållet, hade Stockholms Dagblad en artikel, under rubriken »En anklagelse», däri det förklarade, att man icke kunde förutsätta, att den anklagelse, som Mittag-Lefflers tal innehöll mot två av den avgångna regeringens medlemmar, skulle kunna offentligt framställas, utan att fullgoda bevis för dess sanningsenlighet förelåge. Det var sålunda på professor Mittag-Lefflers personliga vederhäftighet, som tidningen och flera tidningar med den ansågo sig befogade framställa anklagelser mot mig i ifråga-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

varande avseende. I nämnda artikel säges det mot slutet: »Vi vilja ytterligare tillägga, att vi från en för redaktionen bekant person, som känner innehållet av de ifrågavarande handlingarna, erhållit den bestämda försäkran, att de dels handlagts så, som prof. Mittag-Leffler angivit, och dels innehålla sådana militära upplysningar, att det tvivelsutan varit av stor betydelse för vissa militära myndigheter att äga kännedom om deras innehåll, icke blott ur rent militär synpunkt, utan lika mycket när det gällt att behandla från försvarsberedningarna remitterade frågor. Denna försäkran synes också ge en viss förklaring rörande det tänkbara skälet till herr Staaffs handlingssätt.

Det är givet, att sådana frågor som genom prof. Mittag-Lefflers uttalanden kommit på tal, endast kunna antydast i pressen. Men det finnes ett annat forum, där sådana frågor kunna närmare handläggas, och det är den nya riksdagens konstitutionsutskott. Där måste den fråga det här gäller på allvar klaras ut.» Jag har särskilt läst upp den meningen därför att en föregående ärad talare i den förra punkten, som var före, icke ansåg sig kunna skänka så stor betydelse åt konstitutionsutskottets verksamhet. Det var herr Hildebrand. Det befinnes att den tidning, vars redaktör herr Hildebrand nyligen varit, tycks ha en mot honom alldeles motsatt uppfattning. Jag kommer sedan till vad konstitutionsutskottet har gjort.

Den 24 mars har Stockholms Dagblad för sig själv, såsom det synes, fullständigt klargjort saken, ty då har den tidningen en artikel, vars rubriker lyda så: »*Hur ministären Staaff ignorerade försvaret. Uppseendeväckande upplysningar om hr Staaffs och krigsministerns brottliga uraktlåtenhet.*» Det är den tidning, som, såvitt jag tror anses vara högerpartiets förnämsta organ, som tillåter sig detta.

Tidningen Nya Dagligt Allehanda innehöll den 25 mars, således strax före stockholmvalet, en mycket lång artikel om valet och kandidaterna. Beträffande ifrågavarande sak säger tidningen: »Vi se på nära håll de s. k. frisinna (värre parodierat har det ordet aldrig varit!) maktsträvarnas ömklighet. Läsna och sättan er in i de svar, som givits på de fruktansvärda avslöjandena av ministären Staaffs försvarspolitik, och läsna nu senast den ömkliga undanflykt, varmed herr Staaff själv söker möta anklagelsen för att hava undanhållit dokument rörande rikets trygghet.»

Uti samma blad förekomma några valtal, som hållits av högerkandidater, bland dem personer, som sedan blevo ledamöter av denna kammare. I sitt tal är herr Hallendorff även inne på denna fråga och förklarar, att han icke anser mitt svar på professor Mittag-Lefflers anmärkning rätt tillfredsställande: »Kan lekmannen utan vidare bedöma, vilka uppgifter som äro av betydelse för mannen av facket?» spørjer herr Hallendorff. Herr Hallendorff har nu, som bekant, vid sitt arbete i konstitutionsutskottet fått erfara, huruvida lekmannen kan bedöma, vilken

betydelse en sådan handling har, och det har resulterat i den reservation, som jag vidare skall tala om.

Icke heller herr Hildebrand har försummat att i sitt valtal beröra denna fråga. Det heter där: »En betydelsefull handling visas icke för militära myndigheter utan får ligga kvar i herr Staaffs skrivbordslåda — det var ju bara försvaret det gällde». Hur vet herr Hildebrand, att det var en betydelsefull handling? Hur kunde herr Hildebrand våga att på herr Mittag-Lefflers auktoritet påstå detta inför Stockholms valmän?

Den 31 mars, således efter stockholmsvalet, men innan de övriga valen ännu voro hållna, och medan det således ännu var något att göra av saken, innehöll Stockholms Dagblad en artikel under rubriken »Affären Mittag-Leffler—Staaff. Professor Mittag-Leffler går till anfall». Detta anfall skulle bestå i den ansökan om tillsättande av en kommission, som professor Mittag-Leffler ingivit till Kungl. Maj:t, och som redan av en föregående ärad talare varit något berörd. Emellertid kan det ju vara av intresse att läsa tidningens egna reflexioner efter detta meddelande.

»Vi tro, att professor Mittag-Leffler här tagit det rätta steget. Allmänna opinionen är redan alltför upprörd av denna dunkla affär och de mot varandra stridande intygen, och det är därför nödvändigt, att klarhet nu vinnes. En sådan kan av helt naturliga skäl ej vinnas egnom ett ärekränkingsmål, om herr Staaff besluter sig för att som kårande anhängiggöra ett sådant, sedan nu överståthållarämbetet förklarar, att hans anmälan till ämbetet ej föranleder till någon åtgärd. Är herr Staaffs samvete ogrumat, bör han för sin del med tillfredsställelse hälsa och understödja förslaget att genom en sakkunnig kommission låta undersöka värdet av de omstridda handlingarna såsom i sig innebärande enda möjligheten att på ett betryggande sätt vinna full klarhet.

Så vitt man kan se, har här tydligen bedrivits ett mycket fult spel — ja, det är då en sanning, men i annan mening än som avsetts — »där insatsen möjligen varit fosterlandets trygghet, och där vinsten för herrar Staaff och Jacob Larsson varit egen maktfullkomlighet och framgång för deras eget speciella sjöförsvarsprogram. N. D. A. har påpekat, att herr Staaff, Larsson och Sidner själva föranlett, att man måste komma på dessa tankar, och domen över dem måste falla hård, om svaren på de framställda frågorna gå dem emot. Att så sker, torde väl knappast råda något tvivel om — därpå tyder åtminstone deras svängningar och skickligt »formulerade» uttalanden, som lämna plats för en massa olika tydningar, och som redan nu ställt deras sak i en så ytterligt ogynnsam dager», säger denne opartiske domare.

»Det har varit för mycket av skumraskpolitik över hela denna affär — vi vilja nu ha klarhet, så långt sådan kan vinnas, utan att försvarshemligheter blottas, och vi betvivla ej, att den ifrågasatta kommissionen kan lämna så klara och otvetydiga

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbor-
dad gransk-
ning av stats-
rådsproto-
kollen.
(Forts.)

svar på de framställda frågorna, att svenska folket får se sin hittillsvarande politiska ledare och hans hantlangare i deras rätta ljus.»

Ja, nu har således konstitutionsutskottet, till vilket Stockholms Dagblad hänvisade saken, företagit sin granskning, och vad har kommit ut av denna granskning? Jo, att tio ledamöter ha önskat anmärkning. Det har gått dem emot i lottningen, och därför har det blivit reservation. De ha emellertid yrkat anmärkning. Men vad innebär denna anmärkning? Den riktar sig *icke* mot undertecknad, den riktar sig mot förutvarande sjöministern, statsrådet Larsson. *Den säger om den handling, som här var i fråga, icke ett ord, som utmärker, att denna handling skulle vara av någon som helst vikt.* Hela anmärkningen går ut på, att den icke blivit överlämnad till militära myndigheter, och denna anmärkning återigen stödes icke på handlingens beskaffenhet, icke på någon gällande författning eller instruktion, utan endast och allenast på, att, så vitt dessa reservanter kunnat inhämta, »det föreligger en avvikelse från en eljest undantagslös regel och inga som helst giltiga skäl enligt vår uppfattning förelegat» etc.

Nu ber jag att få spörja kammarens ärade ledamöter, huruvida icke alla äro övertygade om, att de män, som här ha reserverat sig, nämligen herrar Clason, K. J. Ekman, von Geijer, Kjellén, Bergqvist, Meurling, Magnusson i Tumhult, Lundström i Göteborg, Hallendorff och Karlsson i Mo, ha uppjudit det yttersta av mänsklig möda och ansträngning för att verkligen kunna finna något fel i detta fall? Och likväl ha de icke funnit det, likväl våga de icke att *med ett enda ord* ge den smutsiga anklagelse rätt, som riktats mot mig. Det måste väl således, ehuru denna handling icke kan föreläggas kammaren, (icke alls i anseende till — det kan jag försäkra — dess vikt, ty den är ingen, men) med hänsyn till det sätt, på vilket den inkommit, det måste väl då stå tydligt och klart för kammarens ledamöter, att de angrepp, som gjorts, voro *lögnaktiga* och ingenting annat.

Herr talman, nu kan man fråga sig: vilka gå ut komprometterade av denna sak? Efter min tanke går den angripare, som djärvdes att framställa sådana beskyllningar, som professor Mittag-Leffler i sitt tal gjort, han går ut komprometterad. Här avbröts talaren av Herr T a l m a n n e n, som yttrade: Jag får hemställa till den ärade talaren att undvika, så vitt möjligt, att i debatten inblanda enskilda, utomstående personer. Härefter fortsatte talaren: Herr talman! Jag är fullkomligt medveten om grundlagens stadgande och fullkomligt medveten därom, att, ifall någon, om vilken jag här yttrat mig, känner sig på något sätt förolämpad eller kränkt, så har han att i laga ordning begära kammarens begivande till, att åtal må ske, det är jag fullt medveten om, men jag tror icke — det måste jag i all vördsamhet säga herr talman — att jag gjort mig skyldig till någon som helst överträdelse av gällande regler.

De, som vidare äro komprometterade, det är efter min tanke

de ämbetsmän, som på ett eller annat sätt ha understött eller hjälpt angriparen vid framställandet av denna beskyllning eller vid upprätthållandet av den falska och vilseledande föreställningen hos allmänheten, att denna beskyllning skulle innehålla någon som helst sanning. Däremot vågar jag påstå — och det skall bli mycket intressant att se, om någon av reservanterna vågar i detta avseende sätta sitt ord mot mitt — däremot vågar jag påstå, att den, som går ut ur saken utan att vara det allra ringaste komprometterad utav hela denna smuts, det är jag.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Herr Hildebrand: Herr talman! Jag kan förstå, att den föregående ärade talaren med en känsla av stor förtrytelse har tänkt på vad som har skett, och att han här velat öppet tillbakavisa en del beskyllningar; men dock åhörde jag med en alltmera växande förvåning det sätt, på vilket han här tog saken. Jag hade trott, att vi här behandlade konstitutionsutskottets dechargebetänkande och de anmärkningar, som framförts av utskottet, eller möjligen de anmärkningar, som här reservationsvis framkommit. Jag hade icke trott, att det var en dechargede-batt, där en förutvarande regeringsmedlem skulle taga upp utförliga utdrag ur angreppstal under valstriden och artiklar. Jag tror, att detta är ett förryckande av vad som här egentligen är före, och detta ej minst därför, att ju rättgång pågår mellan den senaste ärade talaren och den angripare, mot vilken han förnämligast riktat sig. Man kan även spörja sig, varuti orsakerna må sökas till, att han icke, då han tydligen varit så upprörd över tidningarnas utfall och beskyllningar, icke genast använt den väg, som gällande tryckfrihetsförordning anvisar. Så har ju dock icke skett. Jag tror, att vi här få taga saken sådan den ligger. Här har reservationsvis framkommit en anmärkning från konstitutionsutskottet. Vad går denna anmärkning ut på? Jo, den går ut på, att en hemlig handling icke handlagts enligt de bestämmelser, som fastställts, att denna hemliga handling behållits av en regeringsledamot i 15 månader. Jag tror, att det icke kan lyckas vare sig den senaste ärade talaren eller någon annan att tillbakavisa, att så varit fallet. Låt vara att ofantligt mycket av vad, som i den första rörelsen framkommit, kan tillbakavisas, så tror jag, att det aldrig kan förnekas, att ett fel har blivit begånget, ett fel, som har kunnat tagas upp inom konstitutionsutskottet, och den senaste ärade talaren har icke heller velat bestrida, att ett sådant fel blivit begånget.

Talaren riktade även en bestämd och mycket skarp anmärkning mot mig. Vad var det jag hade sagt? Jag hade sagt, enligt vad han själv läste upp, att en betydande handling av honom undanhållits. Det är ju alldeles klart av vad som hör förekommit, att en handling undanhållits i femton månader. Då skulle den skarpa anmärkningen mot mig bero på, att jag sagt »betydande». Jag kommer icke ihåg, hur mina ord föllo, jag tager för avgjort, att jag inskjutit »efter allt att döma» eller något sådant före »betydande». Det kan jag icke nu emellertid bestämt säga. Men låt vara, att jag har sagt »betydande», herr Staaff har själv i sin

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Öppna förklaring i tidningspressen uttalat, att denna handling var för honom av vikt och betydelse. Ja, här blir ju mycket svårt att draga gränserna och avgöra, om man kan kalla en sådan handling betydande eller icke. Av vad som då framkommit tror jag verkligen, att mitt uttalande icke var synnerligen märkvärdigt, och jag är beredd att stå för det.

Något yrkande på grund av en reservation till konstitutionsutskottets dechargebetänkande kan ju icke alls förekomma, och jag har för närvarande, herr talman, ingenting mer att tillägga.

Herr Lundström i Göteborg: Herr talman! På grund av såväl herr Waldéns, som herr Staafts anföranden vill jag först be att till förklaring på de från vår sida i mångt och mycket fall utblivande anföranden säga, att jag och flertalet av mina meningsfränder hylla den åsikten, att diskussion om reservationer till dechargebetänkandet äro varken nödvändiga eller lämpliga. Ännu mindre nödvändigt och lämpligt förefaller mig emellertid i dechargedebatten en diskussion om anmärkningar, som aldrig ha framställts, och om anmärkningar som ha framställts, icke av konstitutionsutskottet utan av utomstående personer. För mig är det alldeles klart, att, var den granskningen hör hemma, varom den högt ärade talaren på Stockholmsbanken nyss ordade, var den granskningen än hör hemma, till dechargedebatten hör den icke hemma. Den mängd av tidningsuttalanden, som han anförde, förefalla mig höra under tryckfrihetsförordningen, men icke under andra kammarens forum. De angrepp, varöver han beklagade sig från en privat person, de höra hemma under allmän lag och lära ju också för närvarande undergå en sådan behandling, om jag icke är illa underrättad.

Dessliques är det absolut oriktigt att vilja ens insinuera, att konstitutionsutskottet i sin granskningsverksamhet, eller om det icke blir konstitutionsutskottets majoritet dess reservanter, skulle därvid låta kommendera sig av tidningsuttalanden och på den grunden framföra den ena eller den andra anmärkningen; en dylik insinuation är icke berättigad.

Till slut, herr talman, förefaller det mig, att denna så upprörda debatt uppenbarligen, fastän i mycket ökad potens, skall upprepa det tillvägagångssätt, som vi under remissdebatten blevo varse, då ett partis medlemmar använde denna debatt långt in på natten för att framföra sina klagomål över de vedervärdigheter, som den gångna valstriden hade låtit dem vederfaras. Det förefaller mig, som om det vore mycket olämpligt att använda dechargedebatten till något liknande, och om man, rättvisligen eller ej — jag är för egen del övertygad rättvisligen — söker att göra sig till martyr för ett angrepp, då förefaller det mig, som det i alla fall vore en smula egendomligt — jag vill icke använda det ord, som den nämnda ärade talaren själv använde: komprometterande — att man för påsättandet av denna martyrskapets gloria väljer dechargedebatten, möjligen just därför att den infaller veckan före de nya valen.

Herr St a a f f: Herr talman! Först och främst anhåller jag att få återkalla i de ärade kammarledamöternas minne, att jag aldrig någonsin, på sätt herr Hildebrand påstod, har sagt, att denna handling icke blev behandlad efter *fastställda* regler, tvärtom, jag betonade uttryckligen, att konstitutionsutskottets reservanter icke hade kunnat komma längre än till att säga »från en eljest, så vitt vi kunnat inhämta, undantagslös regel», men att de icke kunnat åberopa några fastställda regler, icke kunnat åberopa någon som helst instruktion. Vid sådant förhållande förfaller den ärade talarens påstående, att det är klart, att en handling undanhållits. Den har visst icke undanhållits, den har legat på det ställe, där den kunde ha något intresse, i stället för att överlämnas till det håll, där den var utan intresse. Det är förhållandet med denna handling. När handlingen icke får meddelas, kan man ju omöjligen, herr talman, fullt förklara för kammarens ledamöter, hur härmed förhåller sig, men så är det i alla fall.

Herr Lundström fann denna diskussion mycket onödig, och det förstår jag synnerligen väl, att han gjorde. Emellertid ber jag att få säga honom, att jag aldrig insinuerat, att konstitutionsutskottets reservanter ha låtit sig kommenderas av tidningsuttalanden, som jag tror hans uttryck föll sig. Jag vet icke vad i mitt anförande, som gav honom anledning att tillägga mig denna avsikt. Den har jag aldrig någonsin haft. Om det möjligtvis var det, han syftade på, att jag frågade kammaren, om kammaren trodde, att dessa ledamöter ej hade nedlagt all möda på sitt anmärkarevärv mot mig, så ligger ju däri endast det, att deras ytterst långt drivna politiska ståndpunkt åt ett visst håll kunde giva alla möjliga skäl att antaga, att så måste vara förhållandet, som jag sade.

Jag lämnar helt och hållet åt deras värde eller ovärde de antydningar, som herr Lundström gjorde, att jag skulle hava valt detta tillfälle därför att det är så kort före de politiska valen. Nej, det var nog fastmera andra, som valde sina tillfällen vid de föregående valen. Jag har icke kunnat välja mitt, ty jag har icke kunnat bestämma, det förmodar jag, att herr Lundström icke vill påstå, när konstitutionsutskottets dechargebetänkande skulle komma in. Men så mycket är väl klart efter all hittillsvarande praxis att med hänsyn till den frihet vi ha att röra oss uti våra överläggningar, så är det ingenting orimligt eller obefogat alls, att jag tillåter mig, att då nu konstitutionsutskottets betänkande innehåller en reservation, som berör denna sak, så fullständigt som jag kan visa, hur saken förhåller sig och lägga bredvid varandra å ena sidan de ohyggliga beskyllningarna vid förra valrörelsen, å andra sidan den »anklagelse», som verkligen har kunnat göras, när man i alla fall haft det ansvar som man har, då man sitter i konstitutionsutskottet och där skall överväga sina göranden och låtanden. Jag vill säga i denna sak mot både herr Hildebrand och herr Lundström, att de båda herrarna ha nog någon gång hört talas om, att det finnes tillfällen, då en anklagad övergår till åklagare. Det är ett sådant tillfälle vi nu stå inför.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Ang. fullbor-
dad gransk-
ning av stats-
rådsproto-
kollen.
(Forts.)

Herr E d é n: Herr talman! Herr Hildebrand började med att uttala sin överraskning över att denna diskussion icke hade hållit sig till konstitutionsutskottets betänkande, och att herr Staaff hade tillåtit sig citera ett tal, som herr Hildebrand höll under valrörelsen. Det har redan påpekats, att ingen undrar på, om herr Hildebrand icke önskade höra det talet här citeras. Kanhända man snarare skulle kunna tro, att han nu önskar, att det talet icke varit hållet. Men att söka förneka, att det talet, liksom de andra av herr Staaff anförda citaten som beröra denna sak, står i ett direkt samband med vad konstitutionsutskottet förehåft till behandling, det lyckas icke efter hela den uppkomst frågan har haft. Ty ur valkampanjen är hela det angrepp upprunnet, som föranlett den av konstitutionsutskottet behandlade punkten i statsrådsprotokollet. Herr Mittag-Lefflers tal, som föranlett hans framställning till Kungl. Maj:t har varit ett huvudnummer i valkampanjen, för herr Hildebrand och andra. Och med hänsyn till det sätt varpå hans uppgifter i agitationen bland allmänheten ha använts, kommer frågan också att nu, när den sista akten inför riksdagens forum avspelas, här behandlas och betraktas.

Herr Lundström och likaså herr Hildebrand hänvisa den som varit föremål för angreppen till tryckfrihetsförordningen. Förväningen, som herr Hildebrand talade om, måste verkligen stanna på vår sida, när vi höra två gamla tidningsmän, som äro så angelägna att få tryckfrihetsförordningen tillämpad i ett dylikt mål. Det borde annars vara känt för dem som för andra, att man vid politiska angrepp i det längsta undviker att använda tryckfrihetsförordningen, även när dess gräns har tangerats så till det yttersta, som i detta fall har skett.

Men vad hava de tio reservanterna i konstitutionsutskottet att anföra i sak? Här inträffar återigen att sedan dessa herrar framställt en anmärkning mot en förutvarande medlem av statsrådet och denna fråga dragits inför kammaren, den ende representant för dem som uppträtt — jag ber herr Hildebrand om ursäkt, att jag icke kan räkna honom dit, då han ju icke tillhör utskottet — att den ende representanten, herr Lundström, helt enkelt *undviker* diskussion om den reservation, som avgivits till utskottets memorial. Det finnes i hans anförande icke ett ord till motivering för anmärkningen. Han uppehåller sig vid andra, dialektiska synpunkter, som föranletts av debatten. Vill herr Hildebrand göra någon anmärkning ifråga om reservationen, så får han alltså vara så god och sända den till herr Lundström, ty denne har skyldighet att motivera reservationen inför kammaren och icke gå förbi den.

I alla fall skall jag verkligen tillåta mig att en smula granska denna reservation för att i någon mån visa, huru reservanterna ha gått tillväga, och hur det verkligen måste sägas och erkännas, att denna reservation till fullo motiverar vad herr Staaff nyss anført. Reservanterna ha ju aldeles uppenbart fått hela uppslaget till reservationen ur professor Mittag-Lefflers angrepp och framställning till Kungl. Maj:t, då de ha gjort sin anmärkning mot förre chefen för sjöförsvarsdepartementet. Herr Staaff har redan konstaterat, att

det icke har varit möjligt — jag kan väl tryggt använda det ordet — att få anmärkningen riktad mot honom själv, mot förutvarande statsministern. Men det är ett belysande uttryck för taktiken, lät oss använda det ordet, på denna sida, att den förre statsministern dock icke alldeles förbigås uti den reservation, jag talar om. Ty i stycket överst på sid. 13 heter det: att en viss handling blev av chefen för sjöförsvarsdepartementet omedelbart överlämnad» till dåvarande statsministern, från vilken den till sjöförsvarsdepartementet icke återkom förrän under februari 1914». Man har alltså lyckats få in dåvarande statsministern i anmärkningen på ett sätt, som sedan lämpligen kan utnyttjas, och som också redan i förväg utnyttjats av en viss tidning här i Stockholm, vars notis spreds över hela landet. Sannerligen, reservanterna borde inte ens försöka att ställa sig så fullkomligt oskyldiga i fråga om sambandet mellan deras reservation och angreppen på förutvarande statsministern, som de nu sent om sider tyckas vilja göra.

Man har i alla fall som sagt riktad anmärkningen mot sjöministern. Och varför? Jo, därför att han icke har remitterat, »icke delgivit» vissa handlingar till vederbörande myndigheter. Jag skall be att först få konstatera, att anmärkningen även mot sjöministern smultit ihop under dessa månader. Vad som först, i våras, sades om dessa handlingar, som icke genast kommit till de militära myndigheternas kännedom, och vad som ännu i dessa dagar över hela landet i pressen därom sprides, framkom i den formen, att dessa handlingar hade »undanhållits» de militära myndigheterna. Den formen våga konstitutionsutskottets reservanter icke använda. De nöja sig med det neutrala uttrycket »icke delgivits». Därmed är det konstaterat och erkänt, att det är oriktigt och falskt, när någon påstår, att här förelegat en *avsikt* att undanhålla handlingarna. Jag upprepar det: det är uttryckligen och en gång för alla klargjort, att den som hädanefter säger, att någon *avsikt* förelegat att »undanhålla» handlingarna, han gör detta trots konstitutionsutskottets ärade reservanters av högern motsatta uttalande.

Emellertid anföra reservanterna, att detta, att handlingarna icke blivit delgivna, är en avvikelse från en, så vitt det kunnat inhämtas undantagslös regel. Herr Staaft har redan påpekat, hur oerhört vag och oviss hela denna utgångspunkt är. Vad veta dessa herrar reservanter om denna regel? Var, frågar jag, ha de kunnat konstatera den? De ha, så vitt jag känner till förhållandena, icke sett mer än några diarier från den allra senaste tiden, och det kan jag ju få nämna, att från de diarierna har det kommit fram, att i cirkulationen av motsvarande handlingar i åtskilliga andra fall förekommit ungefär lika långa avbrott som med avseende å de här ifrågasvarande handlingarna. Men det ha reservanterna naturligtvis icke talat om. Detta om den »undantagslösa regeln» är naturligtvis tillgripet därför, att det icke finnes någon föreskrift, som reservanterna kunna påstå vara kränkta. Men när någon sådan föreskrift icke finnes, då bör väl därav också följa, att vederbörande statsråd, när han skickar ut handlingar av denna art, handlar efter beprövande om

Andra kammarens protokoll vid senare riksdagen 1914. Nr 75. 5

Ang. fallberodad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

handlingarnas betydelse för den ena eller andra myndigheten eller för den ena eller andra institutionen. I professor Mittag-Lefflers anklagelse angives, att de av honom åsyftade handlingarna icke skickats ut »till beprövande och efterrättelse av de militära myndigheterna». Nåväl, efter försvarsberedningarnas upplösning och den nya regeringens bildande blevo handlingarna utremitterade. Jag frågar utskottets ärade reservanter: har någon funnit, att dessa handlingar i något avseende länt »till efterrättelse»? Det torde vara det bästa beviset, vad de verkligen haft för militär vikt, då ingen kan svara, att de länt till någon åtgärd.

Om karaktären av handlingarna kan jag icke uttala mig. Men det vill jag för min del säga, att vad beträffar den första handlingen, så kan jag icke förstå annat, än att den handlingen ovillkorligen framför allt hörde till den försvarsberedning, till vilken den överlämnades. Denna beredning hade för sitt av Kungl. Maj:t givna åliggande nytta av den handlingen, varemot marinens myndigheter, så vitt jag förstår, icke på sakens dåvarande stadium kunde vidtaga något förfogande i anledning av densamma. Vad den andra handlingen beträffar, var den av natur att ansluta sig till den första och skulle sålunda om den hade remitterats, även ha gått till vederbörande försvarsberedning. Såsom medlem av försvarsberedningarna ber jag emellertid för min del få säga, att jag icke kan finna, att ens beredningarna av den handlingen skulle haft någon behållning. Vore det möjligt att här liksom för konstitutionsutskottet läsa upp den, så tror jag att man skulle i riksdagens andra kammar få samma intryck, som det icke kan förnekas, att konstitutionsutskottet fick, när den föredrogs där, nämligen det intryck, som brukar karaktäriseras såsom — en spänd väntans upplösning i intet. Sådan var den handling, som givit upphov till alla de måtlösa angreppen mot herr Staaff och till herr Mittag-Lefflers inlägga till Kungl. Maj:t samt föranlett anmärkning från konstitutionsutskottets reservanter.

Jag skulle stanna här, och jag skall i varje fall icke lägga till många ord. Men något måste ändock sägas utöver själva granskningen av reservanternas sätt att framlägga sin anmärkning och denna anmärknings verkliga innebörd.

Och detta anknyter sig till sammanhanget mellan behandlingen av denna punkt i konstitutionsutskottets memorial och den politiska kampanj, som förts sedan flera månader och som haft sitt upphov i herr Mittag-Lefflers angrepp. Den första talaren, som hade ordet vid denna punkt och som själv gjort en reservation, har i denna reservation yrkat anmärkning mot *nuvarande* chefen för sjöförsvarsdepartementet på grund av hans sätt att behandla professor Mittag-Lefflers anmälan. Jag skall be att få säga, att jag — och som jag tror flera medlemmar av utskottet — i åtskilliga avseenden icke kunna underkänna det berättigade i denna anmärkning. Det är dock förvånande, att chefen för den stora »försvarsregeringen» icke finner någon anledning att vidtaga åtgärder, när det upplyses, att meddelanden om sådana hemliga handlingar verserat ute bland allmän-

heten, ty till allmänheten får man väl ännu så länge åtminstone räkna professor Mittag-Leffler, samt att icke ens något göres, när professor Mittag-Leffler i sin inlaga tillkännagiver, att han fört resonemang i saken med en viss officer, lydande under sjöförsvarsdepartementet. Det kan icke heller undgå att väcka förvåning, när man finner, att statsrådet själv, när han är tvungen att avstyrka professor Mittag-Lefflers ansökan att regeringen skulle tillsätta en kommission, dock anser sig kunna giva anvisning, huru herr Mittag-Leffler, om han finge herr Staaff med sig, skulle kunna få saken dragen under en annan undersökningskommission, ehuru om denna sak redan var upplyst, att den skulle bli föremål för rättslig prövning. Jag talade nyss om att det första icke riktigt stämmer överens med den stora »försvarsregeringens» karaktär, och jag ber nu att få tillägga, att det senare ganska illa rimmar med denna regerings »opartiska» hållning.

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.

(Forts.)

Men det må nu vara. Sjöministerns hållning i denna fråga har jag dock icke ansett vara av den beskaffenhet, att man skulle behöva deltaga i en anmärkning.

Vad som nu är det viktiga, det är att genom hela det sätt, varpå de tio huvudreservanterna fört fram *sin* anmärkning, genom det sätt, varpå de nu sökt att undgå diskussion i själva sakfrågan, genom den understuckna udd, som de riktat mot förutvarande statsministern, över huvud taget genom hela behandlingen av hela denna fråga hava dessa herrar reservanter ställt sig på en sådan sida och visat en sådan solidaritet i den politiska förtalskampanjen, som man verkligen väntat, att de skulle hava hållit sig för goda till. Det vare deras ensak. Jag tror ändå, att när vi gå ifrån denna dechargedebatt, skall det vara klart, att på de anklagades bänk sitter icke längre herr Staaff, utan vissa andra.

Herr Hildebrand: Herr talman! Med den fenomenala förmåga att misstyda, som ibland är för herr Edén egendomlig, förklarade han, att jag skulle ha beklagat mig över, att herr Staaff angripit mig för några ord i ett valtal. Jag försäkrar herrarna, att det skulle aldrig falla mig in att göra det. Jag är medlem av denna kammare och jag är beredd att svara för både vad jag sagt här och i mina valtal. Jag finner mycket naturligt, att här Staaff velat rikta angrepp mot mig, då han kunnat beräkna, att jag skulle vara här närvarande. Han har gjort anklagelsen, och jag har svarat. Vad jag klandrade i hans första anförande det var att han så skarpt har angripit en person och tidning, som icke kan svara i denna sak. Vad jag hänvisade till har varit, att en rättegång pågår om den personen, som han talade om, och vad jag vidare hänvisade till var, att tryckfrihetsförordningen utpekar den väg, på vilken upprättelse kan utkrävas av tidningen. Herr Edén undrade över, att det av en f. d. tidningsman kunde hänvisas till tryckfrihetsförordningen, men min mening är och har alltid varit, att lika väl, som tidningar ha nytta och stor nytta och stort skydd av många bestämmelser i denna förordning, lika väl är det tidningarnas skyldighet att ock-

Ang. fullbordad granskning av statsrådsprotokollen.
(Forts.)

så underkasta sig de menliga följder, som kunna härflyta av andra paragrafer däri. Man får således komma i håg, att blir det tryckfrihetsåtal, så gäller det icke bara uslaget, d. v. s. om man då kan freda sig från en jurydom, utan under själva tryckfrihetsåtalet finnes det gott tillfälle att lägga fram sin uppfattning och styrka vad man har att säga och få det refererat eller framlagt i tidningarna. Det var en rätt egendomlig uppfattning för övrigt, som herr Edén framlade. Han ansåg tydligen, att man i politiska ting helt och hållet skulle undvika att utanför riksdagshuset upptaga en strid mot tidningarna, om man eljest ansåge sig ha fog härtill. Men han ansåg det däremot tydligen lämpligt, att här inom denna sals väggar angripa tidningarna, som stå där utanför och icke här kunna försvara sig.

Det vore rätt egendomligt att få veta, huru skrattarna här anse, att en tidning skulle kunna svara i denna sal mot de beskyllningar, som framställas. Om en person anser sig förfördelad och angriper en tidning enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser eller på annat sätt utanför riksdagen, då blir det rättegång och svaromål, då blir det så, att båda parterna få framföra sina synpunkter. Jag tror, att de som skrattat, borde tänka på att här ligger en skillnad av både principiell och praktisk art. Men det är klart, att när man icke vill tänka sig in i ett förhållande, så gör man icke det, åtminstone icke att döma efter vad här förekommit.

Herr talman, jag står fast vid, att jag hade fog att göra anmärkning mot herr Staafts första anförande på de grunder som jag här åter refererat.

§ 9.

Konstitutionsutskottets härpå föredragna utlåtande, nr 32, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ändrad lydelse av § 72 regeringsformen, blev av kammaren godkänt.

§ 10.

Ang. rösträtt å kyrkostämma.

Vid nu skedd föredragning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 33, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående ändring i visst avseende av gällande bestämmelser om rösträtt å kyrkostämma, erhöles ordet på begäran av motionären

Herr vice talmannen D. P e r s s o n, som anförde: Herr talman! Med anledning av förevarande utlåtande skall jag anhålla att få yttra några ord.

Innan jag närmare går in på utskottets motivering, vill jag först rätta en felskrivning, som förekommer i motionen. Där står nämligen: »I sammanhang med den begränsning av den kommunala rösträtten, som beslutades av 1901 års riksdag.» Det skall vara, som herrarna väl kunna förstå: »I anslutning till den begränsning av den kommunala rösträtten, som beslutades av 1900 års riksdag.» Denna rättelse har jag ansett mig skyldig göra eftersom år-

talet är oriktigt angivet. Detta ändrar naturligtvis icke själva sakfrågan, utan som den är lagd i motionen, är den fullständigt riktig. *Ang. rösträtt å kyrkostämma.*

(Forts.)

Utskottet gör åtskilliga anmärkningar mot min motion och tror för övrigt, att jag i viss mån skulle ha missuppfattat vad som åtgjordes i denna fråga genom 1907—1909 års rösträttsreform. Utskottet säger: »I samband med 1907—1909 års rösträttsreform infördes en av nämnda reform betingad ändring, som motionären synes icke hava uppmärksammat.» Jag har mycket väl uppmärksammat den ändring, som är gjord, och jag har också tagit del av de yttrandena, som föredragande departementschefen då hade i sammanhang med den ändring, som gjordes. Men den anmärkning, som jag har gjort, då jag säger, att genom ett förbiseende blev denna regel, som då uppställdes, icke tillfredsställande, och den anmärkningen står kvar. Departementschefen säger nämligen med avseende på den ändring, som gjorde år 1907: »De stadganden angående röstvärdets beräkning, som intagits i förut omförmälda förslag till ändringar i förordningen om kommunalstyrelse på landet och om kommunalstyrelse i stad, torde böra föranleda den ändring i § 7 i förevarande förordning, att då vid gemensam överläggning inom förenade stads- och landsförsamlingar omröstning i någon fråga förekommer, rösterna böra sammanräknas icke som nu på det sätt, att landsförsamlingens medlemmar bibehållas vid sitt rösttal enligt den använda fyrktalslängden och därtill läggas de från stadsförsamlingen avgivna röster mångfaldigade med det tal, som angiver dessa rösters värde, då vardera förämlingen tillerkännes rösträtt svarande mot det församlingens senast påförda hela antal bevillningskronor, utan så att stadsförsamlingens medlemmar bibehållas vid sitt rösttal enligt den använda röstlängden och därtill läggas de från landsförsamlingen avgivna röster, mångfaldigade med det tal, som angiver dessa rösters värde, då vardera församlingen tillerkännes rösträtt svarande mot summan av de inom församlingen senast beräknade inkomstbelopp, efter vilka kommunalutskylder skola utgives.»

Denna regel och denna formel som vid 1900 års riksdag infördes, då det gällde att reglera rösterna mellan stads- och landsförsamlingar, då de bildade gemensamma kyrkoförsamlingar, den formeln slår in i alla övriga fall, men slår alldeles icke in — och det måste också utskottet erkänna — på den omständigheten, som jag i motionen berört, att olika röstgrund är gällande i stads- och landsförsamlingar. Inom landsförsamlingen får t. ex. en person för 2,000 kronors inkomst en röst för varje påbörjat hundratal kronor upp till 1.000 kronor och sedan en röst för varje påbörjat femhundratal, således endast 12 röster. Ut i stadsförsamlingen däremot får en person för samma inkomst, eller 2,000 kronor, tjugu röster. Och jag trotsar vem som helst att begagna denna formel, och få detta att slå in rätt. Men om man också gör en viss begränsning, så, att landsförsamlingars och stadsförsamlingars rösttal ställas emot varandra och därmed komme ganska nära det riktiga — fullt riktig blir nog icke med den formeln — så har detta dock det stora felet med sig, att därmed alldeles icke regleras röstförhållandena mellan de en-

Ang. rösträtt å
kyrkostämman.
(Forts.)

skilda personerna sinsemellan. Det är det, som är huvudvikten i detta fall, att var och en får det röstvärde, som honom med rätta tillkommer. Jag har i min motion framställt åtskilliga exempel för att visa riktigheten av mitt påstående. Och riktigheten härav förnekas icke heller av utskottet. Formeln är precis densamma som infördes 1900, men det var grunden för formelns tillämpning, som ändrades vid 1907—1909 års rösträttsreform. Vad man då förbisåg, såvitt jag kan förstå — jag vill icke skylla den dåvarande regeringen för att det var med vett och vilja den icke brydde sig om detta, utan jag tror fortfarande det berodde på ett förbiseende — det var just den omständigheten, att personer i stads- och landsförsamlingarna ha så olika röstetal vid en viss inkomst t. ex. två tusen kronor. Detta kan under inga förhållanden regleras med någon formel — såvitt man icke kan hitta på någon trollformel. Det går nämligen icke att reglera på annat sätt än att, om man vill skipa full rättvisa, man måste finna sig i att upprätta en särskild röstlängd, om stads- och landsförsamlingar äro förenade till gemensam kyrkoförsamling.

Men jag skall erkänna, att jag för min del icke ägnat så stor uppmärksamhet vid den omständigheten, då stads- och landsförsamlingar rösta gemensamt, utan fastmer har jag ägnat min uppmärksamhet åt och ansett det vara viktigare att få en ändring till stånd i det fall, då två eller flera landskommuner äro förenade till en kyrkoförsamling. Jag har med exempel i motionen sökt visa, huru oegentligheter här komma att framträda. Jag har tagit ett exempel på personer med 2,000 och 4,000 kronors inkomst och med detta exempel sökt visa, hur det kommer att ställa sig. Jag skall läsa upp det korta exempel jag anfört: »Vi antaga att från landskommunen A har avskilts en köping B och att dessa båda kommuner ha sin särskilda kommunalförvaltning och sina egna röstlängder, men bilda gemensam kyrkoförsamling eller kyrklig kommun. Inom kommunen A är en person taxerad för en inkomst av 2,000 kronor och får därför enligt 11 § i gällande kommunalförordning 12 röster, samma person är likaledes taxerad för lika inkomst inom köpingen B och får även där 12 röster, sålunda sammanlagt 24 röster.» (Att märka är således, att dessa båda personer inom den kyrkliga kommunen skattar för en inkomst av 4,000 kronor). »En annan person åter är taxerad för 4,000 kronor i endera av dessa kommuner och får endast 16 röster. Inom den kyrkliga kommunen ha dessa båda personer följaktligen 4,000 kronors inkomst, men den förre får 24 röster, under det den senare åter får allenast 16 röster.» Detta kan icke hjälpas med någon formel, utan det måste ske på annat sätt en ändring i detta avseende. Denna formel har icke någon som helst tillämplighet på detta fall, ty här gäller enligt § 6 i kyrkostämmoförordningen, enligt vilken vardera församlingen måste begagna sig av sina respektive röstlängder, och på det sättet kommer man till denna oegentlighet.

Nu gör utskottet en anmärkning, som jag har svårt att fatta, vad utskottet egentligen menar med. De synes vilja förringa betydelsen av denna oegentlighet genom att säga, att skatten utgår efter

röstetal. Det är dock alldeles fel. Den utgår icke alls efter det röstvärde man får utan utgår efter inkomsten. Då få båda dessa personer, som jag nyss jämställde, precis lika stor skatt till den kyrkliga kommunen, men den ene har åtta röster mindre än den andre. Det är detta missförhållande, som jag för min del har sökt finna en utväg att få avhjälpt.

Ang. rösträtt å kyrkostämman.
(Forts.)

Men det är icke bara däri felet består i gällande kommunalförfattningar och kyrkoförfattningar. Detta leder också till en annan oegentlighet, som synes mig vara ännu betänkligare och som strider alldeles mot både bokstaven och andan i kommunalförfattningarna. Om vi antaga, att en person har till exempel röstmaximum i två socknar, fyrtio röster i den ena och fyrtio röster i den andra, låt oss säga fyrtio röster i en landssocken och fyrtio röster i en köping, och att dessa äro förenade till gemensam kyrklig kommun, så skall han enligt mitt förmenande vara berättigad att rösta för 80 röster, vilket alldeles strider emot gällande kommunalförfattningar. Icke nog med detta, det skulle ock kunna hända, att den kyrkliga församlingen består av tre kommuner. Och följaktligen skulle en person kunna uppträda med ett röstetal av ända till 120 röster. Att sådant är oegentligt har utskottet icke alls bestritt. Utskottet erkänner också riktigheten av mina anmärkningar i detta fall, såväl som i förra fallet, då stads- och landsförsamlingar äro förenade till gemensam kyrklig kommun. Men utskottet kommer det oaktat till ett ganska egendomligt resultat. Jag skulle vara frestad att säga, att utskottets tankegång varit sådan: motionären har så fullständigt rätt uti sina anmärkningar, att utskottet nödgas avstyrka motionen. Det kan naturligtvis icke vara bara för att utskottet skall få begagna den sterotypa termen »att den förevarande motionen ej måtte till någon riksdagens åtgärd föranledas», utan det måste vara några andra för mig osynliga skäl, som dikterat utskottets beslut i detta fall. Utskottet erkänner riktigheten av mina anmärkningar i huvudsak och medger, att en ändring bör komma till stånd. Men, säger utskottet, det vet icke vilka lämpliga vägar som skola beträdas för avhjälpande av rådande missförhållanden. Utskottet säger därom: »Därtill finner sig utskottet icke nu vara i tillfälle. Visserligen har motionären antytt, att rättelse skulle kunna vinnas genom upprättande av gemensam röstlängd för de förenade kommunerna eller kommundelarna. En sådan reform, för vilken skäl onekligen tala, torde emellertid vara förenad med åtskilliga praktiska svårigheter och leda till vittgående konsekvenser.» Jag har sökt granska detta påstående och sökt, så vitt jag förstått, att tänka ut, vad utskottet därmed skulle åsyfta. Men jag tror, att några andra konsekvenser skulle icke följa därav, än att man finge full rättvisa skipad mellan kommunerna.

Jag tror, att utskottet tager miste i fråga om utdebiteringarna. De grunda sig icke på den rösträtt, som var och en har, utan på den inkomst han har. Om jag har tvåtusen kronors inkomst i landsförsamlingen eller tvåtusen kronors inkomst i köpingen, så får jag ovillkorligen skatta lika mycket till den kyrkliga kommunen. Så går det till i verkligheten, detta är fullkomligt överensstämmande

Ang. rösträtt å kyrkostämman. med gällande lag och författningar. Här är icke alls fråga om utgifter till staten.

(Forts.)

Sålunda menar utskottet, att en medlem av en landskommun, som har endast tolv röster för tvåtusen kronors inkomst, skulle ha en skatt till kyrkan, som är blott något över hälften så stor som vad en stadsbo har, som har tjugu röster. Den meningen får man aldrig lägga in, ty den är fullkomligt felaktig. Utan de betala precis lika till den kyrkliga kommunen. Och den omständigheten, att två landsförsamlingar äro förenade, vilka ha mycket olika kommunala utgifter, betyder heller rakt ingenting i detta avseende.

Härefter säger utskottet: »Då det icke varit utskottet möjligt att nu bedöma, huruvida den av motionären föreslagna utvägen för frågans lösning verkligen är praktiskt lämplig och genomförbar, samt utskottet icke sett sig i stånd att vid innevarande riksdag själv framlägga något annat uppslag i ämnet, finner sig utskottet sålunda, med erkännande av det beaktansvärda i motionens syfte, för närvarande icke kunna tillstyrka riksdagen att vidtaga någon åtgärd med anledning av det väckta förslaget.» Sålunda ger utskottet mig rätt i att här verkligen föreligga oegentligheter, som ovillkorligen måste avhjälpas. Då utskottet givit mig rätt i detta avseende, skulle det väl ligga närmast till hands, att jag skulle åberopa detta utskottets erkännande och yrka bifall till min motion. Men första kammaren har ju redan avslagit motionen, föreställer jag mig — i varje fall är jag övertygad om att kammaren skall göra det — och jag få då uppriktigt säga, att det verkligen vore synd att yrka avslag på ett utskottsutlåtande, som så fullständigt ger mig rätt i min motion. När nu utskottet erkänt sin oförmåga att hitta på någon utväg vid denna riksdag, hoppas jag, att utskottets herrar ledamöter till nästa riksdag själva taga initiativet till en ändring, som jag anser vara högeligen av behovet påkallad.

Under sådana förhållanden, herr talman, skall jag endast taga fasta på det erkännande, som utskottet givit det förslag, jag i detta fall framställt, och har sålunda intet yrkande att göra.

Vidare yttrades ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 11.

Föredrogos vart för sig:

statsutskottets utlåtanden:

nr 98, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ökning av arbetskrafterna hos socialstyrelsen; och

nr 99, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ökat anslag för befrämjande och organiserande av den offentliga arbetsförmedlingen i riket;

bevillningsutskottets betänkande, nr 32, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående tillfälligt förbud i viss omfattning mot tillverkning av rusdrycker; samt

bankoutskottets utlåtande, nr 23, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 5 och 6 §§ i lagen den 11 oktober 1907 angående civila tjänst innehavares rätt till pension.

Kammaren biföll vad utskotten i nämnda utlåtanden och betänkande hemställt.

§ 12.

Vidare upptogs till behandling jordbruksutskottets utlåtande, nr 137, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag i fråga om ändrade villkor för upplåtelse av odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker i de sex nordligaste länen m. m. *Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.*

I två lika lydande motioner, väckta den ena, nr 45, inom första kammaren av herr *Kvarnzelius m. fl.* och den andra, nr 94, inom andra kammaren av herr *Staaff m. fl.* hade yrkats, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en allmän undersökning av den å kronoparker och överloppsmarker i de norrländska länen nedan odlingsgränsen belägna, odlingsbara men ej ännu uppodlade, för staten disponibla jord, i syfte att vinna en allmän översikt av belägenheten, storleken och beskaffenheten av denna jord och dess lämplighet i olika delar för odlingslägenhetens utläggande, ävensom en förberedande plan för dessa områdens fördelning i sådana lägenheter; samt att riksdagen behagade besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville dels efter verkställd utredning för riksdagen skyndsamt framlägga förslag till ändrade och förbättrade villkor för upplåtelse av odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker i de sex nordligaste länen i huvudsaklig anslutning till vissa i motionerna angivna riktlinjer och särskilt avseende förhöjning av odlingsbidraget samt gynnsammare lyftnings- och återbetalningsvillkor för detta bidrag, dels ock taga under omprövning, huruvida större sammanhängande odlingsmarker å ifrågavarande kronoområden skulle kunna avskiljas från skogsstatens förvaltning och förvaltas i annan ordning samt upplåtelse av odlingslägenheter anförtros åt organ, som lämnade fullt tillfredsställande garantier för en prövning av dylika upplåtelse ur kolonisations- och jordbrukssynpunkter.

Vidare hade herr *Lindman m. fl.* i en inom andra kammaren väckt motion, nr 100, hemställt, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta undersöka och utreda,

dels om och på vilka villkor det skulle kunna medgivas ej mindre ägare av hemman, till vilket hörde ströäng av beskaffenhet att, utan förfång för skogsvården, kunna lämpligen upplåtas till uppodling och bebyggande, rätt att med full äganderätt och såsom självständig lägenhet från hemmanet avsondra samma ströäng än även

Ang. upplåtan- köpare av dylik ströäng rätt att å kronans närbelägna mark erhålla
 de av odlings- såväl behöfligt virke till lägenhetens åbyggnader, underhåll och ved-
 lägenheter i de brand som bete för kreatur,
 sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

och dels inom vilka kommuner i Norrland finnes kronan tillhöriga större, sammanhängande odlingsbara marker, att därå på billiga, lämpliga och betryggande villkor upplåta med full äganderätt områden, lämpade för egna hem, med enahanda rätt till skogsfångst och bete som beträffande upplåtelse av ströäng,
 ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill en dylik utredning kunde föranleda.

Slutligen hade herr *Hellberg* i en inom andra kammaren väckt motion, nr 91, föreslagit, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, det Kungl. Maj:t täcktes föranstalta om utredning, i vilken utsträckning och på vilka villkor Kungl. Maj:t och kronan kunde inlösa å kronoparker inom de nordligaste länen befintliga, disponerade ströängar för att sedermera upplåta dem till odlingslägenheter och därefter till riksdagen inkomma med det förslag, vartill denna utredning kunde giva anledning.

Jordbruksutskottet, som till behandling i ett sammanhug förefa- haft ovan omförmälda motioner, hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t

A) i anledning av de yrkanden, som framställts, dels av herr Kvarnzelius m. fl. samt herr Staaff m. fl. uti förra delen av deras förevarande motioner, dels ock under andra punkten i herr Lindmans m. fl:s ifrågavarande hemställan, anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa en allmän undersökning rörande statens för kolonisationsändamål tillgängliga och därtill tjänliga marktillgångar inom de sex nordligaste länen i syfte att vinna en allmän översikt över belägenheten, storleken och beskaffenheten av jord, som kunde befinnas lämplig för utläggande av såväl odlingslägenheter som under äganderätt upplåtna, självständiga jordbruk, ävensom en förberedande plan för områdenas fördelning i nu nämnda hänseenden;

B) i anledning av herr Kvarnzelius' m. fl. samt herr Staaffs m. fl. i motionernas senare del framställda yrkande anhålla, att Kungl. Maj:t måtte dels efter verkställd utredning för riksdagen framlägga förslag till ändrade och förbättrade villkor för upplåtelser av odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker i de sex nordligaste länen, huvudsakligen avseende förhöjning av odlingsbidraget samt gynnsammare lyftnings- och återbetalningsvillkor för detta bidrag, dels ock taga under omprövning, huruvida sådan ändrad ordning för de å nämnda kronoområden belägna större, sammanhängande odlingsmarkers förvaltande och upplåtande, som av motionärerna närmare angivits, kunde vara möjlig eller önskvärd; samt

C) i anledning av dels det i första punkten av herr Lindmans m. fl. hemställan gjorda yrkande, dels ock herr Hellbergs förevarande motion, det täcktes Kungl. Maj:t låta undersöka och utreda, i vilken utsträckning och på vilka villkor möjlighet lämpligen skulle kunna beredas för upplåtande till odlingslägenheter eller under äganderätt

av de å kronoparker inom de sex nordligaste länen befintliga, s. k. disponerade ströängar.

Mot vissa delar av motiveringen till utskottets hemställan hade reservation avgivits av herr *E. A. Lindblad*.

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

Utskottets hemställan föredrogs, varefter

Herr Lindhagen yttrade: För min del kan jag icke underlåta att vid detta betänkande yttra något beträffande den slutsats, utskottet kommit till, och de premisser, på vilka dessa motioner grunda sig, samt därvid göra några bestämda erinringar.

Det talas här till att börja med i de liberala motionerna om att jordbruket blivit så åsidosatt på senare tiden; och det framhålls särskilt, att »frågan om Norrlands kolonisation är därför av utomordentlig betydelse för hela vårt lands utveckling och för vårt jordbruks framtid». Det erinras också med skärpa att så är förhållandet jämväl för emigrationens skull. Motionärerna tillägga nämligen: »Vi hålla dock före, att man icke kan och får lämna frågan om Norrlands kolonisation med vad hitintills blivit åtgjort i detta avseende. Att så ej sker, synes oss så mycket nödvändigare, som under senaste årtiondet emigrationsproblemet jämväl för Norrland blivit aktuellt.» Man blir då till en början ganska överraskad — åtminstone har jag blivit det — då plötsligt efter dessa premisser utskottet yttrar sig allenast på följande sätt: »Då det gäller att åstadkomma en planmässig och omfattande kolonisation och odling av Norrland, är det av stor vikt att erhålla något så när säker kännedom om, varest för jordbruk tjänlig, men icke odlad för kronan disponibel jord i Norrland finnes.» Det är således bara kronojord, som här skulle kunna komma i fråga. Nu veta i alla fall herrarna, att Norrland består icke bara av kronojord utan även av mycken annan jord. Och den jord, som i detta hänseende alltid måste komma på tal vid sidan av kronojorden, är i synnerhet bolagens stora domäner, som bestå av för detta kronojord, som en gång i tiden skänkts till bönderna, men vilken dessa sedan avyttrat till bolagen. Jag vill alltså säga, att man icke kan tala om en kolonisation av Norrland utan att samtidigt röra sig med både kronans jord och de enskildas, isynnerhet bolagens jord. Och det är så mycket mera orimligt att här glömma bolagsjorden, som kronans återstående domäner ligga i de avlägsnaste trakter och omfatta den sämsta jorden, under det att den jord, som kronan skänkt till bönderna, och som sedan övergått till bolagen, ligger i de bäst belägna trakterna och är den bästa jorden. När det nu för övrigt gäller att göra någonting i anledning av emigrationen, får man icke göra någon skillnad mellan kronojord och sådana här stora domäner, där jordbruket så att säga ligger i död hand, därför att ägaren icke är intresserad av att begagna desamma för det ändamålet. Bägge slagen av dessa jordar äro lika mycket den stora befolkningens tillhörighet och måste på

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

något sätt komma i deras ägo, så att de därav kunna draga sin utkomst.

Med utgångspunkt ifrån dessa två motioner, som det liberala partiet framfört, och de slutsatser, vartill de kommit, nödgas jag vidare understryka, att vi synas icke kommit ur fläcken med en gammal utdömd uppfattning. Det är nämligen icke tillräckligt att bara skapa nya jordbruk, ofta med dyrbara metoder, men låta de gamla, som redan finnas, gå under. Den senare saken kan man icke göra någonting emot utan att vända sig just till de ofantliga bolagsdomänerna i Norrland, som beröras av densamma.

När de liberala motionärerna säga i sin motivering, att anledningen till att ingenting göres åt Norrlands kolonisation är den, »att man icke med tillräcklig planmässighet och kraft bedrivit den verksamhet från det allmännas sida, som haft till syfte att lägga ouppodlad jord under plögen», så instämmer jag visserligen med motionärerna. Men ett exempel på just denna planlöshet är deras egna nu föreliggande motioner. För min del har jag vid denna riksdag väckt en motion om en planmässig behandling av jordfrågan i sin helhet och däri något berört också denna sak. Den liberala regeringen har i detta ämne icke kunnat förmås till något initiativ och tyvärr icke heller riksdagen, icke ens andra kammaren, ja, icke ett enda av de tre stora partierna. En planmässig behandling av jordfrågan i syfte att lägga en ledande tanke och en ordnande hand på det hela har det varit alldeles omöjligt att få fram, och vi se här ett lysande exempel därpå.

Det har förekommit vid denna riksdag även motioner — dels den allmänna motionen om en planmässigare behandling av jordfrågan, dels ock andra motioner — som syfta till att för Norrlands kolonisering anlita icke blott den avlägsna kronojorden längst upp mot norr och mot fjällen utan även de stora bolagsjordarna, före detta kronojordar. Det har förelegat till exempel en socialdemokratisk motion om social expropriation, som bland annat upptager Norrlandskommitténs tanke, omfattad av medlemmar från alla tre partierna i riksdagen, nämligen att man måste ingripa med social expropriation just på dessa områden, bland annat just för att få Norrland koloniserat. Detta förslag har den liberala regeringen, då den framförde sin expropriationslag, icke alls lyssnat till utan lämnat åsido detsamma; och liberalerna i denna riksdag ha röstat emot att detta förslag skulle upptagas nu. Och det är väl ganska liten utsikt till att det vidare skall av dem omhägnas, ett bevis sålunda på den planlöshet, varom motionärerna själva i sin allmänna motivering tala. Det förekommer även vid denna riksdag ett annat ärende, nämligen en framställning ifrån ett par motionärer om en undersökning angående verkningarna av de norrländska arrende- och vanhävdslagarna. Dessa lagar ha också sin betydelse för kolonisationen av bolagsjorden,

ity att de vilja bereda bättre villkor åt dem, som endast på arrende få inneha denna jord. Detta förslag om en undersökning härutinnan har alltid avvisats av denna kammare och även av det liberala partiet. Men i år äntligen har det blivit majoritet inom lagutskottet för detta förslag. Frågan skall förekomma nu ett kommande plenum, och jag tar för givet, att det är en lycklig omständighet, att jämte mig herr Persson i Tällberg motionerat om undersökning rörande verkningarna av en del av dessa lagar. När en så stor liberal auktoritet väckt en motion, får den naturligtvis icke avslås, och då har min mera omfattande motion också fått fördel av detta mäktiga sällskap. Men däremot äro fortfarande högermedlemmarna i lagutskottet absolut emot att försöka bereda arrendatorerna på bolagsjorden några bättre villkor, under det de fullfölja det program, högern alltid haft, nämligen att man skulle rikta sin uppmärksamhet på kronojordarna, sägande: där får ni fortfarande ta jord åt folket men icke alls på bolagens jord eller andra större enskilda domäner. Det är ganska karakteristiskt och belysande, huru det förhåller sig med dessa frågor, att en av de satser, som framhålles i herr Lindmans motion, är den, att vi skola ge dem denna kronojord med äganderätt, ty då kanske det blir bättre och kanske även emigrationen upphör. Men när det gäller bolagsjord, är det icke alls noga med att brukarne ha tryggad besittningsrätt utan de, som ha sådan jord, skola ha den på så dåliga villkor som möjligt. Här ser man, att det sticker fram någonting av det enskilda intressets bockfot under den fosterländska klädnaden.

För att nu övergå till ett par detaljer har — till att börja med — jordbruksutskottet i överensstämmelse med de liberala motionärernas första yrkande begärt ett inventarium, så att säga, över den odlingsbara jord, som finnes i Norrland. Jag skall be att först få fästa uppmärksamheten på att något liknande redan verkstälts genom norrlandskommittén. Den har nämligen i ett frågeformulär, i dess första punkt riktat till representanter för varje socken i Norrland och Dalarna följande förfrågan: »I vad mån givas å bondehemman, bolagshemman samt kronans eller annan allmän mark inom orten lämpliga lägenheter för brytande av ny bygd, utvidgning av förefintliga odlingar eller anläggning av smärre lantbruk? I vilken omfattning utgöras dessa odlingslägenheter av fast mark eller myrmark? Vilka av dem anses genom sin belägenhet och jordens beskaffenhet i första hand ägna sig för enskildes odlingsarbete?» Ett kort sammandrag av dessa svar ifrån de olika socknarna återfinnes i kommitténs betänkande på 73 dubbelspaltiga sidor, men går man till primärsvaren, förvarade i riksarkivet, kan man säkerligen få betydligt vidlyftigare uppgifter. Uti frågan två, varpå svaren i sammanhang återgivits i 68 dubbelspaltiga sidor, sysslades med den för norrländska jordbruket viktiga frågan om frostländigheten och dess avskaffande.

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

Ang. upplåtande
de av odlings-
lägenheter i de
sax nordligaste
länen m. m.

(Forts.)

Jag vill fästa uppmärksamheten på att norrlandskommittén fattat saken så, att Norrlands kolonisering bör gå ut över all därtill lämpad jord och därför har förberörda fråga omfattat all jord, under det att nu så många år efteråt de liberala motionärerna ännu ej hunnit längre än till att syssla endast med kronojord. När skola vi i all rimlighets namn komma någon vart framåt, när skola vi få ett nytt liberalt parti?

Man kan sålunda ifrågasätta, huruvida det behövs någon större utredning till att börja med, än de svar, som avgivits på omnämnda frågoformulär. Jag tycker för min del, att detta arbete åtminstone icke bör ha varit förgäves, och att man icke skall börja om igen med en sådan utredning som om ingenting gjorts. Om nu skulle åstadkommas ett fullständigt inventarium av all odlingsbar jord, blir detta ett synnerligen kostsamt arbete, och jag tror därför att det kan vara tillfyllest att börja med med vissheten om att det finns fullt upp med sådan jord och med den specifikation, som föreligger i svaren till Norrlandskommittén. Det gäller ju nu att åstadkomma en ny organisation, som tar itu med saken från början och behöver den då med de nya metoder den skall använda mera ingående få bestämt, var dessa jordar ligga, så bör detta arbete på att utreda den saken läggas i dess hand och icke först planlöst genom en inventering av andra, varpå man sedan tillsätter den nya organisationen, som därefter skall taga vid.

Nu består den av de liberala motionärerna åsyftade nya ordningen för det första däri, att ändrade och förbättrade villkor för upplåtelseorna skulle fastställas och vidare, som det heter i sådan ändrad ordning för de å nämnda kronoområden belägna större sammanhängande odlingsmarkers förvaltande och upplåtande, som av motionärerna närmare angivits såsom möjlig eller önskvärd. Och därmed åsyftas, att från jägmästarna skulle, så vitt det rör sådana större sammanhängande odlingsmarker, överflyttas uppdraget att handhava denna sociala angelägenhet.

Jag vill då till en början anmärka att, som bekant, finnes i Norrland endast mera undantagsvis och särskilt inom de för kronan bevarade avlägsna skogarna sådana större sammanhängande odlingsmarker. Landets karaktär är icke sådan att dylika större sammanhängande odlingsmarker förekomma, utan odlingslägenheterna äro nog tämligen splittrade. Redan denna begränsning att lägga verkliga sociala synpunkter på saken endast när det gäller större sammanhängande marker, tillfredsställer sålunda inte alls den norrländska befolkningens behov. Det innebär ett ofantligt tillbakasteg med hänsyn till det vi verkligen velat vinna, och jag får ta bestämt avstånd från den tanken, att jägmästarna fortfarande skulle ha uppsikten över allt det andra och reformen sålunda inskränka sig till att gälla dessa sammanhängande odlingsmarker. Enligt vad jag förnummit, har man inom kronolägenhetskommissionen blivit på det klara med, att första villkoret för en norr-

ländsk kolonisation är, att jägmästarna, som fått en rent teknisk uppfostran i att sköta granar och tallar och därför älska dem mera än människorna, ej tvingas in på ett område, som ej gått in i deras uppfostran.

År 1912, d. v. s. för blott två år sedan, väcktes av mig en motion om dessa frågor, vilken bland annat förordade att jägmästarna måtte befrias från detta uppdrag och att detta i stället måtte läggas i andra händer. Då stod emellertid jordbruksutskottet enhälligt emot och förklarade, att jägmästarna fortfarande borde sköta detta älliggande. Det gläder mig i alla fall, att utskottet nu, då ett parti uppträder genom sina representanter som motionär i samma sak varit lika enhälligt att slå in på den rakt motsatta bogen. Uti motionen från 1912 hade också i enlighet med befolkningens däruppe önskingar framställts en del andra önskemål. Jag skall icke upprepa dem nu, men jag vill nämna, att de gå utöver vad ifrågavarande motioner innehålla och jag skall be att till protokollet få uttala den förhoppningen, att dessa i min motion av år 1912 framställda, av ett enhälligt jordbruksutskott enligt dess utlåtande nr 34 vid samma riksdag avvisade önskemål måtte vinna beaktande i den utredning, som väl nu blir följden av det liberala förtroenderådets motion och i viss mån även av herr Lindmans m. fl. motion.

Vad vidare angår de s. k. ströängarna, som berörts av herr Lindman och herr Hellberg i Lycksele i deras resp. motioner, skall jag endast be att få sätta ett litet frågetecken inför ett arrangemang, som föreslagits av herr Lindman. Det är nämligen så, att han, beträffande dessa ströängar, till vilka bönderna däruppe fått en viss dispositionsrätt, tänker sig, att i stället för att staten inlöser dem — det går nämligen alltid till så däruppe, att staten skänker bort jord först och sedan får med dyra pengar betala, vad den skänkt bort, — så skulle vederbörande jordbrukare få betrakta sig som ägare till och sälja och ta in lösepenningen för dessa ströängar. Ja, det är ju mycket angenämt för dessa jordägare, ty deras dispositionsrätt blir naturligtvis mycket mer värd genom att förvandlas till full äganderätt. Men så tillägger herr Lindman — och det vill jag särskilt fästa uppmärksamheten på — att man skulle bereda dessa lägenhetsinnehavare också rätt till skogsfångst och utsyning av virke m. m. å närbelägen kronojord. Det står ej, om de skola betala någonting härför. Förmodligen är det inte meningen, ty där uppe får man allt sådant gratis. Men då frågar jag: skola dessa hemmansägare, som avsondrat lägenheterna och fått betalt för dem, också få ta betalt av dem de sålt inägojorden till, för att dessa erhålla de nämnda förmånerna av kronojorden gratis? I så fall, menar jag, är det bättre, att kronan tar dessa pengar än att den enskilde hemmansägaren gör det. Det framhålles i motionen, att härigenom bli dessa lägenheter mera begärliga. Ja, tacka för det! Men där ser man i alla fall, hur frikostig högern är, när det

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

gäller att disponera över kronans jordegendomar, men hur omöjlig den är, när det gäller att skapa egna hem, och begärliga egna hem, på de enskilda domänerna.

(Forts.)

Vad nu till sist angår formen eller den välsignade eviga striden om äganderätt eller besittningsrätt, har naturligtvis i högerens motion framhållits, att endast äganderätten duger. Det är ju också den form, under vilken man kan sälja och köpa och ta ifrån den ene vad han har, när det gäller jorden. Det är det system, som gör, att allting flyter och som gör, att den enskilde jordägaren icke så länge är ägare till sin jord, utan lätt blir av med den antingen till hypoteksägaren eller till bolagspekulanterna.

Vad beträffar den liberala motionen, har den i detta hänseende varit förtänksam och ej velat inlåta sig på saken då kronolägenhetskommisionen fått i uppdrag bland annat att syssla med ett nytt upplåtelsesätt för kronojord. Men det hindrar däremot inte utskottet att ge en viss vink åt äganderätten och på samma gång förklara, att vi kanhända kunna ta båda formerna med hänsyn till de olika förhållandena på olika platser. Jag vill då säga, att de olika förhållandena förefinnas nog inte här med den skarpa skillnad, att man kan säga: här är det lämpligast med äganderätt, där med besittningsrätt. Man får nog bestämma sig för att ordna saken principiellt på det ena eller andra sättet.

Nu är det meningen, att kronolägenhetskommisionen skall finna på ett nytt upplåtelsesätt, som är bättre än dessa båda andra, d. v. s. som fullständigt tryggar brukarens och hans familjs rätt, på samma sätt som äganderätten gör det, men som också — vilket högern aldrig varit med om att slå vakt om — tryggar det statsändamål, för vilket upplåtelsen sker, så att inte en vacker dag, man plötsligt finner, att statens omtanke gått om intet. Man måste dock se saken ur den synpunkten, att det är staten, som är ägare till jorden, och då måste den ha rättighet att disponera över sina egna marker så, att statens avsikter med jorden också komma att i framtiden upprätthållas.

Jag ber till sist att få påpeka, att dessa motioners innehåll berör just vad kronolägenhetskommisionen fått i uppdrag att undersöka, och hade det varit en vanlig motionär, som motionerat om dessa saker — jag har erfarenhet härav — hade jordbruksutskottet säkert yttrat sig som så, att eftersom denna sak redan ligger under utredning finner utskottet, att det ej behövs någon skrivelse och därför avstyrker utskottet den. Nu har det emellertid varit partichefer, som gått i spetsen. Då ställer sig saken annorlunda. Då kan man skriva om en sak, fastän den är under utredning. Jag vill nu inte ogilla alls en skrivelse av den sista anledningen ty jag anser, att man kan aldrig nog skriva och påminna om dessa saker. Jag är emellertid glad över att inte jag är motionär, ty då hade det nog inte blivit någon skrivelse alls. Men jag har velat framhålla, att det enligt min

uppfattning finns åtskilliga brister i motionärernas framställning och framför allt uti planmässigheten, och jag hoppas, att när denna sak kommer till ytterligare behandling vederbörande också taga del av diskussionsprotokollet och fästa något avseende vid de erinringar, jag tillåtit mig göra.

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

Härpå anförde:

Herr Zetterstrand: Herr talman! Jag delar fullkomligt motionärernas och utskottets uppfattning att frågan om Norrlands kolonisation är av utomordentlig betydelse för hela vårt lands utveckling och för vårt jordbruks framtid och att man bör göra allt för att underlätta odlingen och bebyggandet därstädes. Jag biträder också därför utskottets hemställan att en allmän undersökning rörande statens för kolonisationsändamål tillgängliga och därtill tjänliga marktillgångar skall ske, att en förberedande plan för områdenas fördelning skall uppgöras samt att förbättrade villkor för upplåtelsen skola så vitt möjligt åstadkommas. Men jag har ändå några ord att säga med anledning av denna hemställan. Förhållandet är nämligen det, att jag alltid hyst vissa betänkligheter, när det gällt att åstadkomma *vittomfattande* utredningar. Det har nämligen så ofta visat sig, att under den tid, som dylika utredningar pågå, inträffar det mycket ofta en stagnation just på de områden, som dessa utredningar avse. Vi ha exempel därpå med avseende å de stora utredningar, som nyligen ägt rum, den ena, som pågått några år, om förbättrad förvaltning av statens skogar i norra Sverige, och den andra om förbättrad hushållning av statens skogar i södra Sverige. Under de många år, som särskilt den första utredningen pågått, har man fått bevittna, att en hel del partiella och mycket väl behövlige reformer ej kommit till stånd utan fått anstå. Nu fruktar jag, att det möjligen kan bli så, att under den långa utredning, som på nu berörda område kommer till stånd, det kan komma att bli någon stagnation och något uppehåll med avseende å upplåtelseerna. Och då kan besannas det gamla ordspråket, att medan gräset gror, så dör kon. Jag vill därför endast framhålla önskvärdheten därav, att under den tid, som nu dessa utredningar pågå, upplåtelseerna i alla fall må fortsättas och att så snart som det ena eller andra området blivit undersökt, det genast skall indelas och utbjudas till försäljning, så att, som sagt, upplåtelseerna, långt ifrån att stagnera, i stället skola komma att äga rum i större utsträckning än förut. Är det sedan så, att utredningen ger vid handen, att man kan åstadkomma förbättrade villkor för dessa upplåtelse, får riksdagen tillse, huruvida och i vad mån det kan vara möjligt att bereda innehavarna av de redan gjorda upplåtelseerna möjlighet att även komma i åtnjutande av de förbättrade villkor riksdagen främdeles skall fastställa.

Det är med dessa erinringar jag ber att få yrka bifall till utskottets förslag.

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.

(Forts.)

Herr vice talmannen D. Persson: Herr talman! Anledningen till att jag begärt ordet i denna fråga är den, att renbeteskommissionen har uttalat vissa farhågor i det avseendet, huruvida motionärerna och även jordbruksutskottet skulle avse områden ovan den s. k. odlingsgränsen, och att det sålunda skulle bli fråga om att upplåta mark däruppe. Jag får då å jordbruksutskottets vägnar förklara, att det icke varit utskottets mening, och det torde också framgå, åtminstone av den ena motionen, att det icke heller varit motionärernas mening, och jag tror icke att någon av jordbruksutskottets ledamöter har den uppfattningen, att det är fråga om jord, som ligger ovan den s. k. odlingsgränsen. Detta om den saken.

Men efter jag har ordet ber jag att få säga några ord till min vän Lindhagen också. Hans första anmärkning kunde naturligtvis icke rikta emot jordbruksutskottet, utan den anmärkningen var naturligtvis riktad emot motionärerna och innehöll i huvudsak, att motionärerna försummat att ta upp frågan om expropriation av enskild jord. Ja, det är en fråga för sig och som jag icke nu skall upptaga till bemötande. Herr Lindhagen har ju gjort åtskilliga försök i den vägen och framkastat olika förslag, hur man skulle tänka sig den frågan lösas.

Men jag måste inlägga en alldeles bestämd gensaga mot herr Lindhagen, då han påstår, att jordbruksutskottet i detta fall kommit till ett tillstyrkande, därför att det varit respektive partichefer inom högerpartiet och liberala samlingspartiet, som framburit motionerna; och jag kunde icke undgå att märka en viss avundsjuka, som tog sig uttryck i herr Lindhagens yttrande. Jag skulle i det avseendet vilja ge herr Lindhagen ett råd, om han vill ha sina motioner tillstyrkta av jordbruksutskottet, åtminstone så länge jag har något med det utskottet att skaffa, det rådet nämligen, att han skall väcka motioner, som äro praktiska och utförbara; då skall i så fall jordbruksutskottet icke tveka att tillstyrka dessa motioner, och det skall bli med stort nöje, som vi skola behandla sådana motioner av herr Lindhagen. Nu tycker herr Lindhagen, att det är alldeles för litet vad motionärerna och utskottet föreslagit, och uttalar sig också om Norrlandskommitténs förslag och mycket annat i det avseendet. Ja, men herr Lindhagen får väl ändå låta den grundsatsen gälla, att det goda icke får uppträda som fiende till det bästa, ty han för sin del anser naturligtvis, att hans förslag är det bästa. Och vad beträffar hans klander av att utskottet liksom motionärerna givit företräde åt äganderätten, så är den uppfattningen fullkomligt riktig. Det är den allmänna uppfattningen inom jordbruksutskottet liksom det är min alldeles bestämda uppfattning, att *den* upplåtelseformen äger företräde långt framför de andra och till och med långt framför den s. k. tryggade besittningsrätten. Herr Lindhagen, som icke är så litet psykolog, bör väl kunna ursäka mig, om jag verkligen håller på den upplåtelseformen för att få en självständig jordbrukarklass. Herr Lindhagen förstår så innerligt väl, hur det skall kännas för en dalkarl att stå och buga för en jägmästare eller kanske en kronojägare för att få honom att utsyna litet ved

till bränsle och att varje gång han skall ha byggnads- eller stängselvirke stå i fyratiofem eller kanske nittio graders vinkel för att få utsyningen verkställd inom rimlig tid. *Det* ligger icke i vårt lynne, herr Lindhagen. Och kommer herr Lindhagen med förslag, som leda till sådan osjälvständighet, skall jag motarbeta dem så mycket jag kan.

I vissa fall kan ju också den tryggade besittningsrätten vara på sin plats, ty det finns ju personer, som vilja skaffa sig ett jordbruk, men som icke ha penningar att betala kontant, och därför begagnar man den andra vägen, såsom — låt mig säga det — en nödfallsutväg. Härmed har jag ingalunda sagt, att vid upplåtelse av mark med ägande rättstaten icke bör tillse, att den upplåtes på sådant sätt, att den icke blir föremål för spekulation, såsom ofta hänt förut. Men jag håller, som sagt, mera på den fulla äganderätten, och det kan aldrig herr Lindhagen få ur mig, och jag tror icke heller, att han kan få det ur någon annan av dem, som ha ungefär samma uppfattning som jag i denna fråga.

Nu är jag tacksam för, att herr Lindhagen, oaktat hans erinringar såväl mot motionärernas framställning som mot jordbruksutskottets utlåtande, yrkar bifall till utskottets hemställan, och jag har naturligtvis, herr talman, icke heller något annat yrkande än på bifall till utskottets hemställan.

Herr Lindhagen: Jag skall icke annat än i två punkter inlåta mig på ett bemötande av vad den siste talaren sade.

Han yttrade, att ifall jag väckte praktiska motioner, så skulle de vinna understöd från hans och jordbruksutskottets sida. Gent emot detta obefogade uttalande vill jag anmärka, att då jag år 1912 väckte förslag bl. a. om att främtaga jägmästarna den ifrågavarande befogenheten, så pläderade jordbruksutskottet under herr Daniel Perssons ordförandeskap vitt och brett emot just denna tanke. Men nu, två år efteråt, ansluter sig utskottet däremot lika enhälligt till kravet på avskaffande av denna befogenhet, och jag trodde mig då därav kunna draga den slutsatsen, att denna ändrade ståndpunkt inom jordbruksutskottet berodde på, att det i år var mera auktoritativa om än ej mera sakkunniga personer, som väckt dessa motioner. Nu hör jag emellertid, att så icke är förhållandet, utan att utskottet tydligen omvänt sig på grund av insikten om att det förra gången alldeles misstog sig i detta avseende, och jag gratulerar herr Daniel Persson i Tällberg till den fallenhet för syndabekännelse, han sålunda ådagalagt.

Vad angår frågan om äganderätten, så sade jag endast, att det var oförsiktigt att nu uttala sig i den frågan, då det sitter en kommitté, som skall utreda möjligheten av ett upplåtelsesätt, som är olika både äganderätten och övriga hittills använda upplåtelseformer.

I den motion, som jag väckte 1912, föreslog jag bland annat just att skogstorparna skulle befrias från att stå och bocka

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.
(Forts.)

Ang. upplåtande av odlingslägenheter i de sex nordligaste länen m. m.
(Forts.)

för jägmästarna, vilket jag tyckte var onödigt, och jag ville göra dem till fria människor i detta avseende. Men dessa förslag bekämpades också av herr Daniel Persson i utskottets utlåtande, där det bland annat förklarades, att det från kronans sida givetvis måste utövas kontroll över att kronans lägenheter icke användas på olämpligt sätt o. s. v., o. s. v. Emellertid är det ju som sagt glädjande, att herr Daniel Persson nu kommit till en bättre insikt även i detta fall.

Herr vice talmannen D. Persson: Herr talman! Jag trotsar herr Lindhagen att kunna uppvisa vare sig i något jordbruksutskottets utlåtande eller i något anförande av mig under hela min långa riksdagstid, där jag givit företräde åt en sådan upplåtelseform, enligt vilken torpare eller lägenhetsinnehavare skulle stå och bocka sig för kronans tjänstemän. Jag har icke undergått någon som helst omvändelse, utan varje gång jag yttrat mig i dessa spörsmål, som nu föreligga, har jag fört samma talan; och nu föreligga icke mindre än tre motioner i detta fall, där det icke bestämt talas om, vilken upplåtelseform som bör komma till användning, utan det får väl bli som det bäst lämpar sig, ehuru man naturligtvis ger företräde åt äganderätten; men för dessa som icke ha råd att betala kontant kan man naturligtvis använda andra upplåtelseformer.

Om herr Lindhagen ville göra en omvändelse för sin del i dessa stycken skulle vi mycket väl kunna komma överens. Men herr Lindhagen kan aldrig hoppas, att jag omvänder mig, det säger jag absolut ifrån, och herr Lindhagen kan icke heller uppvisa, att jag någonsin gjort gällande en annan uppfattning, än den jag uttalat i dag.

Vidare yttrades ej. Utskottets hemställan bifölls.

§ 13.

Härefter föredrogs andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande, nr 7, i anledning av från första kammaren ankommet protokollsutdrag med delgivning av sistnämnda kammares beslut i väckt fråga rörande viss förändring i förordningen angående befälet å svenska handelsfartyg m. m. den 29 mars 1912; och biföll kammaren därvid utskottets hemställan.

§ 14.

Ang. påbjuden mobilisering av landstormen m. m.

Efter föredragning härpå av andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande, nr 11, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående behovet och omfattningen av den påbjudna mobiliseringen utav landstormen m. m., anförde:

Herr Lindhagen: Jag skall bara i allra största korthet yttra några ord om denna sak.

*Ang. påbjuden
mobilisering av
landstormen
m. m.
(Forts.)*

Till en början vill jag då säga, att femte tillfälliga utskottet, tycks, åtminstone vad beträffar mina motioner, ha ett formulär som det nästan alltid använder, och vilket för övrigt på sätt och vis är mycket sympatiskt till en början. Det lyder ungefär så här: herr Lindhagen har så ofantligt rätt i alla avseenden, men man kan tyvärr icke göra någonting åt saken, och förresten så äro alla regeringar så utmärkta och göra allt vad som kan göras, och därför synes förslaget om en framställning icke böra föranleda till någon åtgärd. Motionären kan ju på sätt och vis icke beklaga sig allt för mycket häröver. Men utskottet inskrårer å andra sidan på detta sätt sin verksamhet till att vara uteslutande negativ, vilket för övrigt synes vara en av parlamentarismens huvuduppgifter nu för tiden.

Nu innehåller den här stackars vänligt avlivade motionen dels en anhållan, att Kungl. Maj:t måtte meddela riksdagen någon underrättelse, i vad mån och på vad sätt de påbjudna landstormsmobiliseringarna betingas av situationen, ävensom tillse, att de ej genom alltför stort militärt nit vidgas utöver behovet. Det första uppslaget till denna tanke fick jag genom klockringningarna och folkets förskräckelse särskilt på landsbygden. Man skulle kunna tycka, att regeringen samtidigt, som den påbjöd mobilisering, borde ha utfärdat ett edikt av ungefär följande innehåll: Ett världskrig har börjat. Det finns visserligen ingen omedelbar fara ännu för oss på något sätt. Men man kan aldrig veta, vad som kan inträffa, och det är därför bäst att delvis mobilisera. Då skulle folket någorlunda ha förstått, hurudan situationen var. I stället ringde man nu bara i kyrkklockorna enligt lagens föreskrift och då ingenting är bestämt om hur länge ringningen skall pågå, ringde man nästan hela dygnet på sina håll, där man såsom det säges var särskilt nitisk. Och följden blev också, att befolkningen på många ställen trodde, att man nu icke hade många stunder kvar att leva. Allt sådant här bör väl tagas med förstånd, även när det gäller så här utomordentliga situationer.

För övrigt, när det nu lugnat sig något, och man far i landet och ser överallt även i dess hjärta dessa ledsna patruller, som gå och bevaka järnvägsstationer och alla möjliga stora och små broar, så kan man icke underlåta att fråga: behövs verkligen allt detta? Och landstormsmännen själva fråga sig säkerligen det samma.

Jag skall taga ett litet exempel även från huvudstaden. När jag väckt denna motion, så telefonerade en landstormsman här i Stockholm dagen efter till mig och berättade, att han och andra landstormsmän fått gå och bevaka en liten rutten halmstack på Oxenstiernska gården vid Slottsbacken. Nu hade emellertid den vaken borttagits, förmodligen med anledning av borgmästarens motion, sade denne landstormsman. Det tror nu icke jag, att detta var orsaken, utan detta sammanträffande berodde väl mera på en slump. Men när sådant kan hända i Stockholm,

Ang. påbjuden
mobilisering av
landstormen
m. m.
(Forts.)

där man dock naturligtvis icke vill göra någonting, som allt för mycket skulle tilldraga sig det allmänna åtlöjet, så kan man lätt tänka sig, hur det kan gå till längre bort i det tysta, där militärerna ensamma råda.

Ett annat exempel. Jag skulle i ett medborgerligt ärende till nedre justitierevisionen och skulle gå den närmaste vägen över Riddarholmsbron. Båge trapporna voro emellertid igenslagna och nedgången sålunda avstängd till Riddarholmskanalen och järnvägsbron. Jag måste därför gå ända bort till Munkbron och så över flottbron och tillbaka. Men man vänjer sig ju vid allt, och jag gick lugnt och utan någon vrede den långa omvägen. När jag kom tillbaka till och under bron, stod där en landstörmsman helt allvarlig med bajonetten på geväret. Jag gjorde honnör och frågade, varför trapporna voro avstängda. Ja, det vet jag verkligen icke, sade han, men nog tycker jag, att de »i herrans namn kunde få vara öppna åtminstone på dagarna», tillade han. Sedan frågade jag lika hövligt en poliskonstapel, om han visste anledningen till att man måste gå denna långa krokväg. Nej, det visste han icke, men varenda en förstår ju, att det är alldeles onödigt, sade denne ordningens väktare. Sedan har jag hört, att avstängningen ordnas av någon statsjärnvägarnas militärbyrå.

Detta är nu bara ett par små exempel på, hur man försöker att leka krig i Stockholm i onödan. Och vad skall då icke kunna ske på landsbygden, där det icke finnes någon egentlig kontroll? Det enda jag lyckats åstadkomma i detta avseende — såvida icke borttagandet av vakten vid den där halmstacken, såsom den nämnde landstörmsmannen trodde, får räknas hit — är, att jag genom välvilligt tillmötesgående från en inflytelserik militär lyckats få bort de två knektarna utanför riksdagshuset, som verkligen förargade mig ganska mycket.

Nu har det ju emellertid kommit meddelande om, att landstormen till stor del skall avmobiliseras, och jag har av sakkunniga fått den upplysningen, att detta betyder, att man skall väsentligt inskränka på det nuvarande landstörmsuppbudet. I så fall har naturligtvis motionens yrkande i första punkten väsentligen förfallit.

Det andra yrkandet var det, att Kungl. Maj:t måtte hålla hand däröver, att ej dessa mobiliseringar genom sin anordning hålla befolkningen i onödig oro eller här och var till äventyrs rent av utnyttjas för att uppjaga en stämning, som snarare kan motverka deras verkliga ändamål. Detta syftar som sagt på klockringningen utan vidare. Men dessutom förnimmes, huru som befolkningen ute i landet genom att se dessa patruller gå av och an överallt försättes i en ständig oro, att just för dem föreligger en överhängande fara, och härigenom komma att hållas i en alldeles onödig spänning. Vidare använda nog i vissa fall militärerna sitt inflytande till att hos de utkallade landstörmsmännen uppjaga en krigsstämning. Regeringen har ju visser-

ligen vårt förtroende. Men den måste enligt sin egen uttalade uppfattning obetingat lyda den militära sakkunskapen allenast, det är nu fullkomligt fastslaget. Och det är ju givet, att det ligger i det militära yrkesintresset att göra dessa anordningar så omfattande som möjligt. Om man i stället iakttog någon större måtta, så skulle en hel mängd människor, som nu icke kunna det, vara i stånd att försörja sig själva och sina familjer. Det är verkligen stor fara för, såsom det ock från olika håll uppgives, att nitiska officerare, som ofta önska kriget och därför anse det oundgängligt, predika sådana läror bland landstormsmännen och därigenom åstadkomma en sådan uppjagad stämning, som jag nyss talade om. Och det kan icke vara bra.

*Ang. påbjuden
mobilisering av
landstormen
m. m.
(Forts.)*

Då saken nu skall avvecklas genom demobilisering har jag naturligtvis så mycket mindre något yrkande att göra utan ber endast att få hänvisa till slutorden i utskottets betänkande, där utskottet dock i sin motivering i viss mån visat sig dela den uppfattning, som jag låtit komma till synes i själva klämman av min motion.

Jag har således, herr talman, intet yrkande.

Herr Herlitz: Herr talman! Jag kan icke undertrycka en känsla, som stiger upp hos mig vid herr Lindhagens yttrande, den känslan nämligen, vilket utomordentligt lyckligt land och folk Sveriges land och folk är, när dess folkrepresentanter kunna under tider som dessa sysselsätta sig med ärenden, klagomål och bekymmer av den vikt, som herr Lindhagen gjort sig till tolk för, bekymmer över att man möjligen kunde komma att göra för mycket i militärt avseende, medan så gott som vartenda land för övrigt i vår världsdela icke har någon annan tanke eller känsla, än för hur det i militärt avseende skall kunna göras så mycket som möjligt.

Herr Christiernson: Herr talman! Det är med anledning av att herr Lindhagen här förde fram den synpunkten, att militärerna skulle begagna sig av landstormsmännen för att agitera och verka för någon slags stämning, som jag begärt ordet.

Jag vill då, eftersom jag ju har en viss erfarenhet i det här stycket, säga, att herr Lindhagens synpunkt härvidlag är nog alldeles felaktig. Bland landstormsmännen säger man i stället: varför ha vi icke några militärer här? Det är ju nämligen så, att landstormsmännen äro nästan uteslutande lämnade åt sig själva, och de militärer, som finnas äro så få, att man ser dem icke. De ligga förlagda i vissa spetsar långt ifrån folket, och att ifrån det hållet skulle ske någon påverkan, det är nog alldeles felaktigt. Om sedan landstormsmännen resonera, det vet jag inte, om man kan förhindra, och jag vet inte, om landstormsmännen, ens sen de blivit demobiliserade, komma att upphöra att tala om de rådande förhållandena.

Jag har endast genom detta mitt yttrande velat fritaga

Ang. påbjuden
mobilisering av
landstormen
m. m.
(Forts.)

militären, d. v. s. här officerarna, för att begagna landstormen till något sådant, som att bland dem söka skapa en viss politisk stämning och detta uttalande gör jag på grund av den erfarenhet jag har från min tjänstgöring i landstormen.

Herr Lindhagen: Att herr Herlitz blev illa berörd, det är icke alls märkvärdigt. Därtill är anledningen densamma som till att herr Lundström blev illa berörd i föregående debatt. Det beror nämligen på att det här är två olika politiska åskådningar, som göra sig gällande.

Att herr Christiernson åter står på en annan ståndpunkt än jag i detta fall, det beror naturligtvis på att han är specialist på detta område och älskar det med passion. Vad jag här uttalat grundar sig till en del på personliga erfarenheter, men det övriga har jag av landstormsmän, som jag direkt eller indirekt kommit i förbindelse med under resor och annars. Då jag talade om befällets inflytande på landstormsmännen, så menade jag naturligtvis landstormsbefälet, ty landstormen har ju sitt särskilda befäl. Men däribland finnas dock även en hel del vanliga officerare. Jag träffade på en resa både en major och en löjtnant vid hästgardet, som båda verkade i det älskliga syfte jag i en nyligen väckt interpellation antytt, majoren genom att helt enkelt förbjuda hållande av politiska föredrag av socialdemokrater och löjtnanten genom att komma i sporrsträck och meddela majorens order. Så att alldeles frigjord från officerarnas inflytande är nog landstormen icke, som fältmarskalk Christiernson tycks föreställa sig på grund av sin erfarenhet. Och för övrigt kan väl herr Christiernson, hur stor auktoritet han än är på detta område, icke känna till förhållandena på alla trakter.

Herr Christiernson: Jag ber om kammarens översende, att jag tager ordet en gång till i denna sak, men jag vädjar till de närvarande, huruvida i mitt anförande nyss fanns något personligt riktat mot herr Lindhagen. Men då kommer herr Lindhagen och vänder sig på detta sätt personligt mot mig. Jag ingår icke vidare på någon saklig diskussion av spörsmålet, men jag tycker verkligen, att när man kommer och lämnar en rent saklig upplysning åtminstone, så skulle man kunna vara befriad från sådana personliga tillmälen, som herr Lindhagen, sin gamla vana trogen kommer med.

Herr Lindhagen: Ja, skola vi tala om den gamla vanan, så har väl herr Christiernsons gamla vana alltid varit att vara speciellt spydig och personlig. Men jag vet ju, att han numera bättrat sig även i det avseendet och bliyt en hedersam borgare, som alla taga av sig hatten för, under det att jag kvarstår på hans gamla syndiga ståndpunkt.

Vidare yttrades ej. Kammaren biföll utskottets hemställan.

§ 15.

Herr talmannen tillkännagav, att enligt överenskommelse mellan kamrarnas talmän gemensamma voteringar komme att äga rum tisdagen den 8 nästkommande september angående de voteringspropositioner, som då vore av kamrarna godkända.

§ 16.

Avlämnades två motioner i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 277, med förslag till lag om förhindrande av oskäligen prisstegring å vissa varor vid krig eller krigsfara, nämligen av herr *Hildebrand* nr 273 samt herrar *Lindhagen* och *Sandler* nr 274.

Nämnda motioner blevo på begäran omedelbart remitterade till lagutskottet.

§ 17.

Anmälades och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen, nämligen

från sammansatta stats- och lagutskottet:

nr 224, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag dels till lag om ändrad lydelse av 6, 7, 9, 14, 15, 23, 26, 31 och 37 §§ i lagen den 30 juni 1913 om allmän pensionsförsäkring, dels ock till lag om tillägg till 37 § i samma lag;

nr 225, i anledning av dels Kungl. Maj:ts under punkt 19 av sjätte huvudtiteln i statsverkspropositionen gjorda framställning angående anslag till pensionsförsäkringens genomförande dels ock Kungl. Maj:ts proposition angående förvaltningen av den i 11 § av lagen den 30 juni 1913 om allmän pensionsförsäkring omförmälda fond samt angående disponerande av anslag för vidtagande av åtgärder till förebyggande och hävande av invaliditet; och

nr 226, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående befogenhet för pensionsstyrelsen att provisoriskt bevilja sådant understöd, som omförmäles i 33 § i lagen om allmän pensionsförsäkring den 30 juni 1913;

från lagutskottet:

nr 223, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående förbud för vissa utlänningar att här i riket vistas;

från jordbruksutskottet:

nr 184, angående reglering av utgifterna för kapitalökning i vad angår jordbruksärendena;

nr 185, i anledning av väckt motion angående lånefond till understöd åt kommuner för inköp av skogsmark för varaktigt skogsbruk;

nr 186, angående driftkostnaderna för statens produktiva fonder i vad angår jordbruksärenden;

nr 190, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående lättnader i stängselskyldighetens fullgörande;

nr 191, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag i fråga om rätt att till fullgörande av skyldighet att underhålla enskild väg taga väglagningsämnen å annans mark;

nr 227, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om hingstbesiktningstvång;

nr 228, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående överlåtelse till lantförsvaret av visst område för att tilläggas Gottlands infanteriregementes övningsfält;

nr 229, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående be- myndigande för vattenfallsstyrelsen att bereda nuvarande tomträtts- havare i Trollhättan viss förmån vid övergång till av Kungl. Maj:t medgivet nytt tomträttssystem;

nr 230, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående över- låtelse till lantförsvaret av vissa kronoegendomar för att tilläggas övningsfältet för i Lindköping förlagda truppförband jämte en i ämnet väckt motion;

nr 231, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående befri- else för föreståndaren för hydrografiska byrån att utgiva viss del av till återbetalning utdömda extra lönetillägg till byråns personal;

nr 232, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående änd- rade villkor för erhållande och tillgodonjutande av statsbidrag från norrländska avdikningsanslaget;

nr 233, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående änd- rade villkor för erhållande och tillgodonjutande av statsbidrag från allmänna avdikningsanslaget;

nr 234, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående för- säljning av områden från kungsladugården Skälby med Värnsnäs i Kalmar län jämte tvenne i ämnet väckta motioner;

nr 235, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ersättning till landsting och vissa städer samt hushållningssällskap för till statsverket indragna brännvinsförsälj- ningsmedel;

nr 236, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående änd- ring i gällande bestämmelser i fråga om fördelning av odlingslån;

nr 237, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp- låtande av lägenheter från förra militiebostället Pålsboda nr 1 och Folkasboda nr 1 i Örebro län;

nr 238, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp- låtande av lägenheter från kronoegendomen Stora och Lilla Åvesta i Kopparbergs län;

nr 239, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp- låtande av lägenheter från förra militiebostället Lådberga nr 2 med Eknö nr 2 i Västmanlands län;

nr 240, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp- låtande av lägenheter från Kungsörs kungsladugård i Västmanlands län;

nr 241, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp-
låtande av lägenheter från förra militiebostället Jursla nr 1 i Öster-
götlands län jämte en i ämnet väckt motion;

nr 242, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upp-
låtande av lägenheter från Älvkarleby kungsgård i Uppsala län jämte
en i ämnet väckt motion; och

nr 243, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående änd-
rade villkor för lån från odlingslånefonden;

från bankoutskottet:

nr 246, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till
lag angående ändrad lydelse av 5—7 §§ i lagen för Sveriges riksbank
den 12 maj 1897;

från sammansatta lag- och jordbruksutskottet:

nr 244, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till
lag om förekommande och släckning av skogseld;

från riksdagens kansli:

nr 222, angående stadgande av skatteplikt till stat och kommun
för vissa därifrån nu fritagna utlänningar; samt

från statsutskottet:

nr 220, i anledning av väckt motion om statsbidrag för invigning
av ett fredsmonument på svensk-norska gränsen.

§ 18.

Vidare anmäldes och godkändes riksdagens kanslis förslag till
paragrafer i riksdagsbeslutet:

nr 21, angående bankovinsten;

nr 22, angående förslag till lag om ändrad lydelse av §§ 3, 10,
11, 13, 57, 58 och 74 i förordningen om kommunalstyrelse i stad den
21 mars 1862, lag om ändrad lydelse av § 2 mom. 1, § 8 mom. 1 samt
§§ 9, 30, 40 och 41 i förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm
den 23 maj 1862, lag om ändrad lydelse av § 2 mom. 6, § 16 samt
§ 58 mom. 2 i förordningen om landsting den 21 mars 1862 ävensom
om införande i § 2 i nämnda förordning av tillagda mom. 7, 8 och 9
samt lag om ändrad lydelse av § 52 i förordningen om landsting den
21 mars 1862;

nr 23, angående förslag till lag angående ändrad lydelse av 15
kap. 22 § strafflagen; och

nr 24 angående användande av andra än metriska mått vid vir-
keshandel och trävarurörelse.

§ 19.

Till bordläggning anmäldes:

statsutskottets memorial, nr 102, med förslag angående arvoden
till de vid innevarande riksdag hos kamrarna, de ständiga och tillfäl-
liga utskotten samt riksdagens kansli anställda tjänstemän och vakt-
betjänte, vilka inkallats till krigstjänstgöring; och

utlåtande, nr 103, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående villkoren för statens övertagande i vissa fall av krigsrisk för fartyg och last;

sammansatta stats- och lagutskottets memorial, nr 4, angående ersättning åt utskottets tjänstemän och vaktbetjäning;

bankoutskottets utlåtanden och memorial:

nr 24, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående förhöjning i gratialen åt avskedad manskap vid armén, dels ock en i ämnet väckt motion;

nr 25, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående förhöjning i pensioner, som från flottans pensionskassa utgå till avskedad manskap, m. m., dels ock en i ämnet väckt motion; och

nr 26, angående ersättning till särskilt anlitat sakkunnigt bi-träde hos bankoutskottet;

sammansatta banko- och jordbruksutskottets

utlåtande, nr 1, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående ordnande av det mindre jordbrukets kreditförhållanden; och

memorial, nr 2, angående ersättning åt sammansatta banko- och lagutskottets sekreterare och vaktmästare;

lagutskottets utlåtande, nr 32, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om dels viss ändring i lagen den 25 juni 1909 angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarne dels ock undersökning rörande verkningarna av nämnda lag samt lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarne ävensom förslag till förbättringar i dessa lag; samt

jordbruksutskottets utlåtande, nr 139, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande av mark tillhörande kronolägenheten Duvedals kvarn i Motala socken.

§ 20.

Justerades protokollsutdrag.

§ 21.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr <i>Jesperson</i>	under 8 dagar fr. o. m. den 31 aug.,
» <i>Isaksson</i>	» 8 » » » 31 »
» <i>Nilsson</i> i Antnäs	» 10 » » » 30 »
» <i>Leksell</i>	» 9 » » » 30 »
» <i>Sommelius</i>	» 6 » » » 31 »
» <i>Kronlund</i>	» 8 » » » 4 sept.,
» <i>Åkerman</i> i Stockholm	» 2 » » » 31 aug.,
» <i>Olsson</i> i Tyllered	» 8 » » » 31 »

herr <i>Lindvall</i>	under 6 dagar fr. o. m. den 2 sept.,
» <i>Ström</i>	» 9 » » » 30 aug.,
» <i>Anderson</i> i Knapasjö	» 8 » » » 30 »
» <i>Svensson</i> i Skönsberg	» 9 » » » 30 »
» <i>Eliasson</i>	» 7 » » » 1 sept.,
» <i>Lingström</i>	» 8 » » » 31 aug.,
» <i>Petrén</i>	» den 1 och under den 5 sept.,
» <i>Thorsson</i>	» 4 dagar fr. o. m. den 30 aug.,
» <i>von Sneidern</i>	» 8 » » » 31 »
» <i>Wiklund</i>	» 10 » » » 30 »
» <i>Edén</i>	» 9 » » » 30 »
» <i>Eriksson</i> i Grängesberg	» 8 » » » 30 » och
» <i>Berg</i> i Staby	» 8 » » » 30 » .

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 5,7 e. m.

In fidem
Per Cronvall.